

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Н. В. Волкова, Д. А. Шкорупесв

СУДОВИЙ РОЗГЛЯД І ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ У СПРАВАХ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ

Монографія

Одеса
Фенікс
2022

УДК 347.615(477)

В 67

*Рекомендовано до друку вченою радою Національного університету
«Одеська юридична академія» (протокол № 9 від 16 червня 2022 року)*

Автори:

Голубєва Неллі Юрївна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська Юридична академія», Заслужений юрист України – передмова.

Волкова Наталія Василівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська Юридична академія» – розділ 4.

Шкорупєв Дмитро Анатолійович – доктор філософії, суддя Суворовського районного суду м. Одеси – розділи 1, 2, 3.

Рецензенти:

Бобрик Володимир Іванович – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії захисту суб'єктивних прав відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України.

Токарчук Людмила Михайлівна – доктор юридичних наук, професор кафедри цивільно-правових дисциплін, декан Економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Волкова Н. В., Шкорупєв Д. А.

В 67 Судовий розгляд і виконання рішень у справах про стягнення аліментів : монографія / Н. В. Волкова, Д. А. Шкорупєв ; передм. Н. Ю. Голубєва ; НУ «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2022. – 192 с.

ISBN 978-966-928-820-2

Монографія є спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних питань особливостей судового розгляду і виконання рішень у справах про стягнення аліментів. В монографії розглянуто та охарактеризовано становлення та розвиток правового регулювання аліментних зобов'язань в Україні. Визначено сутність та зміст поняття «аліментних зобов'язань» та підстави виникнення права на стягнення аліментів. Детально здійснено аналіз процесуального порядку розгляду цивільних справ про стягнення аліментів у порядку позовного провадження (значна увага приділена розгляду та вирішенню справ про стягнення аліментів у порядку спрощеного позовного провадження) та наказного провадження. Розглянуто порядок примусового виконання рішень про стягнення аліментів.

Монографія може бути цікавою для наукових працівників, студентів, аспірантів і викладачів юридичних ВНЗ, практикуючих юристів, а також для всіх, кого цікавлять процесуальні особливості розгляду справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві та виконання рішень про стягнення аліментів у примусовому порядку.

УДК 347.615(477)

ISBN 978-966-928-820-2

© Н. В. Волкова, Д. А. Шкорупєв;
передм. Н. Ю. Голубєва, 2022

Зміст

ПЕРЕДМОВА	4
-----------------	---

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПОГЛЯД НА СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ У СУДОВОМУ ПОРЯДКУ

§ 1. Поняття та сутність аліментних зобов'язань	6
§ 3. Право на звернення до суду за захистом прав у аліментних правовідносинах	
32	

РОЗДІЛ 2. ЗАХИСТ ПРАВА НА СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ У ПОЗОВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

§ 1. Особи, які наділенні правом на звернення до суду у справах про стягнення аліментів	50
§ 2. Відкриття провадження у справах про стягнення аліментів та їх підготовка до розгляду	63
§ 3. Процесуальний порядок розгляду справ про стягнення аліментів у позовному провадженні	80

РОЗДІЛ 3. ЗАХИСТ ПРАВА НА СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ У НАКАЗНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

§ 1. Особливості розгляду справ про стягнення аліментів на утримання дитини у наказному провадженні	111
§ 2. Судовий наказ про стягнення аліментів на утримання дитини	125

РОЗДІЛ 4. ПРИМУСОВЕ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ

§ 1. Порядок примусового виконання рішень про стягнення аліментів	135
§ 2. Порядок обчислення розміру заборгованості із сплати аліментів та видача довідок про наявність заборгованості зі сплати аліментів	148
§ 3. Тимчасові обмеження прав громадян у разі наявності заборгованості із сплати аліментів	158
§ 4. Притягнення боржників до адміністративної, кримінальної відповідальності та застосування до боржників додаткових штрафних санкцій за невиконання рішень про стягнення аліментів	166

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	175
----------------------------------	-----

ПЕРЕДМОВА

Справи про стягнення аліментів відносяться до справ, що виникають із сімейних правовідносин та розглядаються у цивільному судочинстві. До сімейного законодавства щодо стягнення аліментів постійно вносяться зміни, що в свою чергу потребує їх вивчення та глибокого аналізу, оскільки проблеми, що пов'язані з вирішенням сімейних конфліктів, особливо ті, що стосуються належного утримання дітей, батьків, подружжя та інших членів сім'ї недостатньо досліджені науковцями.

До таких змін необхідно віднести Закон України від 17 травня 2017 року № 2037 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів» відповідно до якого були внесені зміни до Сімейного кодексу, Цивільного кодексу, Цивільного процесуального кодексу тощо. Також, 03 липня 2018 року, був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання», який збільшує відповідальність за несплату аліментів. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів» від 07 грудня 2017 р. № 2234-VIII. Однак, необхідно звернути увагу, що відповідні зміни торкнулись тільки щодо стягнення аліментів на утримання дитини, та поза увагою залишились питання щодо стягнення аліментів на утримання інших членів сім'ї та родичів.

Необхідно зазначити, що і ЦПК України зазнав суттєвих змін у зв'язку з прийняттям Закону України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». До таких змін відноситься й створення нових інститутів: спрощеного позовного провадження, у порядку якого розглядаються справи про стягнення аліментів; врегулювання спору за участю судді тощо. ЦПК України у чинній редакції

передбачає також новий порядок розгляду справ про стягнення аліментів у позовному (загальному, спрощеному) та наказному провадженні тощо. Такі зміни призвели до низки проблем та суперечностей, що виникають і в теорії цивільного процесуального права, і в судовій практиці при розгляді справ про стягнення аліментів на утримання дітей, батьків, подружжя, інших членів сім'ї та родичів, що потребує наукового осмислення.

5 жовтня 2016 року набрали чинності закони України від 02.06.2016: № 1404-VIII «Про виконавче провадження» і № 1403-VIII «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів». Наведеними законами було запроваджено низку нововведень, зокрема зміни щодо суб'єктивного складу (запровадження інституту приватних виконавців), а також зміни процесуального характеру, зокрема щодо введення єдиного реєстру боржників за несплату аліментів, зміни строків подачі виконавчих документів до виконання, тимчасові обмеження прав громадян у разі наявності заборгованості із сплати аліментів тощо.

26 березня 2022 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження». Даним законом встановлюються певні особливості щодо виконання рішень про стягнення аліментів на момент дії воєнного стану на території України.

Ефективність судової форми захисту порушених, невизнаних, оспорювальних прав, свобод та інтересів фізичних осіб залежить не тільки від нормативно-правового регулювання, а й від правильного застосування норм права та максимального забезпечення реального виконання прийнятих судом та іншими юрисдикційними органами рішень.

Все це свідчить про актуальність монографічного дослідження, що обумовлена необхідністю дослідження теоретичних та практичних питань щодо судового розгляду і виконання рішень у справах про стягнення аліментів.

Голубєва Неллі Юрївна,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного процесу
Національного університету
«Одеська Юридична академія»,
Заслужений юрист України.*

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПОГЛЯД НА СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ У СУДОВОМУ ПОРЯДКУ

§ 1. Поняття та сутність аліментних зобов'язань

Розглядаючи питання щодо права на утримання (аліменти) важливо визначити види аліментних зобов'язань. Законом України «Про охорону дитинства» передбачено, що батьки зобов'язанні створювати певні умови, які є необхідними для всебічного розвитку дитини та несуть відповідальність за невиконання такого обов'язку (ст.8)¹.

03 липня 2018 року було прийнято Закон України № 2475-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання», який набрав чинності 28 серпня 2018 року², відповідно до якого внесено зміни до низки законодавчих актів. Метою прийняття такого закону була необхідність підвищення та створення передумов для забезпечення права дітей на належне проживання та покращення їх матеріального стану у випадку, якщо батьки не дійшли згоди щодо способу утримання дітей і такий спосіб утримання дітей вирішується судом.

Обов'язок батьків утримувати дітей виникає з моменту народження дитини та триває до моменту досягнення особою повноліття, незалежно від бажання учасників означених правовідносин. Законодавство зобов'язує батьків надавати кошти для нормального існування

¹ Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання : Закон України від 03.07.2018 р. № 2475-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2475-19>.

дитини. Як зазначають науковці «це кошти, що витрачаються на харчування, одяг, навчання, оздоровлення дитини тощо»¹.

Обов'язок батьків утримувати дитину до досягнення нею повноліття витікає з ст.180 СК України². Батьки зобов'язані утримувати свою дитину незалежно від того, чи знаходяться вони в зареєстрованому шлюбі чи ні (якщо дитина народилась в незареєстрованому шлюбі), розірвано їх шлюб чи ні. Також наголошується, що аліментні зобов'язання щодо утримання виникають й тоді, коли шлюб був визнаний недійсним, а за час знаходження у шлюбі народилась дитина, або якщо батьки позбавлені батьківських прав³.

Сімейне законодавство передбачає і обов'язок батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, але тільки з певних підстав, що визначені у ст. ст. 198, 199 СК України. Так, батьки зобов'язані утримувати повнолітніх дочку і сина з наступних підстав:

- якщо повнолітні син, дочка є непрацездатними та потребують матеріальної допомоги, за умови що батьки в змозі надати таку допомогу (ст. 198 СК України);
- якщо повнолітні дочка, син продовжують далі навчатися і відповідно до цього потребують певного матеріального забезпечення, то батьки зобов'язані надати таку допомогу до досягнення ними двадцяти трьох років. Однак тільки у випадку, якщо батьки спроможні за матеріальним становищем утримувати своїх повнолітніх дочку, сина (ст. 199 СК України).

Щодо утримання повнолітніх сина, дочки, то дане правило також застосовується і в інших державах. Так, наприклад, законодавством Білорусі, Казахстану, Великобританії та Німеччини тощо встановлюється обов'язок батьків забезпечувати як неповнолітніх дітей, так і повнолітніх, але з різних підстав. Так, наприклад, відповідно до § 1603 Німецького цивільного уложення урівнює в правах на аліменти незаміжніх повнолітніх осіб (дітей) від 18 до 21

¹ Сапейко Л. В., Кройтов В. А. Аліменти дітям та батькам : монографія. Харків : Ескада, 2008. С.43.

² Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. С. 273.

³ Гузь Л. Є., Гузь А. В. Судово-практичний коментар до Сімейного кодексу України. Харків : Видавничий будинок «ФАКТОР», 2011. С.393. URL: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/sku/87-sku/3374-180.html>.

років, які навчаються та проживають спільно з батьками, до дітей, які не досягли повноліття¹.

Крім того, обов'язок щодо утримання застосовується не тільки щодо утримання батьками дітей, а також утримання одного з подружжя (Глава 9 СК України). До такого утримання можна віднести: аліменти на утримання того з подружжя, який є непрацездатним після розірвання шлюбу (ст. 75 СК України); аліменти на утримання одного з подружжя, який у разі необхідності здійснює виховання дитини, веде домашнє господарство, піклується про членів сім'ї та з інших обставин не може працювати після розірвання шлюбу (ст. 76 СК України); аліменти на утримання вагітної дружини або у випадках, коли з нею проживає дитина (ст. 84 СК України); аліменти на утримання чоловіка у випадках коли з ним проживає дитина (ст. 86 СК України); аліменти на утримання жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою (ст. 91 СК України).

Сімейне законодавство України передбачає взаємні зобов'язання батьків та дітей щодо утримання. Оскільки, неповнолітніх дітей утримують їх батьки, а також дбають про належне забезпечення умов їх життя тощо, то в свою чергу батьки, які є непрацездатними та малозабезпеченими мають право на певну допомогу від своїх дітей. Відповідно до норм сімейного законодавства «повнолітні дочка, син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги» (ст. 202 СК України)².

Глава 22 СК України передбачає утримання щодо інших членів сім'ї та родичів. Законодавець до «інших членів сім'ї та родичів» відносить братів, сестер, бабу, діда, прабабу, прадіда, онуків, мачуху, вітчима, пасинків і падчерок, а також осіб, у сім'ї яких виховувалася дитина. Даний перелік інших членів сім'ї та родичів визначається законодавством та є вичерпним.

Обов'язок по утриманню покладається на інших членів сім'ї та родичів у тому разі, коли з поважних причин неможливо отримувати аліменти від осіб, які зобов'язані це робити в першу чергу, наприклад від батьків, дітей тощо. Тому, у теорії сімейного права аліментні зо-

¹ Bürgerliches Gesetzbuch. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>

² Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. С. 273.

бов'язання за участю інших членів сім'ї та родичів називаються додатковими або субсидіарними¹.

Отже, визначаючи види аліментних зобов'язань можна умовно їх поділити на :

- аліменти на утримання дитини;
- аліменти на утримання одного з подружжя;
- аліменти на утримання повнолітньою дочкою, сином батьків, які потребують матеріальної допомоги в силу своєї непрацездатності;
- аліменти на утримання інших членів сім'ї та родичів.

Щодо самого визначення поняття «аліменти», то необхідно зазначити, що в нормах сімейного законодавство не міститься легального визначення. Звертаючись до юридичної енциклопедії, аліменти визначаються як (лат. *alimentum* – харчі, утримання) – «кошти, надані у визначених законом випадках одними особами на утримання інших, які потребують матеріальної допомоги»².

У юридичній літературі зустрічаються такі терміни як «аліменти» «аліментні зобов'язання», «утримання», стосовно яких постійно ведуться дискусії щодо їх визначення та співвідношення. Щодо визначення поняття «аліменти», то, наприклад, в юридичній літературі визначають аліменти як допомога, що надається одним членом сім'ї іншому, інші науковці зазначають, що аліменти це конкретні грошові суми, що сплачується за рішення суду. З такою точкою зору справедливо не погоджується інші науковці, та зазначають, що «...автор залишає поза увагою добровільне виконання обов'язку щодо сплати аліментів»³. Протилежне визначення надає В. І. Бошко, зазначаючи, що аліменти – це «утримання, що надається на підставі закону або за власним бажанням однією особою іншій»⁴. Однак, таке визначення також не можна назвати вдалим.

¹ Розгляд окремих категорій цивільних справ у судах : навч. посіб. / за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017.480 с.

² *Юридична енциклопедія*: В 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 1: А – Г. С.15.

³ Розгляд окремих категорій цивільних справ у судах : навч. посіб. / за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 86.

⁴ Бошко В. И. Очерки советского семейного права / переработ. и доп. д. ю. н., проф. Рясенцевым В. А. Киев : Государственное издательство политической литературы УССР, 1952. С.91.

О. А. Шершньова досліджуючи дане питання критикує точку зору науковців, які вважають, що аліменти це – засоби на утримання, котрі одна особа зобов'язана надати іншій особі та зазначає, що це є «... узагальнене визначення, віддаючи належне законодавцю уточнювати суб'єктний склад таких відносин, навіть не пов'язуючи їх у визначенні із сімейними»¹.

В. І. Борисова та І. В. Жилінкова вважають «аліменти через правовідносини, відповідно до яких одна сторона зобов'язана надати таку допомогу на підставах і в порядку, що встановлені законом, а друга сторона вправі вимагати виконання такого обов'язку»². З даного визначення вбачається, що науковці звертають увагу тільки на правовідносини з обов'язку утримання, що виникають між батьками та дітьми. Однак, дане визначення не дає повне уявлення про аліменти, оскільки відповідно до сімейного законодавства обов'язок утримання виникає не тільки між батьками та дітьми, а також між подружжям, іншими членами сім'ї та родичами.

Л. В. Сапєйков та В. А. Кротов надають своє визначення аліментам та зазначають, що «аліменти – це певні кошти, які надаються аліментнозобов'язаною особою уповноваженій особі з метою реалізації аліментного зобов'язання»³. В даному випадку автори надають визначення поняття аліментів через «кошти» та залишають поза увагою існування не тільки грошової, а й натуральної форми отримання аліментів.

Окремої уваги заслуговує визначення поняття «аліменти», що надає в юридичній літературі, а саме «аліменти – це виплати щодо утримання дітей, одного з подружжя, інших членів сім'ї та родичів в грошовій і (або) в натуральній формі, які надаються в добровільному або в примусовому порядку особою, яка відповідно до норм сімейного законодавства зобов'язана здійснювати таке утримання»⁴. Однак в даному випадку зміщується поняття «аліменти» та «утримання».

¹ Шершньова, О. А. Розвиток інституту аліментів в Україні: від дореволюційних часів до сьогодення. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Київ : Ін-т міжнар. відносин, 2010. Вип. 90, (ч. 1). С.68.

² Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилінкової, 2008. С. 179.

³ Сапєйко Л. В., Кройтов В. А. Аліменти дітям та батькам : монографія. Харків : Ескада, 2008. С.10.

⁴ Виконавче провадження : підручник / за ред. Н. Ю. Голубєвої. Одеса : Фенікс, 2020. С.328.

Отже, з аналізу законодавства та доктрини сімейного права, необхідно визначити, що аліменти – це виплати щодо утримання дітей, одного з подружжя, інших членів сім'ї та родичів в грошовій і (або) в натуральній формі, що сплачуються відповідно до рішення суду або договору в примусовому порядку особою, яка відповідно до норм сімейного законодавства зобов'язана здійснювати таке утримання.

Щодо визначення поняття «аліментні зобов'язання» слід зазначити, що в юридичній літературі дане питання також носить дискусійний характер. Як зазначає О. А. Шершньова, «сімейним законодавством передбачений термін «аліментний обов'язок» (обов'язок з утримання), а не «аліментне зобов'язання», то окремі автори ставлять під сумнів використання останнього»¹. Аналізуючи норми сімейного законодавства, необхідно зазначити, що законодавець не надає визначення поняття «аліментні зобов'язання». Натомість в Главах 15, 16, 17, 22 СК України зазначається як правило про «обов'язок утримання». Однак, в деяких нормах сімейного законодавства зустрічається термін «аліментні зобов'язання», так наприклад, у ч. 5 ст. 181 СК України зазначено, «якщо після виконання аліментних зобов'язань...»², тому не можна ставити під сумнів існування такого терміну в сімейному праві.

Деякі науковці порівнюють аліментні зобов'язання з цивільними зобов'язаннями. Таке порівняння виникло внаслідок того, що у ст. 509 ЦК України надано визначення терміну «зобов'язання». Однак, як справедливо уточнює Н. Ю. Голубева, «...використання терміну «зобов'язання» в інших галузях права має бути науково обґрунтованим...»³.

І. В. Чеховська своєю чергою зазначає, що «...аліменти належать до категорії зобов'язань, адже виплата аліментів не є необхідною мі-

¹ Шершньова О. А. Правове регулювання відносин утримання (аліментування): термінологічна проблема. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 114 (Ч. II), С.69.

² Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст.135.

³ Голубева Н. Ю. Зобов'язання у цивільному праві України : методологічні засади правового регулювання : монографія. Одеса : Фенікс, 2013. С.271.

рою поведінки, дотримання якої гарантує особі, яка їх сплачує, певні права»¹.

Е. Д. Ханович аналізуючи загальні положення теорії держави і права щодо визначення поняття «обов'язок» приходить до висновку, що «...сплата аліментів відноситься до категорії зобов'язань. Виплата аліментів свідчить про виконання обов'язку утримувати»².

Є. П. Бурдо зазначає, що «аліментне зобов'язання є зобов'язанням особливого роду, яке виникає на засадах імперативно визначеного законом складного фактичного складу»³.

Щодо самого визначення поняття «аліментні зобов'язання», то необхідно зазначити, що у теорії сімейного права існують різні підходи щодо його визначення, однак вони мають спільні риси. Так, В. І. Борисова та І. В. Жилінкова вважають, що «правовідносини (зобов'язання) батьків та дітей щодо утримання – це правовідносини, в яких одна сторона зобов'язана надати другій стороні утримання на підставах і в порядку, що встановлені законом, а друга сторона вправі вимагати виконання такого обов'язку»⁴.

В. І. Журавська зазначає, що «аліментні зобов'язання – це правовідносини, що виникають на підставі передбачених законом юридичних фактів: угоди сторін або рішення суду, в силу якого одні члени сім'ї зобов'язані надати утримання іншим членам, а останні вправі його вимагати. Вони становлять собою різновид сімейних правовідносин і виникають між чітко визначеними особами, тобто є відносинами правовідносинами»⁵.

В. П. Мироненко вказує, що аліментні зобов'язання – це «зобов'язання, зміст яких становить обов'язок осіб, що пов'язані сімейно-пра-

¹ Лакей І. А., Чеховська І. В. Аліментне зобов'язання на утримання дитини як вид сімейного правовідношення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 89. С.90.

² Ханович Є. Д. Правове регулювання аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей. : дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2019. С.73.

³ Бурдо Е. П. Некоторые положения о корректности применения термина «обязательство» к алиментным правоотношениям. *Бизнес в законе*. 2014. № 3. С. 13.

⁴ Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилінкової, 2008. С.179.

⁵ Журавська В. Аліментні зобов'язання. *Юридичний радник*. 2005. № 3. С.4.

вовими відносинами, надавати матеріальне утримання один одному, іншим членам сім'ї або родичам»¹.

О. А. Шершньова зазначає, що «...в даному випадку справедливо обстоюється позиція відокремленості цих відносин від цивільно-правових зобов'язальних відносин. Відповідно, якщо зобов'язана особа безпосередньо не утримує члена своєї родини, який має право на утримання (тобто не надає йому необхідне харчування, одяг, не забезпечує житлом і т.п.), вона повинна виплачувати кошти на його утримання, тобто, аліменти»².

З. В. Ромовська звертає увагу на те, що «аліментне зобов'язання – це не тільки обов'язок однієї сторони. Це насамперед правовідносини, в яких обов'язку однієї сторони кореспондує право іншої. Отже, підкреслює вона, що аліментні зобов'язання необхідно визначати як правовідносини, відповідно до яких одна сторона має обов'язок щодо утримання за наявності умов, які визначені законодавством, іншу сторону – члена своєї сім'ї або родича, а остання може вимагати виконання даного обов'язку»³.

Л. В. Афанасьєва приєднується до точки зору тих вчених, які розуміють «...аліментне зобов'язання як правовідносини, у яких одна сторона зобов'язана утримувати іншу сторону відповідно до умов, визначених законом». Однак, авторка до фактичного складу не включає рішення суду пояснюючи це тим, що «у більшості випадків підставою виникнення аліментних зобов'язань є порушення нормальних сімейних зв'язків»⁴. В той же час вона вказує на те, що «аліментні зобов'язання відрізняються від цивільно-правових зобов'язань тим, що аліментні зобов'язання у більшості випадків мають взаємний характер». Обґрунтовує це тим, що «взаємні аліментні зобов'язання не існують одночасно»⁵.

¹ Сімейне право України : підручник / за заг. ред. В. П. Мироненко. Київ : Права єдність, 2008.

² Шершньова О. А. Правове регулювання відносин утримання (алементування): термінологічна проблема. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 114 (Ч. II), С.69-70.

³ Ромовська З. В. Права та обов'язки батьків і дітей. Львів : Вища школа, 1975. С.74.

⁴ Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2003. С.8.

⁵ Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні : монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. С.43.

Більш детальне визначення аліментних зобов'язань слід вважати наступне, а саме : «аліментне зобов'язання – це правовідносини, в яких одна сторона зобов'язана утримувати іншу сторону відповідно до умов та у порядку, що передбачені нормами сімейного законодавства України, а друга сторона має право вимагати виконання такого обов'язку»¹.

Отже, можна прийти до висновку, що аліментні зобов'язання відносяться до сімейних правовідносин, оскільки регулюються СК України, та відрізняюся від зобов'язань у цивільному праві, оскільки мають певні свої особливості, що виокремлюють їх в аліментні зобов'язання :

- виникають тільки між суб'єктами сімейних правовідносин;
- виникають тільки з підстав, які визначені сімейним законодавством;
- носять особистий характер;
- не підлягають зворотному стягненню тощо.

Проаналізувавши норми законодавства та доктринальні положення, можна прийти до висновку, що «аліментне зобов'язання» – це правовідносини, що регулюються сімейним законодавством України відповідно до якого одна сторона зобов'язана утримувати іншу сторону відповідно до умов та порядку, що визначені законодавством, а друга сторона має право вимагати виконання такого обов'язку.

Водночас в доктрині сімейного права досі триває дискусія з приводу можливості ототожнення понять «утримання» і «аліментів (аліментні зобов'язання)». Одні науковці застосовують вище наведені поняття як синоніми². Так, наприклад, Л. В. Сапейко та В. А. Кройтор зазначають, що «...сімейне законодавство України не розмежує такі поняття як «утримання» та «аліменти», і в перше, і в друге вкладається одне й те саме розуміння – кошти на утримання певного члена сім'ї, незалежно від того добровільним є це утримання чи на підставі рішення суду». Свою позицію науковці аргументують посилаючись

¹ Розгляд окремих категорій цивільних справ у судах : навч. посіб. / за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С.87.

² Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2003. С.5; Сапейко Л. В. Правове регулювання аліментних обов'язків батьків та дітей : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2003. С.57.

на ч.ч. 1-3 ст. 181 СК України та зазначають, що «...суперечки навколо цих двох понять недоречні, вони несуть однакове смислове навантаження»¹.

Інші науковці розмежовують означені поняття. Наприклад, О. О. Дерій пропонує «...термін «аліменти» вживати до ситуацій, коли втрачені нормальні сімейні відносини, а якщо зобов'язана за законом особа добровільно бере на себе зобов'язання, доцільно вживати термін «утримання»»². І. В. Чеховська підтримує таку позицію автора та зазначає, що «... термін «аліменти» необхідно застосовувати до випадків, коли йдеться про примусове виконання обов'язку, а якщо такий обов'язок виконується добровільно, то мова йде саме про «утримання»»³. Аналогічної думки дотримується й С. Я. Фурса та пов'язує термін «аліменти» виключно з рішенням суду⁴.

В. І. Труба зазначає, що «...«утримання» є більш широким поняттям, оскільки включає в себе взаємний обов'язок доглядати, забезпечувати членів сім'ї засобами до існування, який виконується як добровільно, так і примусово чи вимушено в разі виникнення права на утримання когось із учасників сімейних правовідносин, який не здатен утримувати себе через порушення або недостатність особистих здібностей. А «аліментні зобов'язання» («аліменти») співвідносяться з поняттям «утримання» як частина з цілим, оскільки відображають саме примусове чи вимушене виконання обов'язку з утримання»⁵.

Е. Д. Ханович у своїй роботі вказує про помилковість ототожнення таких понять як «аліментні зобов'язання» та «утримання». Та звертає увагу на те, що «...утримання є загальним обов'язком батьків, який

¹ Сапейко Л. В., Кройтов В. А. Аліменти дітям та батькам : монографія. Харків : Ескада, 2008. С.10-1.

² Дерій О. О. Поняття аліментного зобов'язання. *Держава і право. Сер. Юридичні і політичні науки** : зб. наук. праць. 2013. № 59. С. 285.

³ Лакей І. А., Чеховська І. В. Аліментне зобов'язання на утримання дитини як вид сімейного правовідношення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 89. С. С. 89.

⁴ Сімейне право. Нотаріат. Адвокатура. Суд: наук.-практ. посіб. : у 2 кн. / за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С. Я., 2005. С.560.

⁵ Труба В. І. Аліментні правовідносини: види та правова природа. Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Серія : Правознавство. 2014. Т. 19. Вип. 3 (24). С. 45.

здійснюється добровільно, а аліменти як кошти на утримання встановлюються за рішенням суду або договором»¹.

У судовій та правозастосовній практиці деяких зарубіжних країн також не ототожнюються такі поняття як «утримання» і «аліменти». Так, наприклад, «... у Сполучених Штатах Америки існує чітке розмежування понять: «утриманню» в широкому значенні відповідає термін *maintenance* і вживається в контексті відносин утримання та, зокрема, утримання подружжя (*alimony*). Для позначення відносин з утримання дитини законодавець обирає термін *child support*, що означає «встановлений законом обов'язок батьків здійснювати економічне забезпечення власних дітей, включаючи освіту, забезпечений цивільно-правовими та кримінальними санкціями. Законодавство Ізраїлю розглядає обов'язок з утримання дитини одним із батьків як «фінансовий обов'язок, який витікає з договірних відносин. Згідно із законом Канади під аліментами слід розуміти періодичні виплати, сплачувані на підставі закону чи судового рішення компетентного суду або письмової угоди про утримання»².

Отже, необхідно підтримати позицію науковців, які розмежують поняття «аліменти» та «утримання», оскільки дані терміни мають різне значення, різне наповнення та зміст, однак перебувають у стосунках підпорядкування. Аналізуючи норми сімейного законодавства та доктрини сімейного права необхідно зазначити, що поняття «утримання» є більш широким за «аліменти», оскільки утримання здійснюється у добровільному порядку особами, які відповідно до сімейного законодавства зобов'язані утримувати, а у випадках не здійснення добровільного обов'язку щодо утримання, застосовується примусове стягнення аліментів за рішенням суду або за виконавчим надписом нотаріуса.

§ 2. Підстави виникнення права на стягнення аліментів

¹ Ханович Є. Д. Правове регулювання аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей. : дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2019. С.88.

² Шершньова О. А. Правове регулювання відносин утримання (алементування): термінологічна проблема. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 114 (Ч. II), С. 70.

Правові відносини виникають, змінюються і припиняються на певних підставах. У юридичній літературі виділяють два види підстав виникнення правовідносин: матеріальні та юридичні підстави.

Матеріальні підстави будуть виникати при наявності суб'єктів та об'єктів правовідносин. За умови, що у відповідних правовідносинах приймають участь не менше двох часників.

Юридичні підстави виникають за наявності норми права; правосуб'єктності учасників правовідносин; юридичний факт (підстава виникнення, зміни і припинення правовідносин)¹.

Матеріальною (фактичною) підставою виникнення аліментних правовідносин можна вважати майновий обов'язок по утриманню. Специфіка режиму правового регулювання аліментних зобов'язань кожного передбаченого СК України різновиду визначається характером майнових обов'язків, що покладаються відповідно до закону на конкретного суб'єкта сімейних правовідносин. Тому, з метою класифікації аліментних зобов'язань відповідно до підстав їх виникнення, з урахуванням ступеня соціальної значимості певного виду сімейних відносин і, зважаючи на забезпечений законом ступінь правового захисту тих чи інших учасників сімейних відносин, убачається за доцільне виокремити такі сімейні майнові обов'язки (групи обов'язків):

- обов'язок утримувати дитину, який виникає у батьків (батьки зобов'язані утримувати своїх дітей до досягнення ними повноліття (ст. 180 СК України); батьки зобов'язані утримувати своїх повнолітніх непрацездатних дочку, сина, які потребують матеріальної допомоги (ст. 198 СК України); батьки зобов'язані утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчання та на підставі цього потребують певної матеріальної допомоги (ст. 199 СК України));
- обов'язок утримувати непрацездатних батьків, який виникає у повнолітніх дочки, сина, якщо батьки потребують такої допомоги (ст. 202 СК України);
- обов'язки по утриманню одного із подружжя іншим з подружжя (обов'язок подружжя матеріально підтримувати один одного і брати участь у витратах, пов'язаних із хворобою або каліцтвом дружини, чоловіка (ст. 75 і ст. 90 СК України)).

¹ Скаун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 3-тє видання. Київ : Алерта; ЦУП, 2011. С.279.

- обов'язки по утриманню інших членів сім'ї (за певних обставин на особу може покладатися обов'язок надавати утримання й іншим членам сім'ї або родичам (глава 22 СК)).

Визначаючи підстави виникнення права на стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей необхідно звернути увагу на ст. 180 СК України, яка передбачає, що «батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття»¹. Дана норма передбачає обов'язок батьків утримувати своїх дітей з моменту їх народження та до повноліття (18 років).

Обов'язок щодо утримання неповнолітніх дітей не припиняється й тоді, коли неповнолітній особі відповідно до норм законодавства надано повну цивільну дієздатність до досягнення повноліття. Втрачається такий обов'язок батьків щодо утримання своїх дітей тільки після того як вони досягли повноліття.

Батьки зобов'язані утримувати свою дитину незалежно від того, одружені вони чи ні (у випадку народження дитини під час фактичних шлюбних відносин), розірвано їх шлюб чи ні. Обов'язок щодо утримання зберігається й тоді, коли дитина народилася у шлюбі, який пізніше було визнано недійсним, а також і у випадку позбавлення батьківських прав батьків². Крім того, необхідно звернути увагу на думку Л. М. Зілковської, яка вважає, що «...право на одержання аліментів від батьків, безумовно, зберігається у разі встановлення над дитиною опіки та піклування (ч. 2 ст. 247 СК), влаштування до закладу охорони здоров'я, навчального або іншого дитячого закладу, прийомної сім'ї (ч. 2 ст. 248, ч. 4 ст. 2563 СК), до дитячого будинку сімейного типу (ч. 4 ст. 2567 СК)»³.

В юридичній літературі визначають таку підставу, як наявність між суб'єктами родинного або іншого сімейного зв'язку. Щодо такої підстави виникнення права на стягнення аліментів як наявність між суб'єктами родинного або іншого сімейного зв'язку, то необхідно за-

¹ Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. С. 273.

² Гузь Л. Є., Гузь А. В. Судово-практичний коментар до Сімейного кодексу України. Харків : Видавничий будинок «ФАКТОР», 2011. 576 с. URL: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/sku/87-sku/3374-180.html>.

³ Зілковська Л. М., Черненко В. А. Проблемні питання застосування законодавства про стягнення аліментів з батьків, діти яких були усиновлені. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. №1. С. 111.

значити, що такий підхід притаманний для більшості правових систем. Так, наприклад, у Англії підставою виникнення права на стягнення аліментів є кровне споріднення дитини з батьками та його державне визнання. Крім того, поняття батьки відповідно до законодавства Англії розглядається як у широкому розумінні так й в вузькому. В широкому розумінні батьки – це батьки дитини, які між собою знаходяться у шлюбі та й ті, які не знаходяться у шлюбі, вітчим, мачуха, усиновлювачі, опікун, піклувальник тощо. В вузькому розумінні – це батько та мати дитини.

Схожій позиції дотримуються й інші вчені, однак до вищезазначених підстав також відносять й таку підставу як – досягнення неповноліття дітей (статус дитини)¹. Щодо даної підстави Е. Д. Ханович зазначає, що «... відсутня потреба виокремлювати як підставу «статус дитини», оскільки на законодавчому рівні чітко визначено, що правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття» та приходить до висновку, що «підставами виникнення аліментних зобов'язань є походження дитини та наявність рішення суду або договір між батьками про сплату аліментів на дитину»².

В юридичній літературі з сімейного права щодо визначення підстав права на стягнення аліментів з утримання батьками неповнолітніх дітей існує й інших погляд науковців. Так, наприклад, М. В. Вербіцька не погоджується з такою підставою як наявність договору або рішення суду щодо стягнення аліментів, оскільки вважає, що «рішення суду про стягнення аліментів є вже наслідком наявності сукупності вказаних фактів та недотримання батьком (матір'ю) обов'язку щодо утримання дитини» та визначає наступні підстави виникнення аліментних правовідносин : «кровне споріднення між батьками і дітьми, засвідчене в установленому законом порядку, або інші юридично значущі зв'язки між ними (наприклад, усиновлення); вік особи, яка має правовий статус дитини»³.

¹ Сімейне право України : підручник / за ред. В. С. Гопанчука. Київ : Істина, 2002. С.228.

² Ханович Є. Д. Правове регулювання аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей. : дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2019. С.90.

³ Вербіцька М. В. Актуальні проблеми стягнення аліментів на неповнолітніх дітей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 2. С. 32-36.

Аналізуючи норми сімейного законодавства та доктрини права необхідно визначити наступні підстави виникнення обов'язку батьків утримувати неповнолітніх дітей:

- походження дитини від батьків (незалежно від добровільного чи судового встановлення батьківства) чи наявність родинних відносин (усиновлення) між батьками та дитиною;
- вік дитини, з моменту народження та до досягнення дитиною повноліття. Оскільки, відповідно до ст. 180 СК України батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття.

Щодо такої підстави як рішення суду про стягнення аліментів, то необхідно підтримати точку зору науковців, які вважають, що таке рішення вже є наслідком недотримання батьками свого обов'язку щодо утримання дитини.

Також, необхідно зауважити, що аліменти представляють собою обов'язок кожного з батьків нести тягар по утриманню дитини незалежно від матеріального стану. В силу цього суд не має права відмовити в позові про стягнення аліментів з батьків або одного з батьків на неповнолітню дитину тільки з тих мотивів, що вони не мають засобів до існування. Аліменти виплачуються неповнолітній дитині незалежно від його матеріального забезпечення. Однак, якщо дохід дитини суттєво перевищує дохід кожного із батьків, то батьки можуть бути звільненні від обов'язку утримання (ч. 1 ст. 188 СК України).

За загальним правилом, батьки зобов'язані утримувати своїх неповнолітніх дітей. Однак, законодавець передбачає певні випадки, коли батьки зобов'язані утримувати своїх повнолітніх дітей. Отже, «якщо непрацездатна дочка, син потребують матеріальної допомоги, то батьки надають утримання за умови, що вони в змозі надати таку допомогу» (ст.198 СК України). Також, «якщо у зв'язку з навчанням повнолітні дочка, син до досягнення двадцяти трьох років потребують матеріальної допомоги, то батьки зобов'язані утримувати, якщо вони можуть надати таку допомогу» (ст. 199 СК України)¹.

Отже, з наведеного необхідно визначити наступні підстави, коли батьки зобов'язані утримувати повнолітніх дочку, сина:

- непрацездатні дочка, син, які потребують матеріальної допомоги.

¹ Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. С. 273.

Обов'язок батьків утримувати повнолітніх непрацездатних дочку, сина (стаття 198 СК України) виникає за наявності сукупності юридичних фактів: 1) походження сина, дочки від батьків; 2) непрацездатність повнолітньої особи; 3) потреба повнолітніх дочки, сина у матеріальній допомозі; 4) можливість батьків надавати таку матеріальну допомогу;

Щодо визначення непрацездатним, то ч. 3 ст. 75 СК України надає визначення терміну непрацездатність щодо одного із подружжя, який має право на утримання у зв'язку з непрацездатністю та встановлює, що «непрацездатним вважається той із подружжя, який досяг пенсійного віку, встановленого законом, або є особою з інвалідністю I, II чи III групи».

Аналізуючи норми законодавства щодо визначення «непрацездатний» то необхідно зазначити, що відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» до осіб, які втратили працездатність, належать: «1) особи, які досягли встановленого законом пенсійного віку; 2) особи, які досягли пенсійного віку, що дає право на призначення пенсії на пільгових умовах; 3) непрацюючі особи, визнані особами з інвалідністю у встановленому порядку»¹.

Також, необхідно зазначити, що непрацездатність визначається за медичними критеріями – особа повинна бути визнана, в установленому законом порядку, інвалідом першої, другої чи третьої групи (в даному випадках, не має значення, коли настала непрацездатність – до досягнення або ж, після досягнення повноліття).

Однією із підстав є потреба у матеріальній допомозі, яка на законодавчому рівні не розкрита. Потреба матеріальної допомоги полягає в тому, що повнолітні син, дочка насамперед є непрацездатними і дохід для належного існування є недостатнім, або взагалі відсутній. Законодавець тільки у ст. 75 СК України щодо утримання одного із подружжя зазначає, у яких випадках особа є такою, що потребує матеріальної допомоги, а саме: якщо заробітна плата, пенсія, доходи від використання її майна, інші доходи не забезпечують їй прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Необхідною умовою також є те, що обов'язок по утриманню батьками щодо повнолітніх дочки, сина виникає тільки у випадку, якщо

¹ Про прожитковий мінімум : Закону України від 15.07.1999 року № 966-XIV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14>.

батьки мають можливість надавати матеріальну допомогу. Отже, якщо доходи батьків, а саме одержання заробітної плати, пенсії, доходів від використання майна та ін. не можуть забезпечити їм прожиткового мінімуму, встановленого законом, то відповідно до них не встановлюється обов'язок щодо утримання повнолітніх дочки, сина. Відповідно до п. 20 постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року № 3, «обов'язок батьків утримувати повнолітніх дітей, які продовжують навчання, виникає за наявності сукупності юридичних фактів: 1) кровне споріднення (незалежно від добровільного чи судового встановлення батьківства) чи наявність родинних відносин (усиновлення) між батьками та дитиною; 2) продовження навчання повнолітньою дитиною; 3) потреба дитини у матеріальній допомозі; 4) можливість батьків надавати повнолітній дитині матеріальну допомогу»¹.

Розглядаючи дану підставу необхідно зазначити, що законодавець не визначає за якою формою навчання (стаціонарне, заочне) повинні навчатись повнолітні син, дочка для можливості стягнення аліментів. З аналізу судової практики вбачається, що суди по різному застосовують дану норму. Відповідно до цього Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у постанові від 17 квітня 2019 року (касаційне провадження № 61-12782св18) в результаті перегляду справи № 644/3610/16-ц у своїй постанові дійшов до висновку, «що навчання повнолітньої дитини в вищому навчальному закладі на заочному відділенні не припиняє обов'язок батьків їх утримувати. Також суд, зазначив, що визначаючи розмір аліментів на утримання повнолітніх дочки, сина які продовжують навчатись вищому навчальному на заочному відділенні до досягнення ними двадцяти трьох років суд повинен враховувати вартість навчання, вартість підручників, проїзду до навчального закладу, проживання за місцем його знаходження тощо»².

¹ Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів : постанова Пленуму Верховного суду України від 15.05.2006 № 3 База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06#Text>

² Постанова Верховного Суду від 17 квітня 2019 року у справі № 644/3610/16-ц; провадження № 61-12782св18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81796155>.

Отже, з позиції Верховного суду вбачається, що обов'язок щодо такого утримання не залежить від форми навчання.

Необхідно зазначити, що обов'язок батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчатися після досягнення повноліття виникає за обов'язкової сукупності таких підстав як : досягнення дочкою, сином віку повноліття (18 років), право отримання аліментів належить повнолітній особі до 23 років; продовження навчання (не залежить від форми навчання) повнолітніми сином, дочкою; потреба у зв'язку з навчанням у матеріальній допомозі; наявність у батьків можливості надавати таку допомогу.

Також, справедливим є висновок Верховного Суду у справі №346/103/17 від 23.01.2019, який у своїй постанові встановив, що «законодавство не передбачає звільнення відповідача від обов'язку сплачувати аліменти під час перебування повнолітньої дитини на канікулах. Аргументуючи це тим, що таке положення відсутнє в нормах законодавства та батьки зобов'язанні утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчання, отже на весь період з моменту вступу до закінчення навчання або, якщо таку особу відрахували з навчання»¹.

Щодо визначення підстав у справах щодо стягнення аліментів на утримання батьків, то необхідно зазначити, що обов'язок дітей надавати матеріальну допомогу батькам носить перш за все моральний характер, що ґрунтується на вихованні, повазі, а також традиції турботливо ставитись до людей похилого віку та таких, що не мають можливості забезпечити себе самостійно². Як правило діти добровільно утримують своїх батьків та надають їм належну допомогу, однак все ж таки існують випадки коли повнолітні син або дочка не піклуються про своїх непрацездатних батьків, у зв'язку з чим виникає потреба звернення до суду з вимогою про стягнення аліментів на їх утримання.

Відповідно до ч. 1 ст. 202 СК України «повнолітні дочка, син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними та потребують матеріальної допомоги»³. Аналізуючи положення вищезазначеної нор-

¹ Постанова Верховного Суду від 23.01.2019 у справі № 346/103/17. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79516702>.

² Сапейко Л. В., Кройтов В. А. Аліменти дітям та батькам : монографія. Харків : Ескада, 2008. С.76.

³ Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. С. 273.

ми в юридичній літературі зазначається, що «...дана норма статті дає підстави стверджувати, що утримувати своїх батьків можуть тільки повнолітні діти, що в свою чергу не допускає утримання батьків неповнолітніми, оскільки вони самі ще потребують утримання з боку батьків»¹. Такої точки зору дотримується багато вчених, однак існує й інша позиція. Так О. В. Розгон зазначає, що «обов'язок опікуватися батьками може покладатися не лише на повнолітніх сина, дочку, а й на малолітніх або неповнолітніх дітей. Такий обов'язок є самостійним і винятковим». Далі автор вказує на те, що дане правило дещо обмежено законом та наводить посилання на ст. 206 СК України, у положеннях якої зазначено, що «у виняткових випадках, якщо мати, батько є тяжко хворими, особами з інвалідністю, а дитина (ст. 6 СК України) має достатній дохід (заробіток), суд може постановити рішення про стягнення з неї одноразово або протягом певного строку коштів на покриття витрат, пов'язаних з лікуванням та доглядом за ними»². Але необхідно зазначити, що тут мова йде не про стягнення аліментів на утримання батьків, а про одноразове стягнення з дитини витрат на догляд та лікування батьків.

В юридичній літературі висловлюється також точка зору, що якщо неповнолітній працює за трудовим договором або займається підприємницькою діяльністю, то він отримує певні доходи та нема підстав звільняти його від обов'язку сплати аліментів по утриманню батьків. До такого ж висновку приходять й О. В. Розгон та зазначає, що «...хоча в законі говориться лише про обов'язок повнолітніх дітей з утримання батьків, проте слід визнати, що емансипована дитина, яка в більшості випадків має досить високий прибуток, так само як і дитина, яка створила свою сім'ю, може і повинна розглядатися як аліментнозобов'язана особа (платник аліментів) у правовідносинах з утримання батьків»³. З цього приводу в доктрині права справедливо зазначається, що «...така точка зору натеper не відповідає положенням чинного сімейного законодавства України»⁴.

¹ Розгляд окремих категорій цивільних справ у судах : навч. посіб. / за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С.104.

² Розгон О. В. Примусове стягнення аліментів на користь непрацездатних та нужденних батьків. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2010. № 5. С.83.

³ Розгон О. В. Примусове стягнення аліментів на користь непрацездатних та нужденних батьків. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2010. № 5. С. 83-84.

⁴ Розгляд окремих категорій цивільних справ у судах : навч. посіб. / за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017.С.105.

Підставами звернення до суду з заявою про стягнення аліментів на утримання батьків визначені у нормах сімейного законодавства, а саме: батьки є непрацездатними; потребують матеріальної допомоги.

Відповідно до п. б ч. 3 ст. 37 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» до непрацездатних членів сім'ї закон відносить зокрема : «батька, матір, якщо вони є особами з інвалідністю або досягли пенсійного віку, передбаченого законом»¹.

Отже, до непрацездатних батьків відносяться: батьки пенсійного віку, визначеного законом; батьки, які визнанні відповідно до законодавства інвалідами I, II, III групами.

Наявність потреби у матеріальній допомозі означає нестачу коштів, необхідних для підтримання нормальної життєдіяльності особи. Батьки потребують матеріальної допомоги у разі, якщо пенсія та інші доходи не забезпечують прожиткового мінімуму, встановленого законом².

Відповідно до ч. 1 ст. 75 СК України «дружина та чоловік повинні матеріально підтримувати один одного. Члени подружжя несут певний обов'язок щодо взаємного утримання. Якщо подружжя матеріально не підтримують один одного та відсутня взаємна згода щодо утримання, аліменти можуть бути стягнені у судовому порядку»³.

Відповідно до норм сімейного законодавства право на утримання мають:

- подружжя, які знаходяться у зареєстрованому шлюбу;
- колишнє подружжя, після розірвання шлюбу;
- дружина під час вагітності та у разі проживання з нею дитини;
- чоловік, з яким проживає дитина, має право на утримання від дружини – матері дитини;
- один з подружжя, з ким проживає дитина-інвалід;
- жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою.

¹ Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 року № 1058-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.

² Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України : пер. з рос., переробл. і доповн. / за ред. Ю. С. Червоного. Київ; Одеса : Юрінком Інтер, 2008. С.319.

³ Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. С. 273.

Сімейне законодавство передбачає певні умови, відповідно до яких один з подружжя має право на утримання (аліменти), до таких умов необхідно віднести :

1. Подружжя знаходилось у зареєстрованому шлюбі відповідно до норм законодавства;

2. Право на утримання (аліменти) має той із подружжя, який є непрацездатним. Щодо визначення непрацездатності одного з подружжя, то норми сімейного законодавства передбачають два види непрацездатності за станом здоров'я та за віком. Так, відповідно до з ч. 3 ст. 75 СК України непрацездатним вважається той із подружжя, який досяг пенсійного віку, встановленого законом, або є інвалідом I, II чи III групи.

«Той із подружжя, хто став непрацездатним у зв'язку з протиправною поведінкою другого з подружжя, має право на утримання незалежно від права на відшкодування шкоди відповідно до ЦК України» (ч. 6 ст. 75 СК України).

3. «Право на утримання (аліменти) має той із подружжя, який потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий із подружжя може надавати матеріальну допомогу. Один із подружжя є таким, що потребує матеріальної допомоги, якщо заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують йому прожиткового мінімуму, встановленого законом» (ч. 4 ст. 75 СК України)¹.

4. Наявність у другого з подружжя матеріальної можливості для сплати аліментів. Щодо даної підстави справедливо зазначає І. В. Жилінкова, «...за такої умови мають бути враховані різні обставини – рівень доходів того з подружжя, який повинен надавати утримання, знаходження на його утриманні інших осіб (неповнолітніх дітей, батьків, інших родичів тощо), працездатність, стан здоров'я тощо»².

Частина 5 ст. 75 СК України, передбачає, «що права на утримання не має той із подружжя, хто негідно поведився у шлюбних відносинах, а також той, хто став непрацездатним у зв'язку із вчиненням ним умисного злочину, якщо це встановлено судом»³. З цього

¹ Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. С. 273.

² Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилінкової, 2008. С.133.

³ Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. С. 273.

приводу Ю. С. Червоний зазначав, що «... факт негідної поведінки одного з подружжя, що вимагає аліменти, оцінюється судом. Однак інший повинен довести ці обставини. Суд може розглянути документи (наприклад, постанови судових або інших органів) і інші докази, що підтверджують факти негідної поведінки чоловіка. Закон не встановлює конкретних критеріїв, на підставі яких можна встановити недостойність поведінки подружжя у шлюбних відносинах, залишаючи оцінку поведінки чоловіка на розсуд суду. Представляється, що такими фактами можуть бути, систематичне пияцтво одного з подружжя, що вимагає аліменти, чинення їм в сім'ї скандалів, бійок, нанесення другому з подружжя або дітям побоїв, поширення про іншого з подружжя неправдивих відомостей. Може бути також визнано негідною поведінкою, систематичні зради одного з подружжя, що вимагає аліменти, що стали причиною розірвання шлюбу»¹.

Згідно з ч. 1ст. 76 СК України розірвання шлюбу не припиняє права особи на утримання, яке виникло у неї за час шлюбу.

Право на утримання одного з подружжя після розірвання шлюбу регулюється ст. 76 СК України. Так, «після розірвання шлюбу особа має право на утримання, якщо вона стала непрацездатною до розірвання шлюбу або протягом одного року від дня розірвання шлюбу і потребує матеріальної допомоги, і якщо її колишній чоловік (дружина), може надавати матеріальну допомогу»².

Особа має право на утримання і тоді, коли вона стала інвалідом після спливу одного року від дня розірвання шлюбу, якщо її інвалідність була результатом протиправної поведінки відносно неї з боку колишнього чоловіка (дружини), під час шлюбу.

У випадку, коли чоловік, жінка розривають шлюб та до досягнення пенсійного віку, який визначений законодавством їм залишилось не більше п'яти років, то відповідно зазначені особи матимуть право на утримання після досягнення цього пенсійного віку, однак якщо у шлюбі чоловік, жінка спільно проживали у шлюбі не менш як десять років.

¹ Семейное право Украины : учебник / под. ред. Ю. С. Червоного. Харьков : Одиссей, 2005. С.229.

² Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. С. 273.

Якщо чоловік, жінка виховували дітей, займались веденням господарства, піклувалися про членів сім'ї, або мали місце інші обставини, які мають істотне значення, один із них на підставі вище наведених обставин не отримав вищу освіту, не зміг влаштуватись на роботу та ін., то така особа має права на належне утримання при розірванні шлюбу. Однак за умови, що така особа потребує матеріальної допомоги, а інший із подружжя в змозі надати таку допомогу. Право на утримання у цьому випадку триває протягом трьох років від дня розірвання шлюбу.

Щодо права дружини / чоловіка на утримання у разі проживання з ними дитини, то таке право регулюється ст. ст.84, 86 СК України.

Дружина або чоловік, з якою проживає дитина, має право на утримання від чоловіка – батька дитини або від дружини – матері дитини до досягнення дитиною трьох років (ч. 2 ст. 84; ч. 1. 86 СК України).

Якщо дитина має вади фізичного або психічного розвитку, дружина, або чоловік з якою проживає дитина, має право на утримання від чоловіка або дружини до досягнення дитиною шести років (ч. 3 ст. 84; ч. 2. 86 СК України).

Також, законодавством передбачається, що під час вагітності дружина має право на утримання від свого чоловіка (ч. 1 ст. 84 СК України). Однак у даному випадку аліменти будуть сплачуватись тільки після народження дитини без додаткового рішення суду. Таке право вона має також якщо шлюб розірвано.

Право на утримання вагітна дружина, а також дружина або чоловік з якою проживає дитина, має незалежно від того, чи вона/він працює, та незалежно від її/його матеріального становища, за умови, що чоловік/дружина може надавати матеріальну допомогу.

Відповідно до ст. 88 СК України, у випадках коли разом з одним із подружжя проживає дитина-інвалід, яка постійно потребує догляду внаслідок хвороби, також коли така особа є працездатною, то вона має право на утримання від іншого із подружжя, за умови що останній може надавати матеріальну допомогу. В даному випадку таке право на утримання буде тривати весь час проживання з дитиною-інвалідом.

Розмір аліментів тому з подружжя, з ким проживає дитина-інвалід, визначається за рішенням суду відповідно до ч. 1 ст. 80 СК України, без урахування можливості одержання аліментів від своїх батьків, повнолітніх дочки або сина.

Частина 1 ст. 91 СК України передбачає, що жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, однак тривалий час проживали однією сім'єю, той із них, хто став непрацездатним під час спільного проживання, має право на утримання відповідно до ст. 76 СК України. Також, вони мають право на утримання в разі проживання з нею, ним їх дитини, відповідно до ч. ч. 2-4 ст. 84 та ст. ст. 86, 88 СК України.

Підставою виникнення обов'язку особи утримувати інших членів сім'ї та родичів є наявність юридичного факту. У юридичній літературі до таких юридичних фактів відносять : «родинний зв'язок між особою, яка отримує аліменти та платником (баба, дід – онуки, прабаба, прадід – правнуки, сестра – брат тощо); свояцтва (мачуха, вітчим – пасинок, падчерка)»¹; «знаходження дитини на вихованні в у інших осіб (дитина – особи, у сім'ї яких вона виховувалась); факт відсутності у потенційних утриманців родичів більш близького ступеня спорідненості або встановлена судом неспроможність останніх надавати належне утримання іншим особам з поважних причин; обставина, що підлягає врахуванню за встановлення обов'язку особи щодо утримання інших членів сім'ї та родичів, є визначена неможливістю останніх самотійно забезпечити своє існування, потреба у матеріальній допомозі й утриманні з боку інших осіб, коло яких визначене законом. Ця потреба, як правило, виникає якщо малоліття (неповноліття) або непрацездатності інших членів сім'ї та родичів, яка мають право на утримання»².

Сімейне законодавство України передбачає взаємні права та обов'язки щодо утримання інших членів сім'ї та родичів³. Так, норми закону передбачають обов'язок внуків утримувати своїх бабу, діда та навпаки баба, дід зобов'язанні утримувати своїх внуків тощо.

Такі обов'язки поділяються на певні групи:

1. Обов'язок баби, діда утримувати внуків передбачається ст. 265 СК України. Такий обов'язок виникає за умови, якщо у внуків немає батьків або якщо вони не в змозі надавати їм утримання з причин, що визначені поважними та у випадку, якщо баба, дід можуть надавати таку допомогу.

¹ Семейное право Украины : учебник / под. ред. Ю. С. Червоного. Київ : Правова єдність, 2009. С.487.

² Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилінкової, 2008. С.205-206.

³ Семейное право Украины : учебник / под. ред. Ю. С. Червоного. Київ : Правова єдність, 2009. С.487.

2. Обов'язок внуків, правнуків утримувати бабу, діда, прабабу, прадіда передбачається ст.266 СК України, а саме «повнолітні внуки, правнуки зобов'язані утримувати непрацездатних бабу, діда, прабабу, прадіда, які потребують матеріальної допомоги і якщо у них немає чоловіка, дружини, повнолітньої дочки, сина, або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що повнолітні внуки, правнуки можуть надавати матеріальну допомогу». Відповідно умовами виникнення аліментного зобов'язання в даному випадку будуть наступні: якщо відповідні особи є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги; у них не має чоловіка, дружини, повнолітніх дочки, сина або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання; повнолітні внуки є працездатними і мають необхідні засоби для надання матеріальної допомоги бабі, діду, прабабі, прадіду.

Обов'язок внуків, правнуків не пов'язаний із наданням їм в минулому матеріальної допомоги від баби, діда, прабаби, прадіда. Такий обов'язок виникає у внуків, правнуків за умови, що баба, дід, прабаба, прадід не мають повнолітніх дітей або чоловіка (колишнього чоловіка), тобто аліментнозобов'язаних першої черги. Але в окремих випадках, якщо наприклад, буде встановлено, що син є, але тяжкохворий чи відбуває покарання у місцях позбавлення волі, суд може присудити аліменти з внука чи правнука¹.

3. Обов'язок по утриманню братів та сестер (ст.267 СК України). Повнолітні брати, сестри зобов'язані утримувати малолітніх, неповнолітніх братів та сестер, а також непрацездатних повнолітніх братів та сестер, які потребують матеріальної допомоги. При цьому право на утримання мають лише ті брати чи сестри, як неповнолітні, так і повнолітні, які не мають батьків, чоловіка, дружини або повнолітніх дітей, або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання. Обов'язок сплати аліментів у братів та сестер виникає лише тоді, коли вони мають необхідні для цього засоби. Обов'язок з утримання виникає лише між рідними братами та сестрами. СК України не передбачає права двоюрідних братів та сестер на утримання. Утримання неповнолітніх братів, сестер припиняється з моменту досягнення ними повноліття. Якщо аліменти були присуджені малоліт-

¹ Афанасьєва Л. В. Аліментні зобов'язання інших членів сім'ї та родичів. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України*. 2002. № 1. С.18.

ньому братові, сестрі у зв'язку з каліцтвом, інвалідністю, то рішення суду має виконуватись і після досягнення ними повноліття.

4. Обов'язок мачухи, вітчима утримувати падчерку, пасинка (ст.268 СК України) та обов'язок падчерки, пасинка утримувати мачуху, вітчима (ст.270 СК України).

Частина 1 ст. 268 СК України передбачає обов'язок мачухи, вітчима утримувати падчерку, пасинка. Виходячи з означеної норми вбачається, що право отримувати аліменти від мачухи, вітчима можливо з наступних підстав:

- якщо падчерка, пасинок є малолітніми, неповнолітніми;
- якщо падчерка, пасинок проживають разом з мачухою, вітчимом;
- якщо у малолітніх, неповнолітніх падчерки, пасинка немає матері, батька, діда, баби, повнолітніх братів та сестер, або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання;
- якщо мачуха, вітчим можуть надавати матеріальну допомогу.

5. Стаття 271 СК України передбачає обов'язок особи утримувати тих, з ким вона проживала однією сім'єю до досягнення повноліття.

З цього приводу в юридичній літературі зазначається, що «якщо особа до досягнення повноліття проживала з родичами або іншими особами однією сім'єю, вона зобов'язана утримувати непрацездатних родичів та інших осіб, з якими проживала не менш як п'ять років, за умови, що ця особа може надавати матеріальну допомогу. Цей обов'язок виникає, тільки у випадку якщо у того, хто потребує матеріальної допомоги немає осіб, які зобов'язанні відповідно до законодавства утримувати в першу чергу або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм таку допомогу»¹.

Зазначені умови складають юридичний склад, що означає, що право на отримання аліментів від мачухи, вітчима у падчерки, пасинка виникає тільки при наявності всіх вище наведених умов. Якщо хоч одна з умов відсутня то падчерка, пасинок не наділені таким правом.

Отже, відповідно до проведеного дослідження, підстави звернення до суду з вимогою про стягнення аліментів збігаються з підставами виникнення права на стягнення аліментів, що визначені нормами сімейного законодавства, однак вони різняться в залежності від виду таких зобов'язань.

¹ Розгляд окремих категорій цивільних справ у судах : навч. посіб. / за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 114-115.

§ 3. Право на звернення до суду за захистом прав у аліментних правовідносинах

В останні роки відбувається чимало принципових законодавчих змін, значна частина яких стосувалася й питання стягнення аліментів та виконання рішень, однак здебільшого дане питання торкалося захисту саме законних прав та інтересів дітей. Міністерством юстиції було розроблено низку законів, що передбачають підвищення відповідальності батьків, які не виконують свої обов'язки щодо утримання дітей з метою забезпечення найсприятливіших умов для гідного життя та всебічного розвитку дитини. Однак, питання щодо утримання відповідно до норм сімейного законодавства стосується не тільки того, що батьки зобов'язані утримувати своїх неповнолітніх дітей, а також непрацездатних повнолітніх дітей, які потребують допомоги, а й працездатних дітей, які своєю чергою зобов'язані утримувати своїх непрацездатних та які потребують матеріальної допомоги батьків і піклуватися про них. При наявності відповідних умов дідуся і бабусі зобов'язані утримувати внуків, а внуки – утримувати дідуся і бабусю, вихованці повинні утримувати своїх фактичних вихователів тощо.

Також необхідно зазначити, що «аліментні зобов'язання батьків і дітей поряд з аліментними зобов'язаннями подружжя належать до аліментних зобов'язань першої черги, оскільки зазначені особи зобов'язані надавати утримання одне одному незалежно від наявності у них інших родичів (аліменти другої черги – зобов'язання щодо взаємного утримання баби, діда, внуків, братів, сестер, третьої черги – аналогічні зобов'язання мачухи, вітчима, падчерки, пасинка, вихователя і вихованців, є додатковими (субсидіарними))»¹.

Суттєвою ознакою таких правових зв'язків є те, що їх об'єкти відносяться до числа відносно визначених. Так, очевидно, що утримання включає в себе забезпечення необхідних потреб, а саме у харчуванні, одязі, навчанні, ліках тощо. Однак конкретизувати обсяг утримання немає потреби, оскільки при нормальній обстановці в сім'ї воно здійснюється автоматично, як само собою зрозуміле. Саме тому в ч. 1 ст. 181 СК України уточнюється, що способи виконання батьками

¹ Вербіцька М. В. Актуальні проблеми стягнення аліментів на неповнолітніх дітей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 2. С. 33.

обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними. Разом з тим особа, яка має право на утримання, може потребувати від відповідної особи сплати аліментів. Найчастіше це відбувається, якщо зобов'язана особа в добровільному порядку ухиляється від виконання обов'язку утримання. В результаті право на утримання трансформується в право на аліменти. На підставі цього виникають аліментні зобов'язання. Така трансформація здійснюється або в результаті укладення аліментного договору, або на підставі рішення суду або судового наказу.

Сімейне законодавство у своїх нормах передбачає вирішення питання про оплату аліментів у добровільному порядку. Сплата аліментів у добровільному порядку залежить тільки від добровільної домовленості між батьками, які відповідно до норм законодавства зобов'язані утримувати своїх дітей, і не гарантує що таке утримання буде здійснюватись в майбутньому. Домовленість батьків про добровільну сплату аліментів, якщо вона не оформлена у вигляді нотаріального договору, не може бути примусово виконано і у випадку відмови зобов'язаної особи сплачувати аліменти добровільно виникає необхідність звернення такої особи до суду, що практично робить судовий порядок стягнення аліментів єдиним дієвим способом захисту майнових прав дитини.

Також, сімейне законодавство передбачає можливість укладення договору щодо утримання, так в ст. 78 СК України встановлено, що між подружжям може бути укладений договір про утримання одного з них. Такий договір має бути обов'язково складений у письмовій формі із нотаріальним посвідченням, в ньому також зазначаються умови, розмір та строки виплати аліментів.

Законодавець також надає право батькам укласти між собою договір щодо утримання дитини в якому визначається розмір аліментів та порядок сплати (ст. 189 СК України). Такий договір повинен містити умови, що не порушують права та інтереси дитини та укладається тільки добровільно, тому складання такого договору є правом особи, а не його обов'язком. Правом на укладення договору про сплату аліментів на утримання дитини надано батькам, які знаходяться у зареєстрованому шлюбі, а також батькам, які не перебувають у шлюбі, або після розірвання шлюбу. Такий договір обов'язково має письмову форму та засвідчується у нотаріуса. У випадку невиконання догово-

ру про сплату аліментів, аліменти стягуються на підставі виконавчого напису нотаріуса.

В юридичній літературі зазначається, що в самому договорі про сплату аліментів може бути передбачений різний порядок сплати аліментів. Якщо у договорі визначено стягнення аліментів у твердій грошовій сумі, то сторони такого договору можуть включити умову щодо індексації такої грошової суми. Також до такого договору можна включити умови щодо додаткових витрат, наприклад у зв'язку з хворобою або навчанням тощо¹.

Відповідно до ч. 1 ст. 187 СК України «один із батьків може подати заяву за місцем роботи, місцем виплати пенсії, стипендії про відрахування аліментів на дитину з належних йому платежів у розмірі та на строк, які визначені у його заяві»². Такий спосіб виконання обов'язку з утримання дитини цілком залежить від волевиявлення аліментозобов'язаної особи, не потребує будь-яких додаткових засобів³.

Сімейним законодавством України передбачено порядок сплати аліментів у разі виїзду одного з батьків в іншу державу, з якою Україна не уклала договір про надання правової допомоги. Так, відповідно до ч. 4 ст. 181 СК України «у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземну державу, з якою Україна не має договір про надання правової допомоги, аліменти стягуються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України»⁴.

Відповідно до п. 1 постанови Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 року «Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги» встановлюється, «якщо один із батьків, який є громадянином України, виїздить для постійного проживання до іншої

¹ Гресь Н. Н. Договорное регулирование алиментных обязательств по содержанию родителями своих детей. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2105. № 3. С. 50. URL: <http://repo.snau.edu.ua/handle/123456789/2707>

² Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. С. 273.

³ Єфременко В. В. Сторони у справах про стягнення аліментів на дітей. *Форум права*. 2007. № 3. С.97-103. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-3/07evvand.pdf>

⁴ Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. С. 273.

держави, з якою відсутній договір про надання правової допомоги з Україною, він зобов'язаний сплатити аліменти на утримання дитини (дітей) до досягнення нею повноліття. Дані аліментні зобов'язання повинні бути оформленні договором між цією особою та одним з батьків, з яким залишається дитина (діти), або її опікуном, піклувальником, або договором про припинення права на аліменти для дитини (дітей) у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо). Якщо аліментні зобов'язання не були виконані особою, що виїжджає, стягнення аліментів провадиться за рішенням суду»¹.

Проаналізувавши вище наведене необхідно зазначити, що законодавець надав можливість батькам неповнолітньої дитини самостійно за спільною домовленістю вирішувати питання щодо утримання своїх дітей. Однак, не зважаючи на це, значна кількість аліментних стягнень все ж таки провадиться за рішенням суду².

Якщо батьки ухиляються від виконання покладених на них обов'язків щодо утримання неповнолітньої дитини та у разі відсутності домовленості щодо сплати аліментів у добровільному порядку таке питання може вирішуватись у судовому порядку.

У юридичній літературі під ухиленням від сплати аліментів розуміється «... як пряма відмова від надання утримання, так і різні дії (бездіяльність) зобов'язаної особи, спрямовані на повне або часткове ухилення від сплати аліментів: приховання особою дійсного розміру свого заробітку (доходу); зміну роботи або зміну місця проживання з метою запобігання сплати аліментів; приховання свого місцезнаходження; інші дії, що свідчать про намір особи ухилитися від виконання обов'язку по утриманню»³.

Звернення до суду особи, яка має відповідно до законодавства на це право, з вимогою про стягнення аліментів є однобічним процесу-

¹ Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 року № 1203. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1203-2002-%D0%BF>

² Порева Л. Способи оплати аліментів на дітей. *Вісник прокуратури*. 2006. №3. С.115.

³ Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилінкової, 2008. С.551.

альним за змістом волевиявленням, внаслідок чого відкривається провадження по справі, що передуює виникненню процесуальної діяльності суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин для розгляду та вирішення справи по суті.

Право кожного на звернення до суду за захистом гарантовано ст. 55 Конституції України¹. З аналізу норм сімейного законодавства вбачається, що кожен учасник сімейних відносин має право на судовий захист (ч. 10 ст. 7 СК України). Відповідно до ч.1 ст. 19 ЦПК України суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з сімейних правовідносин².

Оскільки спори, що виникають з сімейних правовідносин розглядаються у цивільному судочинстві (ст. 19 ЦПК України) то відповідно й ч. 1 ст. 4 ЦПК України також передбачає, що «кожна особа має право в порядку, встановленому ЦПК України, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів»³. Аналогічна норма визначена і у ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а саме «кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів»⁴.

Право особи на звернення до суду за вирішенням спору не може бути обмежено законом та іншими нормативно-правовими актами. Юрисдикція судів, відповідно до ч.2 ст.124 Конституції України, поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Тим самим основний закон України та цивільне процесуальне законодавство надає кожній особі рівну можливість звернення за судовим захистом та вільний доступ до правосуддя.

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

² Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (В редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 48, ст.436). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

³ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (В редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 48, ст.436). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

⁴ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 року № 2453-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 41-42, № 43, № 44-45. Ст.529.

Відповідно до ч. 1 ст. 19 ЦПК України суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з сімейних правовідносин. Отже, справи про стягнення аліментів відносяться до цивільної юрисдикції.

Судовий захист права на стягнення аліменти є надійним та ефективним способом, оскільки дозволяє суду, здійснюючи правосуддя, в межах цивільної процесуальної форми всебічно з'ясувати обставини кожної конкретної справи, дослідити всі надані докази, ухвалити рішення, обов'язкове до виконання, тобто реально сприяти захисту суб'єктивного права¹.

Відповідно до доктринальних положень цивільного процесуального права можливість здійснення права на звернення до суду за судовим захистом у правах про стягнення аліментів залежить від певних передумов, які у цивільній процесуальній літературі іменуються передумовами права на звернення до суду за судовим захистом. Такі передумови у цивільному процесуальному праві прийнято називати передумовами права на пред'явлення позову та поділяються на суб'єктивні та об'єктивні. Однак, необхідно звернути увагу, що науковці обмежуються тільки позовним провадженням. Особа має право на звернення до суду з метою захисту свого права не тільки до позовного провадження, а також й до окремого, наказного провадження. Справи у цивільному судочинстві відповідно до ст. 19 ЦПК України можуть розглядатись не тільки в порядку позовного провадження, а також й в порядку окремого і наказного, які мають також певні передумови права на звернення до суду за захистом.

У науці цивільного процесуального права до суб'єктивних передумов відносять процесуальну правоздатність особи², юридичну заінтересованість³. Такі передумови можуть існувати у всіх видах проваджень цивільного судочинства. Процесуальна правоздатність тісно пов'язана з правоздатністю в матеріальному праві. Зазначений зв'язок проявляється в тому, що якщо особа визнається правоздатним в ма-

¹ Сфременко В. В. Сторони у справах про стягнення аліментів на дітей. *Форум права*. 2007. № 3. С.97-103. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2007-3/07evvand.pdf>

² Луспенік Д. Д. Роль суду в цивільному змагальному процесі. *Юридичний журнал*. 2004. № 5. С.22.

³ Цивільний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар / за ред. В. В. Комарова. Харків, 2001. С.299.

теріальному праві (цивільному, сімейному, трудовому та ін.), тобто є суб'єктом матеріального права, то воно має правоздатність і в процесуальному праві, отже може бути позивачем, відповідачем, третьою особою в цивільному процесі. Поняття цивільної процесуальної правоздатності може бути застосовано виключно до осіб, які мають матеріально-правовому зацікавленість у результаті розгляду справи¹.

Відповідно до ст. 46 ЦПК України «цивільна процесуальна правоздатність – це здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи (цивільна процесуальна правоздатність) мають усі фізичні і юридичні особи, яка виникає водночас з правом на звернення до суду за захистом»². Звертаючись до суду, кожна особа повинна володіти правоздатністю, що визначається її правовим статусом у конкретній категорії справ, яка буде розглядатись у цивільному судочинстві. В. І. Тertiшніков вважає, що «наявність загальної правоздатності ще не означає, що у особи, яка звертається до суду є правоздатність спеціальна, тобто правоздатність по конкретній справі, тому таку правоздатність необхідно перевіряти при відкритті провадження у справі»³.

Щодо такої суб'єктивної передумови як юридична заінтересованість, то необхідно зазначити, що відповідно до аналізу норм цивільного процесуального законодавства, а саме ч.1 ст. 4 ЦПК України, що «особа звертається до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів», тобто до суду може звернутися не будь-яка особа, а саме заінтересована особа. Також законодавець передбачає, що за захистом може звернутись органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших у випадках встановлених законом (ч. 2 ст. 4 ЦПК України).

Щодо об'єктивних передумов, то більшість авторів поділяють їх на позитивні та негативні передумови. В свою чергу до позитивних пере-

¹ Туманов Д. А., Алехина С. А. К вопросу о правовом характере спора и правоспособности как предпосылках права на предъявление иска. *Журнал российского права*. 2014. № 12. С.97.

² Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (В редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 48, ст.436). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

³ Тertiшніков В. І. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар. Харків : Видавець Вокарчук Н. М., 2007. С.35.

думов відносять належність справи до цивільної юрисдикції¹; наявність правового характеру спору². До негативних об'єктивних передумов відносять такі передумови з відсутністю яких закон пов'язує звернення до суду з позовною заявою, перелік яких визначено нормами цивільного процесуального законодавства (п. 2, 3, 5 ч. 1 ст. 186 ЦПК України).

Розглядаючи таку позитивну передумову як цивільну юрисдикцію необхідно зазначити, що однією із новел цивільного процесуального законодавства, на що звертає увагу Т. А. Стоянова, є поділ цивільної юрисдикції на такі види як : «предметна та суб'єктна юрисдикція, інстанцій юрисдикція, територіальна юрисдикція (підсудність)»³. Щодо такого виду цивільної юрисдикції як територіальна юрисдикція (підсудність), то її варто віднести не до передумов до умов права на пред'явлення позову.

Як справедливо зазначає І. О. Попов, «механізм побудови системи судів цивільної юрисдикції, за якими створюється можливість реалізації права на справедливий судовий розгляд та перегляд судового рішення»⁴.

Відповідно до норм цивільного процесуального законодавства України у судовому порядку справи про стягнення аліментів можуть розглядатись в різних видах проваджень в залежності від того яка вимога пред'явлена до суду (ст. 19 ЦПК України).

В порядку позовного провадження можуть розглядатись справи про стягнення аліментів на утримання дитини, справи про стягнення аліментів на утримання одного з подружжя, справи про стягнення аліментів на утримання інших членів сім'ї та родичів, оскільки наявний спір про право.

Згідно з п. 2 ч. 2 ст. 19 ЦПК України цивільне судочинство здійснюється у порядку позовного провадження (загального або спрощеного).

¹ Луспенник Д. Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції. Харків : Харків юридичний, 2006. С.42.

² Гражданский процесс : учебник / под ред. проф. В. В. Комарова. Харьков : Одиссей, 2001. С.276.

³ Стоянова Т. А., Іліопол І. М. Науково-практичний аналіз цивільної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій у світлі прийняття нового цивільного процесуального кодексу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія: Право*. 2017. Вип. 47. Т. 2. С.15.

⁴ Попов О. І. Інстанційна система судів цивільної юрисдикції. *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2012. № 3. С. 146.

З вищенаведеної норми вбачається, що новелою цивільного процесуального законодавства України є спрощене позовне провадження. Введення законодавцем спрощеного позовного провадження у цивільне судочинство має на меті забезпечення доступу до правосуддя за рахунок зменшення судових витрат та спрощення самої процедури розгляду справ у судовому порядку, а також зменшення навантаження на судову систему. Саме задля досягнення цієї мети у різних державах були розроблені процедури спрощеного провадження у цивільному процесі, зокрема їх легалізація стала одним із пріоритетних напрямків у цивільному процесі країн Європейського Союзу. У Регламенті Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу 861/2007 від 11 липня 2007 року «Про заснування європейської процедури врегулювання спорів із невеликою сумою позову» окреслено головні переваги від впровадження вказаної процедури: «Багато держав-членів запровадили спрощені провадження для спорів із невеликою сумою позову, так як витрати, затримки і складнощі, пов'язані з судовим процесом, не завжди пропорційні до ціни позову. Перешкоди для отримання швидкого і недорогого рішення поглиблюються у транскордонних спорах. Тому необхідно створити європейську процедуру для спорів із невеликою сумою позову (європейську процедуру дрібних тяжб). Мета такої процедури полягає в полегшенні доступу до правосуддя». Як результат, у цивільному процесуальному законодавстві держав Європейського Союзу з'явилися окремі розділи, що регулюють процедуру розгляду позовів із невеликою ціною. Наприклад, у Німеччині це глава 6, яка так і називається «Європейська процедура розгляду дрібних позовів у відповідності до Регламенту Ради (ЄС) № 861/2007»¹.

У межах спрощеного позовного провадження розглядаються малозначні справи та інші справи, які визначені ч. 4 ст. 19 ЦПК України.

Однак, поняття «малозначні справи» необхідно розуміти як правову категорію, а не розглядати з точки зору значення справи для сторін чи суду»².

¹ Заварза Т. В., Бервено С. М., Новікова Л. В., Тоцька К. М. Порівняльний цивільний процес : навч.-метод. посібник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. С.108-109.

² Полюк Ю. І. Деякі зміни цивільного процесуального законодавства щодо реалізації права на звернення до суду за захистом: порівняльно-правовий аспект. *Форум права*. 2018. № 2. С.104.

Відповідно до п. 3 ч. 6. ст. 19 ЦПК України до малозначних справ законодавець також відносить справи про стягнення аліментів, за умови, що така вимога не пов'язана із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства). Дане положення також міститься у п. 1 ч. 4 ст. 274 ЦПК України, де зазначається про неможливість розгляду справ, які виникають із сімейних правовідносин у порядку спрощеного позовного провадження, за винятком деяких категорій справ, одним із яких є справи про стягнення аліментів. Отже, законодавець передбачає виключення та зазначає про можливість розгляду деяких категорій справ, що виникають з сімейних правовідносин. Відповідно до Закону № 460-IX від 15.01.2020 року чинне законодавство зазнало певних змін. Отже, крім спорів про стягнення аліментів та поділу майна подружжя, що було передбачено редакцією ЦПК України 2017 року, відповідно до чинної норми п. 1 ч. 4 ст. 274 ЦПК України у спрощеному позовному провадженні можуть також розглядатись і спори щодо: збільшення розміру аліментів, оплата додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексація аліментів, зміна способу їх стягнення, розірвання шлюбу.

При цьому необхідно звернути увагу на законодавчі приписи, а саме, згідно з п. 6 ч. 4 ст. 274 ЦПК України інші вимоги, об'єднані з вимогами у спорах, вказаних у пунктах 1-5 ч.4 ст. 274 ЦПК України не можуть бути розглянуті у порядку спрощеного позовного провадження. З наведеного вбачається, що якщо справи про стягнення аліментів розглядаються разом з вимогою, наприклад, про встановлення батьківства, материнства; позбавлення батьківських прав; визначення місця проживання дитини тощо, то в даному випадку така категорія справ буде розглядатись в загальному позовному провадженні. Отже, справи про стягнення аліментів можуть розглядатись в порядку загального позовного провадження та спрощеного позовного провадження.

Також необхідно зазначити, що положення п. 1 ч. 4 ст. 274 ЦПК України передбачають можливість розгляду справи у спрощеному позовному провадженні тільки щодо збільшення розміру аліментів, а отже розгляд справ про зменшення розміру аліментів буде розглядатись у загальному позовному провадженні.

Новелою цивільного процесуального законодавства є також те, що відповідно до ч. 2 ст. 161 ЦПК України особа має право звернутися

до суду з вимогами, визначеними у ч. 1 ст. 161 ЦПК України, в наказному або в спрощеному позовному провадженні на свій вибір. Тобто вимоги, за якими може бути видано судовий наказ, можуть розглядатись також у спрощеному позовному провадженні, таким чином особа при зверненні до суду з вимогою про стягнення аліментів має право вибору (альтернативний вибір), звернутися з відповідними вимогами у наказному провадженні або у спрощеному позовному провадженні.

Відповідно до норм цивільного процесуального законодавства України розгляд справ про стягнення аліментів на утримання дитини можливе у наказному провадженні, що передбачає звернення до суду з заявою про видачу судового наказу. Однак, необхідно звернути увагу, що у наказному провадженні відповідно до ст. 161 ЦПК України можуть розглядатись тільки справи про стягнення аліментів на утримання дитини. Щодо справ про стягнення аліментів на утримання батьків повнолітньою донькою, сином; справи про утримання одного з подружжя та інших членів сім'ї законодавець не передбачає. З такими законодавчими приписами не погоджується В. М. Притуляк та зазначає про можливість розгляду справ про стягнення аліментів на одного з подружжя у наказному провадженні та пропонує дану вимогу включити до норм законодавства на підставі якою можливо звернення з заявою про видачу судового наказу з вимогою про стягнення аліментів на утримання одного із подружжя. Науковець зазначає, що «як вбачається з проаналізованих положень СК України, до суду не потрібно подавати жодних доказів необхідності матеріальної допомоги дружині, а допомога призначається лише за фактом звернення до суду»¹.

Також, необхідно розуміти, що при зверненні до суду із заявою про видачу судового наказу щодо стягнення аліментів на утримання дитини, заявник має чітко визначити розмір аліментів відповідно до законодавства, вимога повинна бути безспірною, а отже доходи боржника мають бути підтверджені беззаперечними доказами. Цивільне процесуальне та сімейне законодавство встановлює чіткий розмір вимоги про присудження аліментів на дитину в наказному провадженні (ч. 3 ст. 184, ч. 5 ст. 183 СК України та п. п. 4, 5 ч.1 ст. 161 ЦПК України).

¹ Притуляк В. М. Утримання чоловіком дружини, з якою проживає дитина: підстави та порядок надання допомоги. *Особливості розгляду сімейних спорів : матеріали круглого столу* (м. Одеса, 17 жовтня 2016 р.). Одеса : Юридична література, 2016. С.85.

Що стосується наступної передумови, а саме наявність спору про право цивільне, то необхідно зазначити, що дана передумова стосується справ про стягнення аліментів, що розглядаються у позовному провадженні, для яких властивий наявний спір про право. До таких справ необхідно віднести справи про стягнення аліментів на утримання дитини, якщо наявний спір про розмір аліментів тощо; справи про стягнення аліментів на утримання батьків, одного з подружжя та інших членів сім'ї та родичів.

Як вже зазначалось, до негативних об'єктивних передумов належать передумови права на пред'явлення позову (заяви), з відсутністю яких закон пов'язує звернення до суду з заявою. Перелік таких передумов визначений ст. 186 ЦПК України. Однак, не всі визначені передумови можна віднести до справ про стягнення аліментів. Так, наприклад, відповідно до ч. 4 ст. 186 ЦПК визначається, що суддя відмовляє у відкритті провадження, якщо є рішення третейського суду, прийняте в межах його компетенції. Однак, означені справи про стягнення аліментів не можуть розглядатись у третейському суді відповідно до ч. 4 ст. 6 Закону України «Про третейські суди»¹.

Для здійснення права особи на захист у судовому порядку необхідно не тільки вищенаведені передумови, а також встановлені законом умов.

До таких умов необхідно віднести : територіальна юрисдикція (підсудність), дієздатність сторони (заявника), форма та зміст позовної заяви (заяви), а також вимога про сплату судового збору.

Щодо підсудності, то необхідно зазначити, що дотримання судами процесуальних норм інституту підсудності має велике значення, оскільки означає дотримання судами положення п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, яка гарантує, що «кожен при вирішенні спору щодо його цивільних прав має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом»².

У цивільному процесуальному праві під підсудністю розуміють «сукупність норм цивільного процесуального права, що регулюють

¹ Про третейські суди : Закон України від 11.05.2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 35. Ст. 6.

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року. *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. Ст. 2371.

цивільні процесуальні правовідносини, пов'язані з розподілом справ між судами першої інстанції в залежності від характеру справ і території, на яку розповсюджується компетенція суду першої інстанції, який розглядає дану справу»¹. Тобто, визначити підсудність цивільної справи означає встановити компетентний, належний суд у цій справі.

Завдання інституту підсудності є розподіл цивільних справ між судами загальної юрисдикції задля більш швидкого і правильного розгляду і вирішення справи, найбільш ефективного захисту прав, свобод та інтересів суб'єктів права. Підсудність визначає не наявність суб'єктивного права на звернення до суду за судовим захистом, а його здійснення з дотриманням встановленого законом порядку.

Відповідно до ч.1 ст. 23 ЦПК України «всі справи, що підлягають вирішенню в порядку цивільного судочинства, розглядаються місцевими загальними судами як судами першої інстанції, крім справ, визначених частинами другою та третьою ст. 23 ЦПК України». Позов про стягнення аліментів у позовному провадженні (спрощеному або загальному) подається до суду за правилами альтернативної територіальної підсудності (за вибором позивача) відповідно до ч. 1. ст. 28 ЦПК України, а саме «позови про стягнення аліментів, оплату додаткових витрат на дитину, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача»². З аналізу даної норми також вбачається що позови щодо аліментних зобов'язань можуть пред'являтися не тільки в інтересах дітей, а також й до повнолітніх дочки або сина щодо утримання батьків (ст. 202 СК України), крім того і стосовно виконання аліментних зобов'язань стосовно подружжя (ст. 75 СК України), та інших членів сім'ї (ст. ст.265-271 СК України).

Також разом з вимогою про стягнення аліментів на утримання дитини можуть пред'являтися інші вимоги, наприклад, вимога про позбавлення батьківських прав, визначення місця проживання малолітньої дитини, встановлення батьківства. Такі вимоги можуть об'єд-

¹ Червоний Ю. С., Волосатий Г. С., Ермолаєва В. О. і др. Гражданский процессуальный кодекс Украины : Научно-практический комментарий. Харьков : Одиссей, 2008. С.253.

² Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (В редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 48, ст.436). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

нуватись в одне провадження, що не суперечить цивільному процесуальному законодавству. Не зважаючи на те, що спори про позбавлення батьківських справ, визначення місце проживання малолітньої дитини відносяться до загальної територіальної підсудності, однак якщо вони розглядаються з вимогою про стягнення аліментів на утримання дитини, то такі вимоги можуть розглядатись також за правилами альтернативної територіальної підсудності (ст. 28 ЦПК України), тобто за вибором позивача.

Тлумачення ст. ст. 27, 28 ЦПК України свідчить, про те що підсудність за вибором позивача (альтернативна територіальна підсудність) передбачає право позивача за своїм вибором звернутися до суду з вимогою за підсудністю, яка підпадає до одного із декілька судів чітко визначених в законі. Однак, таке правило альтернативної територіальної підсудності не позбавляє особу права на звернення з позовною заявою за правилами загальної підсудності (ст. 27 ЦПК України). Відповідно до ч. 16 ст. 28 ЦПК України позивач має право на вибір між кількома судами, яким згідно з цією статтею підсудна справа, за винятком виключної підсудності, встановленої ст. 30 ЦПК України.

Такого висновку дійшов й Верховний Суд у своїй постанові. Так, 11 вересня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 725/2910/19 відмовив у задоволенні касаційної скарги відповідачеві, який наполягав, «що спір про визначення місця проживання малолітньої дитини розглядається за місцем проживання відповідача, а не позивача. Однак, з аналізу матеріалів справи вбачається, що вимога про визначення місця проживання малолітньої дитини об'єднана з вимогою про стягнення аліментів на дитину та розглядається в одному провадженні. У касаційній скарзі відповідач зазначив, що суди не врахували те, що справу розглянуто з порушенням правил підсудності, а саме – в частині позовних вимог щодо визначення місця проживання малолітньої дитини позов повинен пред'являтися за місцем реєстрації відповідача.

Верховний Суд відхилив касаційну скаргу та обґрунтував це тим, «...що на момент пред'явлення позовної заяви про визначення місця проживання малолітньої дитини та стягнення аліментів на утримання дитини до суду, остання проживала з позивачем, тому при об'єднанні в одному позові кількох вимог, одна з яких підлягає розгляду за правилами загальної підсудності, а інша – за правилами альтернативної тери-

торіальної підсудності, то справа може розглядатись за правилами альтернативної територіальної підсудності у суді за вибором позивача»¹.

Питання щодо стягнення аліментів з іноземних громадян вирішується згідно із законодавством України, такого висновку дійшов Верховний Суд у постанові від 16 жовтня 2018 року у справі № 295/4474/15-ц (провадження № 61-29205 св 18) у якій зазначено, що «Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом громадянки України, громадянина Королівства Швеція, про позбавлення батьківських прав та про стягнення аліментів на утримання дитини. За результатами розгляду Верховний Суд дійшов висновку, що оскільки позивачем у зазначеній справі виступала громадянка України, яка має постійне місце проживання і місце реєстрації на території України, суди правильно визначилися з характером спірних правовідносин та правильно застосували закон України, що їх регулює»². Аналогічна позиція сформульована у постанові Верховного Суду від 05 грудня 2018 року у справі № 628/8821/13-ц (провадження № 61-17538 св 18)³.

Закон України «Про міжнародне приватне право» закріплює, що «зобов'язання щодо утримання, які виникають із сімейних відносин, крім випадків, передбачених статтею 66 даного Закону, регулюються правом держави, у якій має місце проживання особа, котра має право на утримання»⁴.

Отже, якщо у справах про стягнення аліментів позивачем (особа, яка має право на утримання) є громадян України та проживає на території України, то позовна заява подається за правилами альтернативної територіальної підсудності відповідно до ч. 1 ст. 28 ЦПК України.

Якщо справа про стягнення аліментів на утримання дитини розглядається в порядку наказного провадження. Підсудність у наказно-

¹ Постанова Верховного Суду від 11 вересня 2020 р. у справі №725/2910/19. ЛП-ГА:ЗАКОН : інформаційно-правова система. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/91466347>

² Постанова Верховного Суду від 16 жовтня 2018 року у справі № 295/4474/15-ц; провадження № 61-29205 св 18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77684730>

³ Постанова Верховного Суду від 05 грудня 2018 року у справі № 628/8821/13-ц; провадження № 61-17538 св 18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78528804>

⁴ Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422.

му провадженні визначена ст. 162 ЦПК України, що передбачає загальний порядок визначення територіальної підсудності. С. Я. Фурса справедливо звертає увагу на те, що «у справах наказного провадження територіальна підсудність визначається в залежності від пред'явленої вимоги на підставі якої суд видає судовий наказ»¹.

Оскільки, як вже зазначалось вище, законодавець передбачає правила територіальної юрисдикції (підсудності) для справ у наказному провадженні, а саме заява про видачу судового наказу подається за загальними правилами підсудності. Загальні правила територіальної підсудності передбачають, що позов про стягнення аліментів може пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача (ч.1 ст. 28 ЦПК України). Тому, необхідно погодитись з точкою зору науковця, яка зазначає, що «... якщо розглядається вимога про стягнення аліментів на утримання дитину у порядку наказного провадження, то за аналогією необхідно застосовувати альтернативну територіальну підсудність... Отже відповідна заява з вимогою про стягнення аліментів на утримання дитини у порядку наказного провадження може пред'являтися також й за зареєстрованим місцем проживання чи перебування заявника»².

За попередньою редакцією ЦПК України недотримання правил підсудності тягло за собою повернення заяви позивачеві, про що суд постановляв ухвалу. Справа передавалась до належного суду лише якщо порушення правил було виявлено судом після відкриття провадження та до початку розгляду справи по суті. Тільки у випадках передбачених цивільним процесуальним законодавством, а саме : якщо було не відоме місце проживання, перебування відповідача та відповідач після відкриття провадження пред'явив клопотання про розгляд справи за його місцем проживання, перебування; якщо заяву було подано з порушенням правил територіальної підсудності; якщо відповідно до відводів самовідводів немає можливості утворити новий склад суду або ліквідовано суд, в якій має розглядатись відповідна справа. У випадках якщо мало місце помилка позивача щодо вибору територіальної підсудності, то наступали для нього негативні наслід-

¹ Цивільний процес України : академічний курс / за ред.. С. Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2009. С.604.

² Розгляд окремих категорій цивільних справ у судах : навч. посіб. / за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С.91.

ки. Незважаючи на законодавчі приписи, існували непоодинокі випадки коли суди не зазначали в ухвалі про повернення позовної заяви до якого саме суду за підсудністю необхідно звернутися, що в свою чергу приводило до певних складностей у позивача.

Згідно з нормами цивільного процесуального законодавства у чинній редакції ст. 185 ЦПК України, яка встановлює підстави для залишення позовної заяви, повернення заяви, вже не містить таку підставу для повернення заяви, як «справа не підсудна цьому суду». У разі якщо справа належить до територіальної юрисдикції (підсудності) іншого суду, то суд самостійно передає справу на розгляд до суду відповідної підсудності. Передача справи здійснюється на підставі відповідної ухвали не пізніше 5 днів після закінчення строку на її оскарження, у разі подання скарги – не пізніше 5 днів після залишення її без задоволення.

При цьому спори між судами про підсудність не допускаються. Справа обов'язково має бути прийнята до провадження судом, якому надіслана. Отже, запровадженими новаціями вирішено проблему для позивачів у разі неправильного визначення належного суду – саме на суд фактично покладається обов'язок визначити правильну підсудність справи та передати її на розгляд відповідному суду.

Наступною умовою реалізації права на звернення до суду є цивільна процесуальна дієздатність, яка визначена ст. 47 ЦПК України, а саме «цивільна процесуальна дієздатність – здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді. За загальним правилом цивільна процесуальна дієздатність фізичних осіб настає в повному обсязі при досягненні 18 років»¹.

Також необхідно звернути увагу, що згідно з ч. 2 ст. 47 ЦПК України «неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом». Крім того, особа, яка не досягли повноліття набуває цивільної процесуальної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. Відповідно до ч. 2 ст. 18 СК України законодавець надає право особі, який вико-

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (В редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 48, ст.436). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

налось чотирнадцять років безпосередньо звертатись до суду з метою захисту своїх прав та інтересів.

Сімейним законодавством передбачено, що кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу (ч.2 ст.18 СК України). Аналогічна норма закріплена у ч. 4 ст. 152 СК України, яка передбачає, «що дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду, якщо вона досягла чотирнадцяти років»¹. З таким положенням законодавства не погоджується В. І. Труба та зазначає, що «дана норма не повною мірою відповідає чинному цивільному і цивільному процесуальному законодавству, що обумовлене, зокрема, асистемним прийняттям СК України і ЦК України»². З. В. Ромовська, навпаки вважає, що «...дитині, якій виконалось 14 років має право самостійно подати позовну заяву на захист своїх прав або інтересів, зокрема позовну заяву й про стягнення аліментів»³.

Такої ж думки дотримується й В. А. Кройтор та зазначає, що «згідно зі ст. 18 СК України кожен учасник сімейних правовідносин, який досяг чотирнадцятирічного віку, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу. Дитина, яка досягла чотирнадцять років, має право на звернення до суду із заявою про видачу судового наказу про присудження аліментів»⁴.

Отже, необхідно підтримати точку зору науковців, які вважають, що особа, якій виповнилось чотирнадцять років має право на звернення до суду, з метою захисту своїх прав та інтересів, що впливають із сімейних правовідносин, зокрема, має право на звернення з вимогою про стягнення аліментів. Також цивільне процесуальне законодавство передбачає, що якщо заява подана неповнолітньою особою, якій виповнилось чотирнадцять років суд може залучити до участі в таких справах законного представника неповнолітньої особи (ч. 2 ст. 47 ЦПК України).

¹ Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. С. 273.

² Труба В. І. Питання здійснення права на захист сімейних прав та інтересів в судовому порядку. *Правова держава*. 2014. № 18. С. 77-79.

³ Ромовська З. В. Сімейний кодекс України : наук.-практ. коментар. 3-є вид., перероб. і доп. Київ : Правова єдність, 2009. С.40.

⁴ Кройтор В. А. Особливості порядку стягнення аліментів на неповнолітніх дітей. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1 (45). С.88.

ЗАХИСТ ПРАВА НА СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ У ПОЗОВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

§ 1. Особи, які наділені правом на звернення до суду у справах про стягнення аліментів

В умовах просування України шляхом демократичних перетворень, інституційних змін у системі держави й суспільства, посилення прав і свобод людини однією із ключових проблем залишається забезпечення ефективності й дієвості права на судовий захист. Як відомо, право на судовий захист, насамперед, передбачає право на звернення до суду з питань захисту порушених прав або інтересів. Тому від ефективності цього права залежить дієвість усієї системи цивільних прав і свобод¹.

Звернення до суду відповідного суб'єкта, якому законом надане таке право, на захист свого або чужого права чи охоронюваного законом інтересу є одностороннім процесуальним за змістом волевиявленням, метою якого є судовий захист порушеного права.

Сфера сімейних відносин настільки своєрідна, що право повинно обмежувати його суб'єктів від надмірного втручання в цю галузь суспільних відносин. Тому, сімейне законодавство досить чітко визначає суб'єктів, які наділені правом на звернення до суду у справах про стягнення аліментів, та не підлягає зміні за згодою сторін, оскільки аліментні зобов'язання носять особистий характер. Крім того необхідно зазначити, що право на утримання належить членам сім'ї. Оскільки сім'я – це коло осіб, пов'язаних майновими і особистими немайновими правами і обов'язками, що впливають не тільки з шлюбу і спорідненості, а й інших відносин – спорідненості, усиновлення,

¹ Бонтлаб В. В. право на звернення до суду за захистом цивільних прав та інтересів: проблеми й перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 30. Т. 1. С. 110.

іншої форми прийняття дітей на виховання, то аліментні зобов'язання досить численні і різноманітні по колу суб'єктів, які мають право на звернення до суду з вимогою про стягнення аліментів. Свого часу Л. М. Зілковська справедливо зазначала, що «...виробити уніфіковане законодавче поняття сім'ї неможливо, оскільки сім'я є складним і багатогранним явищем, яке не вичерпується лише ознаками, що мають юридичне значення, а останні різняться залежно від правовідносин. Найбільш прийнятним для практики застосування все ж таки є визначення членів сім'ї для кожної законодавчої галузі»¹.

Законом виділені певні групи аліментних зобов'язань залежно від одержувачів аліментів і платників аліментів. Щодо стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей, то з аналізу норм сімейного законодавства вбачається, що таке право має один із батьків або інший законний представник дитини, разом з яким проживає дитина. Таке положення передбачено і у п. 17 постанови Пленуму Верховного суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів»². З вищенаведеного вбачається, що якщо дитина не проживає з такою особою, то вона і не наділена правом на звернення до суду з вимогою про стягнення аліментів на утримання дитини. Наприклад, якщо на підставі рішення органу опіки та піклування або рішення суду про встановлення опіки з бабусею або дідусем постійно проживає дитина, про яку вони піклуються та яку утримують, то у такому випадку батьки позбавлені права на звернення до суду з позовною заявою (заявою) про стягнення аліментів. З такою заявою також можуть звернутися до суду опікун (піклувальник); представник закладу, в якому перебуває дитина; орган опіки та піклування.

¹ Зілковська Л. М. Поняття сім'ї і закономірності розвитку сімейного законодавства про державну охорону сім'ї. *Сучасні проблеми приватного права: Зб.наук.праць, присвяч.80-ій річниці з Дня народження Я. М. Шевченко* / Відп. ред.Н. С. Кузнецова, Р. О. Стефанчук. К.: ВГО «Асоціація цивілістів України», Кам'янець-Подільський, ТОВ «Друкарня «Рута», 2012. С.62

² Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів : постанова Пленуму Верховного суду України від 15.05.2006 № 3 База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06#Text>

Сімейне законодавство передбачає, що з позовною заявою (заявою) про стягнення аліментів на утримання дитини без спеціальних на те повноважень може звернутися особа, з якою фактично проживає дитина. До таких осіб необхідно віднести : діда, бабу (ст. 258 СК), сестру, брата, мачуху, вітчима (ст. 262 СК України)¹. Такий обов'язок щодо утримання є взаємний, отже з підстав визначених законом внуки, правнуки зобов'язані утримувати бабу, діда, прабабу, прадіда (ст. 266 СК України); повнолітні брати, сестри зобов'язані утримувати малолітніх, неповнолітніх братів та сестер (ст. 267 СК України); повнолітні падчерка, пасинок зобов'язані утримувати непрацездатних мачуху, вітчима (ст. 270 СК України). У такому випадку має право на звернення з вимогою про стягнення аліментів та особа, у якій відповідно до норм законодавства виникло право вимоги стягнення аліментів на їх утримання.

Відповідно абз. 3. п. 15 постанови Пленуму Верховного суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів», «у випадках постійного проживання дитини у державних чи комунальних закладах охорони здоров'я, навчальних або інших дитячих закладах та якщо батьки не приймають участь в утриманні своїх дітей, то адміністрація відповідного закладу, де постійно проживає дитина наділені правом звернення до суду і в інтересах дитини, оскільки виконує функції опікуна та піклувальника згідно зі ст. 245 СК України»².

Відповідно до ч. 3 ст. 199 СК України також мають право звертатися до суду з позовною заявою про стягнення аліментів повнолітні дочка, син, які продовжують навчатися до 23 років, а також той із батьків, з яким вони проживають.

У абз. 3 п. 20 постанови Пленуму Верховного суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при

¹ Сфременко В. В. Сторони у справах про стягнення аліментів на дітей. *Форум права*. 2007. № 3. С.97-103. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-3/07evvand.pdf>

² Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів : постанова Пленуму Верховного суду України від 15.05.2006 № 3 База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06#Text>

розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» зазначається, що «якщо позов пред'являється одним із батьків з ким проживає повнолітні дочка, син, то суд має право залучити до участі у справі (якщо залежно від її обставин визнає необхідним) повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчатися і на користь яких у зв'язку з цим стягуються аліменти»¹.

Щодо звернення батьків з позовом про стягнення аліментів на повнолітніх дочку, сина, виникають певні зауваження. В даному випадку, необхідно погодитись з Ю. С. Червоним, що «...навіть чи виправданим є встановлення в законі правила щодо звернення батьків у вищенаведеному випадку, оскільки батьки не є законними представниками своїх повнолітніх дітей, тому не мають права пред'являти позов про стягнення аліментів на їх утримання»². Л. В. Сапейко з цього приводу зазначає, що «досягнувши повноліття, особа отримує здатність своїми діями набувати прав і самостійно їх здійснювати, тому саме вона має вирішувати питання щодо необхідності залучення батьків до свого утримання»³.

Таким чином, вважаємо за необхідне запропонувати внесення змін до ч. 3 ст. 199 СК України та викласти її в наступній редакції:

«Право на звернення до суду з позовом про стягнення аліментів мають повнолітні дочка, син, які продовжують навчання до 23 років».

У випадках, коли виникає обов'язок повнолітніх дочки, сина утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги відповідно до ст. 202 СК України, то з вимогою про стягнення аліментів мають право на звернення один із батьків, або обоє батьків.

Не мають право на звернення до суду з вимогою про стягнення аліментів батьки, які були позбавлені батьківських прав за рішенням суду з підстав, встановлених ст. 164 СК України і ці права не були

¹ Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів : постановва Пленуму Верховного суду України від 15.05.2006 № 3 База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06#Text>

² Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України : пер. з рос., переробл. і доповн. / за ред. Ю. С. Червоного. Київ; Одеса : Юрінком Інтер, 2008.

³ Сапейко Л. В. Особливості судового розгляду справ про стягнення аліментів на дітей. *Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 42. С. 233-239.

поновлені, оскільки рішення батьківських прав тягне за собою втрату всіх прав, якими мати, батько володіли як батьки, в тому числі і право на отримання аліментів (ст. 166 СК України).

Дискусійним залишається питання про визначення процесуального статусу особи, яка звертається в суд з позовом про стягнення аліментів. Визначення сторін не викликає ускладнень у теорії цивільного процесуального права, якщо суб'єктами аліментних зобов'язань виступають повнолітні особи, оскільки повнолітня особа має право на звернення до суду з метою захисту своїх особистих прав та інтересів та займає правовий статус позивача у справі. Так, наприклад, у справах про стягнення аліментів на утримання батьків, один із батьків, який має право на утримання, пред'являє позовну заяву до повнолітніх дочки, сина та займає правовий статус позивача, а відповідно повнолітні дочка, син набувають статус відповідача.

Однак, якщо справи про стягнення аліментів розглядаються щодо неповнолітніх осіб, то з визначенням позивача виникають певні складності.

З цього приводу у доктрині права існують певні дискусії. З. В. Ромовська зазначала, що якщо особа зверталася до суду з вимогою про стягнення аліментів на утримання дитини, то вона займала подвійний процесуальний статус, а саме, законного представника дитини та позивача у справі, оскільки має власний матеріально-правовий інтерес у справі¹. Така позиція авторки обґрунтовувалась тим, що попередня редакція ст. 179 СК України передбачала, що власником аліментів є та особа, яка отримувала кошти із сплати аліментів, тобто на ім'я якої здійснювалась виплати таких коштів, а дитина мала право тільки приймати участь у розпорядженні одержаними на її утримання аліментами.

Дане твердження втратило актуальності з прийняттям Закону України № 2037-VIII від 17.05.2017 року та внесення відповідних змін до ст. 179 СК України, оскільки відповідно до внесених змін аліменти, що отриманні на утримання дитини, тепер визначаються власністю самої дитини. Відповідно, той на чие ім'я виплачуються аліменти може тільки розпоряджатися даними коштами виключно в інтересах дитини за цільовим призначенням. Крім того, відповідно ч.

¹ Ромовська З. В. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2003. С.361.

1 ст. 186 СК України до обов'язків органів опіки та піклування входить перевірка цільового витрачання аліментів. Така перевірка може здійснюватись за заявою особи, яка сплачує аліменти або за власною ініціативою органів опіки та піклування.

В юридичній літературі існує й інші точка зору, прихильники якої вважають, що позивачем у справі про стягнення аліментів на утримання дитини є сама дитина. Так, наприклад, Л. В. Сапейко дотримується такої точки зору та аргументує це тим, що «цивільне процесуальне право передбачає, що позивачем у будь-якій цивільній справі є особа, права якої порушені, тому найбільш правильним було б вважати, що позивачем буде сама неповнолітня особа, інтереси якої будуть захищатися через законного представника – батька, з яким вона проживає, а в судовій практиці – сприйняти таку форму позовної заяви про стягнення аліментів, де позивачем зазначалася б дитина, права якої порушуються ненаданням одним із батьків коштів»¹. Така точка зору автора є більш вдалою, та заслуговує на підтримку. Необхідно також зазначити, що за загальним правилом, закріпленому в ст. 4 ЦПК України, кожна особа має право звернутися в установленому законом порядку в суд за захистом порушеного або оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу. Особами, яка має право на звернення до суду в справах за позовами про стягнення аліментів є як неповнолітні діти, так і інші непрацездатні члени сім'ї, які потребують допомоги. Однак, особисто захищати свої права може тільки особа, яка досягла повноліття (18 років), або емансиповані відповідно законодавства. Суб'єктом аліментних правовідносин є дитина, яка має право на одержання утримання від своїх батьків. Але, будучи недієздатною, вона не може самостійно здійснювати свої права і обов'язки у цивільному судочинстві, отже й не має права на звернення до суду. У даному випадку позов про стягнення аліментів має бути пред'явлений одним із батьків (опікуном), з яким постійно проживає дитина, який набуває статусу законного представника. Таким же правом користуються і громадяни, які хоча і не є опікунами (піклувальниками) неповнолітніх, але останні знаходяться у них на вихованні та постійно з ними проживають.

¹ Сапейко Л. В. Особливості судового розгляду справ про стягнення аліментів на дітей. *Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 42. С.234-235.

Л. А. Кондрат'єва вважає, що «...здійснюючі захист прав та інтересів неповнолітніх дітей на утримання шляхом звернення до суду з позовною заявою про стягнення аліментів на утримання дитини, один із батьків з ким проживає дитина є законним представником дитини (один із них може бути відповідачем), ... оскільки у справах про стягнення аліментів неповнолітній не може звертатися до суду у зв'язку з відсутністю цивільної процесуальної дієздатності. В даному випадку таким правом відповідно до норм законодавства наділенні законні представники дитини або органи та особи, які мають право на звернення до суду в інтересах дитини. І в кожному разі юридично заінтересованою особою у справі завжди є неповнолітня дитина, адже саме вона є суб'єктом спірних матеріальних правовідносин (аліментного зобов'язання). Саме неповнолітня дитина наділена суб'єктивними правами на належне утримання батьками. І саме про її права та інтереси йде мова в цивільному процесі, з приводу яких суд ухвалює рішення про стягнення аліментів. Тому саме неповнолітню дитину необхідно визначати позивачем у справі про стягнення аліментів на його утримання»¹.

На підставі вищенаведеного можна прийти до висновку, що відповідно до доктрини права існують декілька точок зору щодо визначення позивача у справах про стягнення аліментів на утримання дитини, а саме:

- 1) позивачем є особа, яка пред'являє позов до суду про стягнення аліментів на утримання дитини;
- 2) позивачем є сама дитина, а особи які звертаються до суду є її законними представниками;
- 3) особа, яка пред'явила позов про стягнення аліментів, є законним представником дитини та позивачем у справі про стягнення аліментів.

Як справедливо зазначає Г. Я. Тріпільський, «відсутність критерію, за яким можна визначити, чи є особа стороною в справі, призводить до того, що на практиці законні представники часто виступають в процесі не від імені та в інтересах особи, яку представляють, а у власних інтересах та від власного імені»².

¹ Кондрат'єва Л. А. Судовий захист неповнолітніх осіб у цивільному процесі України : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2006. С.97-98.

² Тріпільський Г. Я. Процесуальні особливості розгляду спорів, які зв'язані з виникненням, здійсненням та зміною особистих немайнових правовідносин між батьками та дітьми : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2008. С. 137-138

Для визначення правового статусу позивача у справі про стягнення аліментів на утримання дитини необхідно звернутися до визначення самого поняття «позивач», як учасника справи у цивільному процесі.

Одна з рівноправних сторін, на захист прав і охоронюваних законом інтересів якої відкрито цивільну справу, називається позивачем. Як правило, справа відкривається за заявою самої юридично заінтересованої особи. У передбачених законом випадках (ст. 56 ЦПК України) справа може бути відкрита за заявою органу опіки та піклування або за заявою законного представника (с. 59 ЦПК України) тощо. Процесуальне становище позивача у процесі займає особа, яка є суб'єктом спірного права, не залежно від того ким би цивільну справу в суді не було відкрито.

У процесуальній літературі було висловлено думку, що пред'явлення позовної заяви – це одна із суттєвих ознак, за якою необхідно визначати сторону процесу, однак це не є суттєвою ознакою поняття позивача. Особа стає позивачем не завдяки пред'явленню позовної заяви і відкриття провадження у справі. Той факт, що обставини, які свідчать, що порушені, не визнані або оспорювані права позивача, змушують його звертатися до суду і шукати в нього захисту. Позивач звертається до суду з вимогою щодо виконання зобов'язань, які відповідно до законодавства протилежна сторона добровільно не виконує або з вимогою примусити іншу сторону виконати певні процесуальні дії або утриматися від таких тощо. Таким чином, він хоче захистити власні, суб'єктивні матеріально-правові інтереси. Він буде прагнути, щоб суд прийняв рішення про задоволення його вимог.

Отже, позивачем у цивільному процесі є особа, яка вважає, що її права та інтереси порушені, невизнані або оспорюються, на захист яких вона звертається до суду з позовною заявою та на підставі якої відкривається провадження у справі. Якщо особа не досягла повноліття, то відповідно до норм ЦПК України у суді її захищають відповідно її батьки, усиновлювачі, піклувальники, опікуни чи інші особи, визначені законом (ст. 59 ЦПК України). Крім того, відповідно до цивільного процесуального законодавства органи місцевого самоврядування, фізичні особи можуть звертатися до суду з заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб¹.

¹ Волкова Н. В. Щодо визначення позивача та відповідача у справах про визнання батьківства у судовому порядку. *Актуальні проблеми цивільного права та процесу: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 13 грудня 2013 р.)*. Одеса : Фенікс, 2014. С. 28.

Проаналізувавши різні точки зору щодо визначення позивача у справах про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини, необхідно зазначити, що позивачем у справі про стягнення аліментів на утримання дитину буде сама дитина. Оскільки відповідно до ст. 8 Закону України «Про охорону дитинства», «кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного й соціального розвитку. Неповнолітня дитина має право на утримання, а батьки або особи, які їх замінюють, несуть обов'язок за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України»¹. Обов'язок батьків утримувати дитину до досягнення нею повноліття випливає з положень ст. 180 СК України. Відповідно до законодавчих приписів «аліменти, одержані на дитину, є саме власністю дитини» (ч. 1 ст. 179 ЦПК України)².

На підставі вищенаведеного необхідно зазначити, що неповнолітня дитина у справах про стягнення аліментів на її утримання займає процесуальний правовий статус позивача. Оскільки позивачем виступає неповнолітня особа, то як вже зазначалось її права та інтереси відповідно до норм цивільного процесуального законодавства захищають законні представники або відповідні органи, які мають право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Так, наприклад, відповідно до ст. 59 ЦПК України «права, свободи та інтереси малолітніх осіб віком до чотирнадцяти років, неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років захищають у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом та займають цивільний процесуальний статус законного представника»³. Також, відповідно до ст. 56 ЦПК України у випадках, встановлених сімейним законодавством, органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах неповнолітніх дітей у справах про стягнення

¹ Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

² Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. С. 273.

³ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (В редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 48, ст.436). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

аліментів на їх утримання, наприклад, дід, баба, сестра, брат, мачуха, вітчим, особа, в сім'ї якої проживає дитина, навчальний або інший дитячий заклад, в якому вона перебуває, орган опіки та піклування тощо мають право на звернення до суду з вимогою про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини. Дане положення також підтверджується приписом ч. 5 ст. 56 ЦПК України, в якій зазначається, що «у разі відкриття провадження за позовною заявою особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (крім прокурора), особа, в чій інтересах подано позов, набуває статусу позивача». Отже, сама неповнолітня дитина є позивачем у справі про стягнення аліментів.

На практиці є також непоодинокі випадки коли один із батьків, з ким проживає неповнолітня дитина звертається до суду з позовною вимогою про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини від свого імені та займає при розгляді справи правовий статус позивача. Так, наприклад, у справі № 545/1241/20, судового провадження № 2/545/707/20 від 17 вересня 2020 року відповідно до Рішення Полтавського районного суду Полтавської області встановлено, що *«позивачка 25.05.2020 року звернулася до суду із позовом до відповідача про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей, посилаючись на те, що від зареєстрованого ними 23.04.2004 року шлюбу мають неповнолітніх дітей, які проживають з позивачкою та залишаються проживати із нею. Відповідач не надає добровільної матеріальної допомоги на утримання дітей»*¹.

Отже, з даного рішення вбачається, що мати дитини займає правовий статус позивача, що є помилковим з точки зору аналізу норм сімейного та цивільного процесуального законодавства, оскільки вона захищає не свій власний інтерес, а інтереси дітей, які мають право на утримання та є суб'єктами спірних матеріальних правовідносин.

Також, необхідно зауважити, що неправильне визначення правового статусу особи у цивільному судочинстві приводить до помилкового визначення їх процесуальних прав та обов'язків. Так,

¹ Рішення Полтавського районного суду Полтавської області від 17 вересня 2020 року. Справа № 545/1241/20; провадження № 2/545/707/20 Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91740277>

наприклад, якщо один із батьків, з ким проживає неповнолітня дитина, звертається до суду з вимогою про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини і помилково визначається позивачем у справі, то він набуває всі процесуальні права та обов'язки позивача. Крім загальних прав учасників справи, які визначені ст. 43 ЦПК України, сторони наділені і спеціальними правами відповідно до ст. 49 ЦПК України, а саме позивач вправі відмовитися від позову, змінити підставу або предмет позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог. Сторони можуть укласти мирову угоду на будь-якій стадії судового процесу тощо. Щодо законного представника, то суд може обмежити вчинення ним певних дій, визначених цивільним процесуальним законодавством, якщо такі дії суперечать інтересам дитини, яку він представляє у суді, а обмежити позивача у вчиненні таких дій не має підстав. Відповідно до норм цивільного процесуального законодавства, якщо у справі особу представляє законний представник та його дії суперечать інтересам особи, яку він представляє, суд не приймає відмови від позову, зменшення розміру позовних вимог, визнання позову відповідачем у справі (ч. 6 ст. 49 ЦПК України); суд може призначити або замінити законного представника за клопотанням малолітньої або неповнолітньої особи, якщо це відповідає її інтересам (ч.4 ст. 63 ЦПК України); суд постановляє ухвалу про відмову у затвердженні мирової угоди і продовжує судовий розгляд, якщо сторону представляє її законний представник та його дії суперечать інтересам дитини (ч.5 ст. 207 ЦПК України).

Якщо заяву про стягнення аліментів пред'являє особа або орган, яким законом надано право на звернення до суду в інтересах неповнолітніх осіб відповідно до ст. 56 ЦПК України, взагалі право на укладення мирової угоди вони не мають (ч. 1 ст. 57 ЦПК України).

Отже, якщо у справах про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини помилково визначається позивачем один із батьків, або опікун, піклувальник, то він набуває прав та обов'язків позивача й суд не може застосувати до них вищенаведені норми закону, оскільки вони стосуються тільки законних представників. Таким чином порушуються права та інтереси неповнолітньої дитини на справедливий судовий розгляд. Тому важливо з'ясувати, хто саме є сторонами у справах про стягнення аліментів.

Стягнення аліментів може бути заявлено як до одного з батьків, так і до обох батьків. Як зазначає Л. Є. Гузь «до одного з батьків пред'являється позов про стягнення аліментів, якщо батьки разом не проживають, до обох батьків – якщо діти на законних підставах виховуються у відповідних осіб: діда, баби, у дошкільному закладі, закладі охорони здоров'я тощо»¹.

Таким чином, як правило, відповідачем (співвідповідачами) в таких справах є один із батьків або батьки, які відповідно до законодавства повинні виконувати обов'язок щодо сплати аліментів у примусовому порядку.

У справах про стягнення аліментів може бути застосований інститут співучасті. Необхідно зауважити, що співучасть може виникати і в інших справах щодо стягнення аліментів, так наприклад, позов про стягнення аліментів на утримання батьків може пред'являтися до одного, декількох чи всіх дітей одночасно. СК України дотримується принципу рівності прав та обов'язків дітей стосовно батьків. Як справедливо зазначає О. В. Розгон «обов'язок утримувати батьків лежить на всіх дітях, незалежно від того, до одного з дітей або до всіх звернена позовна заява батьків. Наявність цього правила пов'язана з тим, що всі повнолітні діти несуть рівний обов'язок з утримання своїх непрацездатних батьків. У випадку, коли аліментнозобов'язаними суб'єктами виступають кілька дітей, то в цьому разі можна говорити про самостійні, автономні зобов'язання кожної дитини з утримання батьків»². Таким чином, у даних категорія справ можлива співучасть на стороні відповідача. Також можлива співучасть на стороні позивача, наприклад, у справах про стягнення аліментів на утримання декількох неповнолітніх дітей.

Відповідно до ст. ст. 265, 267, 268, 269 СК України відповідачем у справі про стягнення аліментів на утримання дитини можуть бути й інші особи, такі як дід і баба, повнолітні брати та сестри, вітчим та мачуха тощо, оскільки на даних осіб законодавець покладає обов'язок утримувати дитину при певних умовах, визначених чинним законодавством.

¹ Гузь Л. Є. Захист прав та інтересів дітей (правовий аспект). Харків : Фактор, 2011. С. 279.

² Розгон О. В. Примусове стягнення аліментів на користь непрацездатних та нужденних батьків. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2010. № 5. С.85.

У справах про стягнення аліментів можуть приймати участь й треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмету спору, вони приймають участь у справах даної категорії в тих випадках, коли відповідач сплачує аліменти на утримання дітей від першого шлюбу. Підставою участі третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору в даному випадку є його юридична заінтересованість у результаті справи, яка полягає в тому, що у випадку задоволення позову про стягнення аліментів рішенням суду може вплинути на права або обов'язки щодо однієї із сторін. Внаслідок цього може зменшитися розмір аліментів на дітей від першого шлюбу і тим самим погіршиться їх матеріальне становище. В якості третіх осіб у даному випадку необхідно залучати саме дітей, а не дружину від першого шлюбу, яка буде їх законним представником у процесі, оскільки саме рішення суду про задоволення вимог про стягнення аліментів буде впливати на права та обов'язки дитини, яка вже одержує аліментів та є власником таких коштів. Вирішуючи вимоги про стягнення аліментів, суд повинен завжди перевіряти, чи не є вимога спробою домогтися в обхід закону зниження розміру аліментів особам, якими вони сплачуються, або ж зменшення розміру збитку, заподіяної відповідачем. Тому в якості третіх осіб слід залучати всіх тих, хто отримує за рішенням суду від відповідача не тільки аліменти, але на користь яких з відповідача здійснюються зазначені стягнення.

Отже, якщо суддя, з'ясував, що відповідач сплачує аліменти за рішенням суду на інших дітей або їм здійснюються виплати за іншими виконавчими документам, вважаємо за необхідне залучити таку заінтересовану особу до участі в розгляді справи в якості третьої особи на стороні відповідача.

Отже, у справах про стягнення аліментів позивачем буде сама особа, яка має право на утримання, незалежно від віку, оскільки вона є суб'єктом спірних матеріальних правовідносин. Якщо така особа не досягла повноліття, то в її інтересах звертається до суду як законний представник (мати, батько, опікун піклувальник тощо), або орган та особа, які мають право звернення з заявою до суду в інтересах інших осіб. Відповідачем є особа, яка відповідно до сімейного законодавства повинна виконувати обов'язок щодо сплати аліментів у примусовому порядку.

§ 2. Відкриття провадження у справах про стягнення аліментів та їх підготовка до розгляду

Цивільний процес є системою дій щодо здійснення правосуддя у цивільних справах, що охоплює процесуальні дії суду, учасників справи, представника, та інших учасників процесу, та здійснюється в межах чіткої цивільної процесуальної форми. Тобто рух цивільної справи в межах цивільного судочинства відбувається в результаті врегульованих нормами цивільного процесуального законодавства послідовних процесуальних дій суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин.

Відкриття провадження – це самостійна стадія цивільного процесу, яка має свою мету, завдання. Провадження у справі відкривається на підставі пред'явленого позову про стягнення аліментів. До такої позовної заяви не застосовується позовна давність, тому особа може звертатися до суду з позовною заявою про стягнення аліментів незалежно від терміну, який минув з моменту виникнення права на аліменти (якщо аліменти не виплачувалися раніше за договором про сплату аліментів).

Позовна заява про стягнення аліментів повинна відповідати вимогам, що зазначаються в ст. ст. 175, 177 ЦПК України.

А саме, позовна заява про стягнення аліментів має бути складена в письмовій формі і містити в собі: найменування суду, до якого заява подається; ім'я, прізвище та по-батькові позивача, відповідача, а також ім'я представника позивача, якщо позовна заява подається представником – також відомості про представника (його місце проживання, поштовій індекс, номери засобів зв'язку, якщо такі відомі); зміст позовних вимог; спосіб (способи) захисту прав або інтересів, передбачений законом; викладання обставин, що стверджують про обов'язок утримання, а також перелік документів та інших доказів, що підтверджують ці факти та додаються до заяви.

Новелою цивільного процесуального законодавства є п. 9 ч. 3 ст. 175 ЦПК України, а саме необхідність зазначення у позовній заяві попереднього (орієнтовний) розрахунку суми судових витрат, які позивач поніс і які очікує понести у зв'язку із розглядом справи. З цього приводу Н. Ю. Голубєва зазначає, що «...такий перелік має бути обов'язково поданий, оскільки у зворотному випадку ця особа може

втратити взагалі можливість вимагати відшкодування відповідних витрат у силу приписів ч. 2 ст. 134 ЦПК України. Далі авторка звертає увагу, що « ... у разі неподання стороною попереднього розрахунку суми судових витрат суд може відмовити їй у відшкодуванні відповідних судових витрат, що сформульоване як право, а не обов'язок суду»¹.

Крім того необхідно зазначити, що цивільним процесуальним законодавством передбачено, що якщо не буде в позовній заяві про стягнення аліментів зазначено про попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат, які позивач поніс і які очікує понести у зв'язку із розглядом справи, то суд має право відмовити йому у відшкодуванні судових витрат (ч. 2 ст. 134 ЦПК України).

Ще однією із новел цивільного процесуального законодавства є те, що відповідно до п. 10 ч. 3 ст. 175 ЦПК України у позовній заяві повинно бути зазначено про те, що позивачем не подано іншого позову (позовів) до цього ж відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав.

Також у позовній заяві про стягнення аліментів повинні міститися відомості про наявність або відсутності договору про сплату аліментів, оскільки при наявності такого договору суд не може розглядати позов про стягнення аліментів. Якщо вищезазначений договір належним чином засвідчений у нотаріуса добровільно не виконується, то він підлягає виконанню в примусовому порядку.

У позовній заяві про стягнення аліментів, наприклад, на утримання дитини, якщо в сім'ї декілька дітей, повинні бути зазначені відомості про кожну дитину окремо. Також в ній може міститися вимога про стягнення аліментів за минулий час. Така вимога може бути задоволена в межах десяти років, що обчислюються до моменту звернення до суду. Відповідно до сімейного законодавства така вимога про стягнення аліментів за минулий час носить винятковий характер і обумовлена двома пов'язаними між собою обставинами:

- 1) до моменту звернення до суду за період, зазначений заявником, відповідачем аліментні зобов'язання не виконувалися;
- 2) особа, яка звернулася з вимогою про стягнення аліментів за минулий час повинна зазначити в позовній заяві про вжиті нею захо-

¹ Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 261-262.

дів щодо їх отримання. Надати суду докази, що будуть підтверджувати, що вона вживала заходи щодо одержання аліментів з відповідача, але не могла їх одержати у зв'язку з ухиленням останнього від їх сплати (ч. 2 ст. 191 СК України).

Отже, обов'язок доводити наявність цих обставин в їх взаємозв'язку покладається на позивача. Зокрема, необхідно надати відповідні докази, що будуть підтверджувати дані обставини, наприклад, докази того, що відповідач заперечував щодо укладення договору про сплату аліментів, приховував своє місце перебування, не надавав джерела і розмір доходів, відмовлявся надавати кошти на утримання тощо.

У позовній заяві про стягнення аліментів також може містись клопотання про розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження (ч. 2 ст. 184 ЦПК України).

До позовної заяви за загальними правилами додається документ, що підтверджує сплату судового збору. Однак, у разі пред'явлення позивачем позовної заяви про стягнення аліментів, як вже зазначалось, судовий збір не сплачується, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір»¹.

Якщо пред'явлення позову здійснено особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, в заяві повинні бути зазначені підстави такого звернення (ч. 5 ст. 175 СК України).

Вимогою про зміст заяви є також необхідність про додавання до заяви її копій та копій документів згідно з кількістю відповідачів та третіх осіб відповідно до ст. 177 ЦПК України. Зазначене правило поширюється також й на справи про стягнення аліментів.

На позивача покладений обов'язок разом з позовною заявою надати до суду всі наявні в нього докази, що будуть підтверджувати ті обставини, на які посилається позивач у позовній заяві (якщо подаються письмові чи електронні докази позивач може додати до позовної заяви копії відповідних доказів).

У разі, якщо форма або зміст заяви про стягнення аліментів не відповідають вимогам ст. 175 ЦПК України або до позовної заяви не додані її копії та копії відповідних документів (ст. 175 ЦПК України), суддя постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без руху.

¹ Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674 – VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>

Постановляючи ухвалу про залишення позовної заяви про стягнення аліментів без руху, суддя повинен вказати позивачеві на недоліки, що містяться у позовній заяві та надати йому строк для усунення таких недоліків. Такий строк не може перевищувати десяти днів з дня отримання позивачем ухвали про залишення позовної заяви про стягнення аліментів без руху.

Суд також має право повернути позовну заяву про стягнення аліментів з підстав передбачених у ч.4 ст.185 ЦПК України.

До таких підстав у справах про стягнення аліментів необхідно віднести наступні:

- якщо заяву подано особою, яка не має процесуальної дієздатності, не підписано або підписано особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не вказано;
- порушено правила об'єднання позовних вимог;
- до постановлення ухвали про відкриття провадження у справі від позивача надійшла заява про врегулювання спору або заява про відкликання позовної заяви. Щодо даної підстави, то необхідно зазначити, що у справах про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей, кошти, які отримуються на утримання відповідно до сімейного законодавства є власністю особи, яка має право на таке утримання, тобто власністю неповнолітньої дитини. Особа, яка звертається в інтересах неповнолітньої дитини є законним представником, наприклад, один із батьків з ким проживає дитина, або відповідні органи та особи, яким надано право звернення до суду в інтересах неповнолітніх осіб, якщо такі особи здійснюють дії не в інтересах дитини, то суд має право не приймати відмову від позову;
- позивачем подано до цього самого суду інший позов (позови) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з однакових підстав і щодо такого позову (позовів) на час вирішення питання про відкриття провадження у справі, що розглядається, не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду.

Якщо є підстави, які визначені у ст. 186 ЦПК України, то суд відмовляє у відкритті провадження. У справах про стягнення аліментів суд може відмовити у відкритті провадження з наступних підстав:

- є таке, що набрало законної сили, рішення чи ухвала суду про закриття провадження у справі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, або є судовий наказ, що набрав законної сили, за тими самими вимогами;
- у провадженні цього чи іншого суду є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;
- є рішення суду іноземної держави, визнане в Україні в установленому законом порядку, щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;
- настала смерть фізичної особи або оголошено її померлою, які звернулися із позовною заявою або до яких пред’явлено позов, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва. Аліментні зобов’язання носять особистий характер. У разі смерті одного з учасників аліментних правовідносин їх стягнення та виплата припиняється.

Якщо всі вищезазначені підстави для залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви чи відмови у відкритті провадження відсутні суд постановляє ухвалу про відкриття провадження у справі про стягнення аліментів.

Після відкриття провадження у справі про стягнення аліментів розпочинається наступна стадія цивільного процесу – підготовче провадження, що складається із сукупності процесуальних дій. Відповідно до ч. 3 ст. 189 ЦПК України «підготовче провадження має бути проведене протягом шістдесяти днів з дня відкриття провадження у справі. У виняткових випадках для належної підготовки справи для розгляду по суті цей строк може бути продовжений не більше ніж на тридцять днів за клопотанням однієї із сторін або з ініціативи суду»¹. Варто відзначити, що підготовче провадження проводиться лише у випадках, якщо справа про стягнення аліментів розглядається в порядку загального позовного провадження. Тобто у випадках, коли вимога про стягнення аліментів об’єднана з вимогами про визнання батьківства, позбавлення батьківських прав тощо.

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (В редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 48, ст.436). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

Метою цієї стадії є врегулювання спору до розгляду справи по суті. Якщо врегулювати спір на даній стадії неможливо реалізується наступна мета – підготовка справи до розгляду справи по суті для забезпечення правильного і швидкого вирішення цивільної справи.

Цивільне процесуальне законодавство визначає завдання підготовчого провадження, до яких відносить: «остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог та складу учасників судового процесу; з'ясування заперечень проти позовних вимог; визначення обставин справи, які підлягають встановленню, та зібрання відповідних доказів; вирішення відводів; визначення порядку розгляду справи; вчинення інших дій з метою забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи по суті» (ст. 189 ЦПК України)¹.

Процесуальною формою підготовчого провадження є підготовче засідання. Для виконання вищенаведених завдань підготовчого провадження у кожній судовій справі, яка розглядається за правилами загального позовного провадження, проводиться підготовче засідання (ст. 196 ЦПК України). У справах щодо спрощеного позовного провадження підготовче засідання не проводиться.

Відповідно до ст. 198 ЦПК України підготовче засідання проводиться за правилами, встановленими Розділом III, Главою 6 ЦПК України з урахуванням особливостей підготовчого засідання, встановлених ЦПК України.

Підготовче засідання проводиться судом з повідомленням учасників справи та здійсненням ним процесуальних дій визначених у ст. 197 ЦПК України.

У підготовчому засіданні у справах про стягнення аліментів суд оголошує склад суду, а також прізвища, імена та по-батькові секретаря судового засідання, перекладача, спеціаліста, з'ясовує наявність підстав для відводів.

Відповідно до ст. 197 ЦПК України суд у підготовчому засіданні з'ясовує, чи бажають сторони укласти мирову угоду, передати справу

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (В редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 48, ст.436). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

на розгляд третейського суду або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді.

Щодо таких процесуальних дій судді як з'ясування чи бажають сторони передати справу на розгляд до третейського суду, то як вже зазначалось, справи про стягнення аліментів не можуть бути передані на розгляд до третейського суду.

Сторони у справах про стягнення аліментів не позбавлені права на врегулювання спору шляхом укладення мирової угоди або звернення з заявою до суду для проведення врегулювання спору за участю судді, однак у доктринах права існують певні дискусії щодо цього.

Відповідно до ч. 1 ст. 207 ЦПК України мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін.

Укладення мирової угоди між сторонами та визнання її судом має наслідком закриття провадження у справі. У юридичній літературі зазначається, що «суд зобов'язаний роз'яснити сторонам наслідки прийняття такого рішення у зв'язку з укладенням сторонами мирової угоди, зокрема неможливість повторного звернення до суду із приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав; обов'язок добровільно виконувати зобов'язання, визначені мировою угодою, і можливість її примусового виконання»¹.

Також, необхідно зазначити, що цивільним процесуальним законодавством передбачено, що виконання мирової угоди здійснюється особами, які її уклали, а ухвала про затвердження мирової угоди є виконавчим документом (ст. 208 ЦПК України). Отже, у разі невиконання умов мирової угоди однією зі сторін інша сторона має право на примусове її виконання. Відповідно до ст. 260 ЦПК України, ухвала суду про затвердження мирової угоди має відповідати й вимогам ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження»².

Як зазначає А. Коцюрuba, «держава всіляко має сприяти використанню інституту мирової угоди. Одним із таких заохочень стало положення щодо розподілу судових витрат у разі укладення мирової угоди, а саме –

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : наук. практ. комент. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. Акад наук вищ. шк. України М. М. Ясинка. Київ : Правова єдність: Алерта, 2018. С.306.

² Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 30. Ст. 542.

повернення позивачу половини сплаченого ним при поданні позову судового збору (ст. 142 ЦПК України). Безперечно, такі новели були необхідними для інституту мирових угод при їх подальшій реалізації»¹.

Однак, у юридичній літературі постають дискусії щодо обсягу взаємних поступок, на які можуть піти сторони у справах про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей. Так, Л. А. Кондрат'єва вважає, що мирова угода не може укладатись щодо справ про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини та суд повинен відмовляти у визнанні такої мирової угоди. Науковець аргументує це тим, що «батьки мають самостійний обов'язок щодо утримання своєї дитини й через це не є суб'єктом спірних правовідносин. Тож вони можуть діяти не в інтересах своєї дитини та укладення між батьками мирової угоди позбавить їх права повторного звернення до суду при невиконанні такої угоди»².

Із цим можна погодитися частково, оскільки з аналізу сімейного законодавства вбачається : по-перше, відповідно до ч. 1 ст. 181 СК України способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними; по-друге, якщо батьки відповідно до ст. 189 СК України у добровільному порядку мають право укласти договір про сплату аліментів на неповнолітню дитину, то вони також мають й право на укладення мирової угоди, яка не порушуватиме права дитини у випадках, коли вони дійшли певної згоди. Крім того, відповідно до ч. 5 ст. 207 ЦПК України «суд має право відмовити у затвердженні мирової угоди і продовжує судовий розгляд, за умови, що така мирова угода суперечать закону чи порушує права чи охоронювані законом інтереси інших осіб, є невиконуваною; або одну із сторін мирової угоди представляє її законний представник, дії якого суперечать інтересам особи, яку він представляє»³.

¹ Коцюруба А. Примирні процедури в цивільному судочинстві України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. № 2(113). С.29.

² Кондрат'єва Л. А. Деякі процесуальні особливості розгляду справ про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх осіб. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2005. Вип. 286: Правознавство. С.78.

³ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (В редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 48, ст.436). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

З аналізу судової практики вбачається, що суди визнають мирову угоду про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей, якщо це не суперечить інтересам дитини та не порушують права і інтереси інших осіб. Як приклад, у судовому засіданні при розгляді справи про стягнення аліментів на неповнолітніх дітей, сторони подали спільну письмову заяву про укладення мирової угоди та закриття провадження у справі з метою врегулювання спору на основі взаємних поступок. Дрогобицький міськрайонний суд Львівської області від 30 вересня 2019 року у справі № 442/6548/19, провадження № 2/442/1698/2019 постановив ухвалу про визнання мирової угоди укладеною між сторонами, за якою сторони визначили щомісячний розмір аліментів, який становить 3000 (три тисячі) грн. на утримання неповнолітніх дітей (сина та дочки) до досягнення ними повноліття¹.

На підставі вищенаведеного вважаємо, що у справах про стягнення аліментів, в тому числі й стягнення аліментів на неповнолітніх дітей, сторони мають право на укладення мирової угоди на будь-якій стадії судового процесу.

Також, відповідно до норм цивільного процесуального законодавства сторони можуть подати клопотання про врегулювання спору за участю судді у справах про стягнення аліментів.

Відповідно до ч. 1 ст. 201 ЦПК України підставами проведення врегулювання спору за участю судді є згода сторін, яка надана до початку розгляду справи по суті. З аналізу вищенаведеної норми, вбачається, що суд у підготовчому засіданні з'ясовує у сторін чи не бажають останні врегулювати спір за участю судді. А. Коцюруба звертає увагу, що «питання щодо врегулювання спору за участю судді вирішується в підготовчому засіданні за пропозицією судді при обов'язковій згоді сторін на її застосування (п. 14 ч. 2 ст. 197 ЦПК)»². Такої ж позиції дотримуються й інші науковці. Так С. В. Дя-

¹ Ухвала Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 30 вересня 2019 року. Справа № 442/6548/19; провадження № 2/442/1698/2019. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93722355>

² Коцюруба А. Примирні процедури в цивільному судочинстві України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. № 2(113). С.29.

ченко зазначає, «що таку згоду учасники справи мають висловити під час підготовчого засідання»¹.

Якщо справа про стягнення аліментів розглядається за правилами спрощеного позовного провадження, у якому не проводиться підготовче засідання та відповідно до ч. 5 ст. 279 ЦПК України суд розглядає справу без повідомлення сторін за наявності у справі матеріалів, а врегулювання спору за участю судді проводиться до початку розгляду справи по суті, можна припустити, що у справах про стягнення аліментів, який розглядається у спрощеному позовному провадженні не застосовується даний інститут.

Проведення врегулювання спору за участю судді не допускається у разі, якщо у справу вступила третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору (ч. 2 ст. 201 ЦПК України). Дана позиція законодавця є виправданою, оскільки метою даного інституту є врегулювання спору між сторонами та результат такого врегулювання є укладення мирової угоди між сторонами, яка не може порушувати права та інтереси інших осіб, які не є стороною спору.

Отже, якщо сторони надають згоду на врегулювати спору за участю судді у справах про стягнення аліментів, яка розглядається у загальному позовному провадженні, то суд постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі.

Порядок проведення врегулювання спору за участю судді визначається ст. 203 ЦПК України. Врегулювання спору за участю судді проводиться протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про його проведення та продовженню не підлягає.

Також законодавець передбачає, що «якщо сторони не примирились та не дійшли певної згоди, компромісу за наслідками проведення врегулювання спору за участю судді, то повторне звернення щодо проведення врегулювання спору за участю судді не допускається» (ч. 2 ст. 202 ЦПК України)².

¹ Дяченко С. В. Судова практика врегулювання спорів за участю судді в цивільному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 75-77. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2020/18.pdf

² Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (В редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 48, ст.436). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

Відповідно до ч. 1 ст. 204 ЦПК України, підставами припинення врегулювання спору за участю судді є: «а) якщо сторони подали заяву про припинення такого врегулювання спору; б) якщо вже закінчився строк проведенні такої процедури; в) якщо одна із сторін затягував врегулювання спору (припинення за ініціативою судді); г) якщо сторони уклали мирову угоду»¹.

У випадку припинення врегулювання спору за участю судді суд постановляє ухвалу, яка не підлягає оскарженню. Також суддя приймає рішення щодо поновлення провадження у справі та відповідна справа передається на розгляд іншому судді.

У юридичній літературі, деякі автори звертають увагу на можливі зловживання при реалізації вищенаведеної норми, якою врегульовано, що, якщо сторони не домовляться, суддя передає справу на розгляд іншого судді. Так, наприклад, Т. Бережна, аналізуючи законодавче регулювання вирішення справи за участю судді, зазначає: «Чим не варіант замінити суддю, спершу ініціювавши процедуру медіації, а потім від неї відмовившись? Всі зазначені дії знаходяться у правовому полі, проте чи дійсно є вони недобросовісними, зловживанням процесуальними правами та діями, за які до автора таких маневрів можна застосувати штраф?»².

Незважаючи на те, що така модель врегулювання спору за участю судді є успішною в багатьох державах, наприклад, таких як Австрія, Італія, Канада Німеччина, Швеція тощо, однак за результатами статистичних даних такий інститут майже не застосовується в Україні. Так, наприклад, всього по Україні за 2018 рік у цивільних справах за цією процедурою розглянуто 95 справ, завершено було 30. Найбільша кількість таких справ (11) розглянуто у Вінницький області³.

¹ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (В редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 48, ст.436). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

² Бережна Т. Процесуальне хуліганство та адвокатська творчість: де межа? *Юридична газета*. 2018. № 32–33 (634–635). С.20.

³ Студенніков С. Врегулювання спору за участю судді: які проблеми показала практика. *Судово-юридична газета : веб-сайт*. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/141171-vregulyuvannya-sporu-za-uchastyu-suddi-yaki-problemi-pokazala-praktika>

У разі необхідності у справах про стягнення аліментів у підготовчому засіданні суд вчиняє процесуальні дії такі як: заслуховує уточнення позовних вимог та заперечень проти них та розглядає відповідні заяви; вирішує питання про призначення експертизи, виклик у судові засідання експертів, свідків, залучення перекладача, спеціаліста; вирішує заяви та клопотання учасників справи; направляє судові доручення тощо.

Одним із важливих завдань підготовчого провадження у справах про стягнення аліментів є остаточне визначення предмету спору. На підставі цього у підготовчому засіданні суд може роз'яснювати учасникам справи, які обставини входять до предмета доказування, які докази мають бути подані тим чи іншим учасником справи. Разом з тим, особливості положення суду в змагальному процесі повинні враховуватись при виконанні іншого завдання підготовчого засідання – з'ясування, якими доказами кожна сторона буде обґрунтовувати свої доводи чи заперечення щодо невизнаних обставин¹.

Поняття предмету доказування в цивільному процесі визначено законодавцем у ч. 2 ст. 77 ЦПК України та у п. 26 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12. 06. 2009 р. «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції», а саме: «предметом доказування необхідно визначити факти, що обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для вирішення справи (причини пропуску строку позовної давності тощо) і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення»².

До предмету доказування в науці цивільного процесуального права відносять факти як матеріально-правового, так і процесуально-правового характеру. Встановлення кола фактів, що підлягають доказуванню, є неможливим без віднайдення тієї правової норми, на підставі якої повинен бути вирішений спір. Так, у справах про стягнення аліментів предмет доказування залежить від підстав виникнення аліментних зобов'язань.

¹ Луспенник Д. Д. Роль суду в цивільному змагальному процесі. *Юридичний журнал*. 2004. № 5. С.116-120.

² Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції : постанова Пленуму Верховного Суду України № 14 від 18.12.2009 р. *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 8. С. 9.

Так, наприклад, у справах про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей до предмету доказування можна віднести наступні обставини (факти):

- 1) наявність батьківських відносин між відповідачем та неповнолітньою дитиною (наявність аліментних зобов'язань);
- 2) вік дитини;
- 3) відсутність договору про сплату аліментів;
- 4) перебування неповнолітньої дитини на утриманні особи, яка висунула позов про стягнення аліментів на її утримання (проживання дитини разом з цією особою);
- 5) ненадання грошового утримання, у випадках здійснюється стягнення аліментів за минулий час;
- 6) чи знаходяться на утриманні у відповідача інші особи тощо.

В юридичній літературі до предмета доказування зараховує «ненадання утримання неповнолітній дитині або невідповідність утримання, що надається, розміру, встановленому законом; наявність або відсутність постійного місця роботи, наявність регулярного заробітку або іншого доходу (при визначенні розміру аліментів у частці від заробітку (доходу)); наявність у платника аліментів нерегулярного, мінливого доходу, одержання ним частини доходу в натуральній формі; стан здоров'я та матеріальне становище дитини; стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів; наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочок, сина; та інші обставини, що мають істотне значення»¹.

Якщо заявлені вимоги про стягнення аліментів у твердій грошовій сумі, до предмету доказування додатково включаються обставини, при наявності яких аліменти можуть бути присуджені саме в твердій сумі, а не в процентному відношенні до заробітку: відсутність заробітку або наявність нерегулярного, мінливого доходу або отримання доходу повністю або частково в натурі.

Предмет доказування на утримання одного з подружжя залежить від підстав, щодо яких особа має право на звернення до суду, а саме: факту наявності шлюбних відносин; факту наявності чи відсутності договору щодо сплати аліментів між подружжям; факту непрацездатності одного з подружжя, який потребує допомоги; факту наявності

¹ Розгляд окремих категорій цивільних справ у судах : навч. посіб. / за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017.С. 94.

в другого з подружжя матеріальної можливості для сплати аліментів тощо¹.

На підтвердження права вимоги про утримання можуть бути надані такі докази: свідоцтво про реєстрацію шлюбу; довідка про доходи відповідача; довідка про розмір доходів позивача; медичні документи щодо інвалідності тощо.

Варто звернути увагу на судову практику, щодо розгляду справ про стягнення аліментів на одного з подружжя. Так, *Верховний Суд розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу на рішення Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області та рішення апеляційного суду Вінницької області. Суд встановив, що в позовній заяві позивач просив суд стягнути із колишньої дружини аліменти на його утримання. Рішенням Жмеринського міськрайонного відмовлено в позовних вимогах. Суд апеляційної інстанції погодився з висновком суду першої інстанції про відмову в задоволенні позовних вимог, оскільки позивач не надав доказів того, що інший із подружжя має можливість надавати таку допомогу. У касаційній скаргі зазначалось, що позивачеві безпідставно відмовлено у стягненні аліментів з колишньої дружини, оскільки саме відповідач має довести можливість або неможливість надавати йому допомогу. Касаційний суд підтримав позицію суду першої інстанції, доводи позивача про те, що відповідач має довести можливість або неможливість надавати йому допомогу, є помилковими, оскільки відповідно до вимог статті 60 ЦПК України (у редакції, чинній на час розгляду справи), докази подаються сторонами та іншими учасниками справи, однак позивач не надав суду будь-яких доказів про доходи дружини. Тож, Верховний Суд постановив касаційну скаргу залишити без задоволення². Отже, відповідно до зазначеного рішення тягар доказування можливості платника надавати матеріальну допомогу покладається на позивача.*

Предмет доказування у справах про стягнення аліментів з інших членів сім'ї та родичів збігається з підстав, відповідно до яких в осіб виникає право на пред'явлення позову про стягнення аліментів. Так,

¹ Розгляд окремих категорій цивільних справ у судах : навч. посіб. / за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С.82.

² Постанова Верховного Суду від 28 лютого 2018 року у справі № 130/2233/15-ц; провадження № 61-4364 св 18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72561101>

наприклад, за ч.1 ст. 267 СК України, до предмета доказування у справах про стягнення аліментів із повнолітніх братів та сестер належать такі обставини: установлення родинного зв'язку; потреба в матеріальній допомозі; відсутність батьків або встановлення поважної причини, з якої вони не можуть надавати допомогу; можливість надання матеріальної допомоги братам, сестрам тощо.

Для підтвердження кожної із обставин сторонам необхідно пред'явити відповідні докази, на підставі яких суд установлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги й заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

Також, суд у підготовчому засіданні у справах про стягнення аліментів встановлює, чи сторони повідомили про всі обставини справи, чи сторони подали всі необхідні докази, на підтвердження своїх вимог та заперечень; за необхідності приймає рішення щодо проведення огляду письмових, речових і електронних доказів у місці їх знаходження; вирішує питання про забезпечення доказів, якщо ці питання не були вирішені раніше тощо (п. п. 6,7 ч. 2 ст. 197 ЦПК України).

За загальним правилом, докази подаються сторонами та іншими учасниками справи. Однак, коли у зазначених осіб є складнощі, суд за їх клопотанням зобов'язаний витребувати такі докази (ст. 84 ЦПК України).

Однією із новел ЦПК України є те, що суд наділений правом збирати докази з власної ініціативи, що стосуються предмета спору, у випадках коли це необхідно для захисту малолітніх або неповнолітніх осіб (ч. 2 ст.13 ЦПК України)¹. Отже, у справах про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей, суд має право з власної ініціативи збирати відповідні докази для підтвердження обставин по справі, у випадках коли це необхідно для їх захисту.

Суд у справах про стягнення аліментів на стадії підготовчого провадження також вирішує питання про склад учасників судового процесу. Правильне визначення складу учасників процесу в кожній конкретній цивільній справі є гарантією захисту прав останніх. Помилки

¹ Волкова Н. В. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин у справах щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини. *Visegrad Journal on Human Rights*». 2017. № 5. С. 67.

при визначенні складу учасників процесу можуть призвести до ухвалення незаконного рішення¹.

Відповідно до аналізу нової редакції ЦПК України суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин є: суд, учасники судового процесу. До учасників судового процесу законодавець відносить учасників справи, представників та інших учасників судового процесу.

Для визначення учасників справи необхідно визначити суб'єкти спору щодо стягнення аліментів. Необхідно також зазначити, що сімейне законодавство регулює особисті немайнові та майнові відносини між членами сім'ї та іншими родичами. Відносини щодо утримання належать до майнових відносин, що регулюються сімейним законодавством. Між суб'єктами аліментних правовідносин існують родинні чи інші сімейні зв'язки (батьки-діти; подружжя-колишнє подружжя; внуки-дідусі і бабусі; брати і сестри; усиновителі і усиновлені; мачуха, вітчим і падчерка, пасинок; фактичні вихователі). Зазначені суб'єкти, і є сторонами у справі. Також, звертаємо увагу, що особа, яка має право вимоги про стягнення аліментів відповідно до норм сімейного законодавства – є позивачем у справі. Як уже було зазначено, якщо така особа не досягла повноліття, то в її інтересах звертається до суду законний представник (мати, батько, опікун піклувальник тощо), або орган та особа, яка має право звернення з заявою до суду в інтересах інших осіб. Відповідно відповідачем буде особа, яка відповідно до законодавства є аліментнозобов'язаною особою.

Також, суд може вирішувати питання про залучення у справу співвідповідачів, так наприклад, якщо опікун, як законний представник неповнолітньої дитини пред'явив позов про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини до одного із батьків, а відповідно до норм сімейного законодавства обов'язок щодо утримання неповнолітніх дітей лежить на обох батьків, то суд може за клопотанням сторони позивача залучити до участі у справі іншого з батьків, до якого не пред'являлась вимога про стягнення аліментів.

Крім сторін, у справах позовного провадження до складу учасників справи відносяться треті особи. Відповідно до абз. 2 п. 23 постанови Пленуму Верховного суду України «Про застосування судами окре-

¹ Бондаренко Н. Л. Завдання стадії підготовки цивільних справ до судового розгляду. *Вісник Київського національного університету*. 2004. № 60-62. С.35.

мих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» зазначено, «що якщо аліменти вже сплачуються особою до якою пред'являється позов про стягнення аліментів суд має залучити до участі осіб на користь, яких сплачується уже аліменти. Останні залучаються до участі у справі, як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору, оскільки рішення суду може вплинути на права та обов'язки особи, яка вже отримує аліменти від платника аліментів»¹.

Дане положення міститься також у нормах цивільного процесуального законодавства, а саме відповідно до ст. 53 ЦПК України, якщо суд при відкритті провадження у справі або при підготовці справи до розгляду по суті з'ясує, що рішення суду може вплинути на права та обов'язки осіб, які не є стороною у справі, то він їх залучає до участі у справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. Такі особи залучаються до участі у справі до закінчення підготовчого провадження у справі або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження. Також, їх може бути залучено до участі у справі за заявою учасників справи.

Вступ у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, не тягне за собою розгляду справи спочатку.

У підготовчому засідання можуть здійснюватись інші дії, необхідні для забезпечення правильного і своєчасного розгляду справи про стягнення аліментів по суті.

Після вчинення всіх підготовчих дій суд призначає справу до розгляду по суті, визначає дату, час і місце проведення судового засідання (декількох судових засідань – у разі складності справи) для розгляду справи по суті та встановлює порядок з'ясування обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, та порядок дослідження доказів, якими вони обґрунтовуються під час розгляду справи по суті, про що зазначається в протоколі судового засідання.

¹ Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів : постановва Пленуму Верховного суду України від 15.05.2006 № 3 База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06#Text>

§ 3. Процесуальний порядок розгляду справ про стягнення аліментів у позовному провадженні

Процесуальний порядок розгляду справ про стягнення аліментів здійснюється за загальними правилами позовного провадження у цивільному судочинстві, з урахуванням особливостей, що обумовлені правовою природою зазначеної категорії справ.

При розгляді справ про стягнення аліментів необхідно враховувати деякі матеріально-правові аспекти аліментних зобов'язань, які зумовлюють процесуальні особливості розгляду таких справ.

Розгляд справи по суті повинен розпочатися не пізніше ніж через шістдесят днів з дня відкриття провадження у справі, а у випадку продовження строку підготовчого провадження – не пізніше наступного дня з моменту закінчення такого строку. Суд розглядає справу про стягнення аліментів по суті протягом тридцяти днів з дня початку розгляду справи по суті.

Варто зазначити, що минулою редакцією ЦПК України, був передбачений розумний строк для розгляду справ про стягнення аліментів, проте, не більше одного місяця з дня відкриття провадження у справі. Також у виняткових випадках за клопотанням сторони з урахуванням особливостей розгляду справи суд міг ухвалою продовжити розгляд справи, але не більше як на п'ятнадцять днів. Вважаємо, що строк розгляду справи про стягнення аліментів за чинним цивільним процесуальним законодавством є більш реальним.

Процесуальною формою стадії розгляду справи по суті є судове засідання. Відповідно до ст. 211 ЦПК України розгляд справи про стягнення аліментів відбувається у судовому засіданні про що суд повідомляє учасників справи. Останній має право заявити клопотання про розгляд справи за його відсутності. Якщо таке клопотання заявили всі учасники справи, судовий розгляд справи здійснюється на підставі наявних у суду матеріалів.

За загальними правилами цивільного процесуального права судовий розгляд складається з відповідних частин, кожна з яких містить відповідні завдання та зміст. Судовий розгляд справ про стягнення аліментів складається з наступних частин : відкриття розгляду справи по суті; з'ясування обставин та дослідження доказів; судові дебати та ухвалення рішення.

Основними завданнями відкриття справи про стягнення аліментів по суті є певні процесуальні дії, які здійснює головуючий, а саме: оголошує справу, яка розглядатиметься; встановлює осіб тих, хто бере участь у судовому засіданні; перевіряє повноваження представників; роз'яснює права та обов'язки перекладачу та приводить його до присяги (у разі його наявності у справі); ставить питання про видалення свідків із залу судового засідання (при їх наявності); оголошує склад суду і роз'яснює право на відводу; з'ясовує обізнаність учасників справи з їхніми правами та обов'язками та роз'яснює їх у разі необхідності; з'ясовує, чи мають учасники справи заяви чи клопотання, пов'язані з розглядом справи, які не були заявлені з поважних причин раніше; вирішує питання щодо можливості розгляду справи про стягнення аліментів при наявному складі учасників; роз'яснює експертові його права та обов'язки та приводить його до присяги (у разі його наявності у справі); роз'яснює спеціалісту його права та обов'язки (у разі його наявності у справі).

Відповідно до абз. 2 п. 20 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» від 12 червня 2009 року¹ явка до суду є правом, а не обов'язком сторони у справі. Незважаючи на це, цивільне процесуальне законодавство передбачає у ст. 223 ЦПК України наслідки неявки в судові засідання учасника справи.

Необхідно зауважити, що відповідно до ч. 1 ст. 158 ЦПК України розгляд судом цивільної справи в загальному позовному провадженні здійснюється в судовому засіданні. Суд зобов'язаний повідомити учасників справи у встановленому законом порядку про час та місце судового засідання. Про що і наголошує *Верховний Суд у своїй постанові від 25.04.2018 року у справі № 295/5011/15-ц, провадження № 61-1125св17 та зазначає «про необхідність обов'язково повідомити учасника справи про розгляд справи та якщо відповідно до якого відсутні відомості щодо належного повідомлення та вручення йому судової повістки, є порушенням статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.*

¹ Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції : постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. № 2: База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0002700-09>

У ст. 6 даної Конвенції зазначається, що кожна особа має певні права що стосуються справедливого та публічного розгляду його справ упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру. Крім того, у пункті 26 рішення Європейського суду з прав людини від 15 травня 2008 року у справі «Надточій проти України» (заява № 7460/03) зазначено про необхідність дотримуватись принципу рівності сторін, який встановлює, що кожна із сторін має право на розумну можливість представляти свою сторону в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище в порівнянні з опонентом»¹.

Отже, наслідки неявки до суду учасників справи, які передбаченні ст. 223 ЦПК України можуть наступити тільки в тому випадку, якщо учасник справи належним чином повідомлений про час і місце судового засідання.

Відповідно до ч. 4 ст. 223 ЦПК України, у разі повторної неявки в судові засідання відповідача, повідомленого належним чином, суд вирішує справу на підставі наявних у ній даних чи доказів (постановляє заочне рішення).

Необхідно зазначити, що справи про стягнення аліментів можуть розглядатись у заочному порядку. Розгляд справ про стягнення аліментів у заочному порядку можливий тільки у випадках наявних умов визначених у ст. 280 ЦПК України. До таких умов законодавець відносить неповідомлення відповідачу про розгляд справи у судовому засіданні, а саме про час та місце проведення такого засідання. Наступною підставою є те, що відповідач не з'являється до судового засідання без поважних причин, не повідомляючи суд про поважність причини не явки його до судового засідання. Інша підстава – неперед'явлення відзиву відповідачем в установленний строк. І ще однією важливою підставою є те, що позивач надав згоду на розгляд справи в заочному порядку. При наявності всіх вищенаведених умов суд вирішує справу у заочному порядку на підставі наявних у справі доказів.

Однак, з таким положенням законодавства не погоджується Л. А. Кондрат'єва та зазначає, що «така позиція законодавця не може

¹ Постанова Верховного Суду від 25.04.2018 року у справі № 295/5011/15-ц; провадження № 61-1125св17. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73727554>

розцінюватися як така, що сприяє захисту прав та інтересів позивачів, особливо стосовно неповнолітніх осіб та пропонує при розгляді справ про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей визнати явку батька/ матері неповнолітнього/малолітнього обов'язковою і передбачити відповідальність за невиконання цієї умови»¹. З цього приводу необхідно зазначити, що така точка зору не в повній мірі відповідає інтересам дитини, оскільки відповідач, який належним чином повідомлений про час і місце судового засідання, не з'являється до суду без поважних причин, чим затягує розгляд справи по суті.

Крім того, даний інститут можливий тільки у позовному провадженні, де позивач надає відповідні докази на підтвердження своїх вимог, а у випадку неможливості їх утримати може звернутися до суду з клопотанням про витребування таких доказів. Також необхідно констатувати, що заочний розгляд відповідає положенням Рекомендації № R (85) Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно принципів цивільного судочинства, які направлені на вдосконалення судової системи. Заочний розгляд справи у цивільному процесі спрямований на оптимізацію судових процедур, спрощення судочинства та створений, як один із найбільш ефективних засобів боротьби із зловживаннями з боку відповідачів їх процесуальними правами у цивільному процесі².

Отже, при наявності всіх умов визначених у ст. 280 ЦПК України суд може постановити ухвалу про розгляд справи про стягнення аліментів у заочному порядку. Необхідно звернути увагу, що це право суду, а не його обов'язок. Такого висновку дійшов *Верховний Суд у своїй постанові у справі № 363/3637/13-ц від 26.06. 2018 року, провадження № 61-8871св18*³.

Розгляд справи і ухвалення рішення про стягнення аліментів у заочному порядку провадиться за правилами загального чи спрощеного позовного провадження (ч. 2 ст. 281 ЦПК України).

¹ Кондрат'єва Л. А. Судовий захист неповнолітніх осіб у цивільному процесі України : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2006.С.130.

² Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С.507.

³ Постанова Верховного Суду від 26.06. 2018 року у справі № 363/3637/13-ц; провадження № 61-8871св18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. Протокол: юридичний інтернет ресурс. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_26_06_2018_roku_u_spravi_363_3637_13_ts/

Наступною частиною судового засідання є з'ясування обставин та дослідження доказів. Дана частина стадії розгляду справи по суті розпочинається з того, що суд надає право сторонам та іншим учасникам справи виступити з вступним словом. Отже, спочатку з вступним словом виступає позивач, а потім відповідач. Якщо у справі приймають участь треті особи, то така особа виступає зі вступним словом після тієї сторони на стороні якої вона приймає участь у процесі. Вступним словом можуть також виступати й інші учасники справи відповідно до ст. 227 ЦПК України.

Виступаючи з вступним словом сторона або інший учасник справи стисло викладають свої вимоги, заперечення щодо предмету спору та при необхідності надають відповідні пояснення щодо них. Також учасники справи мають право задавати питання один одному, але тільки з дозволу суду. Такі питання ставляться у черговості, що передбачена ч. 5 ст. 227 ЦПК України.

Суд, заслухавши вступне слово учасників справи, з'ясовує обставини, на які учасники справи посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, та досліджує докази в порядку, який був визначений у підготовчому засіданні.

Для окремих видів аліментних зобов'язань законодавцем передбачені спеціальні застереження. Зокрема, особливі правила підлягають застосування при розгляді справ про стягнення аліментів на неповнолітніх дітей.

Необхідно зазначити, що однією з найпоширеніших проблем у судовій практиці при визначенні розміру аліментів судом – є приховування платником аліментів свого реального доходу. На підставі цього законодавець ввів низку положень щодо визначення розміру аліментів, а саме розширив коло обставин, які суд має право враховувати при визначенні розміру аліментів. Раніше, до внесених змін до ч. 1ст. 182 СК України «суд при визначенні розміру аліментів мав право враховувати : стан здоров'я та матеріальне становище дитини; стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів; наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина» Даний перелік був розширений та крім вищезазначених обставин законодавцем були включені додаткові обставини, такі як : «наявність на праві власності, володіння та/або користування у платника аліментів майна та майнових прав, у тому числі рухомого та

нерухомого майна, грошових коштів, виключних прав на результати інтелектуальної діяльності, корпоративних прав; і доведені стягувачем аліментів витрати платника аліментів у тому числі на придбання нерухомого або рухомого майна, сума яких перевищує десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатної особи, якщо платником аліментів не доведено джерело походження коштів»¹. Крім того, суд не обмежується розміром заробітку (доходу) платника аліментів у разі встановлення наявності у нього витрат, що перевищують його заробіток (дохід) і щодо яких таким платником аліментів не доведено джерело походження коштів для їх оплати.

Як справедливо зазначає Л. Я. Свистун, «суд має брати до уваги всі обставини справи, досліджуючи джерела доходів особи, з якої будуть стягуватися аліменти на дитину, враховувати наявність нерухомого майна, транспортного засобу, земельних ділянок, тобто реальний рівень його життя»².

Про це також зазначається щодо справ про стягнення аліментів на утримання повнолітньої дочки, сина, які продовжують навчання. Так, у *постанові Верховного Суду від 23 січня 2019 року зазначено, що «якщо виникає необхідність утримувати повнолітню дитину суд повинен враховувати всі джерела, що утворюють її дохід, обов'язок обох батьків із надання відповідної матеріальної допомоги та спроможність останніх її надавати»*³.

Стаття 181 СК України встановлює, що «за рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька або у твердій грошовій сумі за вибором того з батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина. Суд визначає частку заробітку (доходу) матері, батька, яка буде стягуватися як аліменти на дитину. Якщо стягуються аліменти на двох і більше дітей, суд визначає єдину частку від заробітку (доходу) мате-

¹ Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. С. 273.

² Свистун Л. Я. Правове регулювання стягнення аліментів на дітей. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 88–94. URL: http://pravoisusplstvo.org.ua/archive/2018/1_2018/part_1/18.pdf

³ Дайджест правових позицій Верховного Суду у сімейних спорах за I півріччя 2019 року / виконавці: Сандулєва В., Куриленко Р., Нечипорук І. НААУ Секція з сімейного права. 2019. С. 11. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/files/Daydjest%20pravovih%20pozitsiy%20VS_Ukr%20_SimeynihSporiv.pdf

рі, батька на їх утримання, яка буде стягуватися до досягнення найстаршою дитиною повноліття (ст. 183 СК України)». Визначення розміру аліментів у частковому відношенні до заробітку (доходу) батьків найбільшою мірою відповідає інтересам дитини і є зручним, оскільки усуває необхідність одержувача аліментів повторно звертатися до суду з вимогою про зміну розміру аліментів у випадках збільшення або зменшення заробітку (доходу) зобов'язаного до сплати батька.

У постанові Кабінет Міністрів України «Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб» від 26 лютого 1993 року № 146 надається перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб. Відповідно до п. 1 вказаної постанови утримання аліментів з працівників провадиться з усіх видів заробітку і додатково винагороди як за основною роботою, так і за роботою за сумісництвом, в тому числі з: «основної заробітної плати за посадовим окладом, тарифною ставкою, відрядними розцінками тощо; усіх видів доплат і надбавок до заробітної плати; грошових і натуральних премій ...»¹. Перелік є доволі великим, тому тут не наводиться нами в повному обсязі.

Крім того законодавець щодо справ про стягнення аліментів на неповнолітню дитину встановлює мінімальний розмір аліментів, який на одну дитину не може бути меншим, ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Мінімальний рекомендований розмір аліментів на одну дитину становить розмір прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку і може бути присуджений судом у разі достатності заробітку (доходу) платника аліментів (ч. 2 ст.182 СК України).

Необхідно звернути увагу, що на законодавчому рівні вперше визначено мінімальний рекомендований розмір аліментів на одну дитину, який становить розмір прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку і може бути присуджений судом у разі достатності заробітку (доходу) платника аліментів (ч. 2 ст.182). Щодо даної нове-

¹ Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 року № 146. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-93-%D0%BF#Text>

ли сімейного законодавства О. Р. Балацька зазначає, що «саме такого орієнтиру повинні дотримуватись суди під час ухвалення рішень про стягнення аліментів на утримання дитини, що стало важливою гарантією належного утримання дитини»¹.

Також аліменти, як вже зазначалось, за заявою одержувача аліментів можуть стягуватись у твердій грошовій сумі. Зауважимо, що розмір аліментів, визначений судом або за домовленістю між батьками у твердій грошовій сумі, підлягає індексації відповідно до закону (ч. 2 ст. 184 СК України). Індексація проводиться згідно із Законом України «Про індексацію грошових доходів населення», відповідно до ст. 2 даного закону, «індексації підлягають грошові доходи громадян, отримані ними у гривнях на території України, які не мають разового характеру. Але підвищення розміру аліментів за аліментним договором може бути, якщо воно передбачене в умовах цього договору або за судовим рішенням»².

Щодо стягнення аліментів на дитину з іноземного громадянина, то розмір аліментів повинен вказуватися лише в твердій грошовій сумі згідно з положеннями Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інші види сімейного утримання 2007 року³. З цього приводу І. М. Чістякова зазначає, що «вказана норма не завжди виконується українськими судами»⁴. Так, у рішенні *Корюківського районного суду Чернігівської області від 20 квітня 2018 р. в справі № 736/460/18 суд прийняв рішення про призначення аліментів на користь двох неповнолітніх дітей із батька, який є громадянином Туреччини в розмірі 1/3*

¹ Балацька О. Р., Мартинюк Т. О. Новели сімейного законодавства щодо захисту прав дитини на належне утримання. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2020. № 1. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2020/n1/20bornnu.pdf>

² Про індексацію грошових доходів населення : Закон України від 03.07.1991 р. № 1282-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 42. ст. 551.

³ Глазова-Конащук А. В. Порядок стягнення аліментів з іноземців. URL: http://just.cg.gov.ua/web_docs/2950/2017/12/docs/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%20%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%BC.pdf.

⁴ Чістякова І. М. Особливості розгляду судових справ щодо стягнення аліментів на дитину за участю іноземних громадян. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 1. С. 72.

*частини усіх видів його заробітку щомісячно (проте не менше ніж 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку)*¹.

При розгляді справ про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини можуть виникнути певні ускладнення, що сприяють затягуванню процесу. Так, наприклад, якщо аліментні платежі є істотним джерелом для проживання неповнолітньої дитини, і факт нужденності підтверджується матеріалами справи, а судовий розгляд затягується (у зв'язку з розшуком відповідача або неодноразовим відкладенням справи через його неявку, або з необхідністю заміни законного представника та призначення нового тощо), то виникає необхідність отримання аліментів до ухвалення рішення. Крім того, відповідно до норм сімейного законодавства батьки зобов'язані утримувати своїх неповнолітніх дітей незалежно від працездатності батьків та їх матеріального стану. Розмір же аліментів, що підлягають сплаті на утримання неповнолітніх дітей, визначено в сімейним законодавством, тому суд зможе тимчасово стягнути аліменти в цьому розмірі з моменту звернення за аліментами. Отже, дана міра стане гарантією забезпечення неповнолітніх дітей, які потребують утримання, необхідними засобами існування на період розгляду спору.

Також, необхідно звернути увагу, що ЦПК УРСР 1963 року передбачав подібне положення. Так, у розділі 23 «Негайне виконання судових рішень» у ст. 220 ЦПК УРСР 1963 року передбачалось право суду постановити ухвалу про стягнення аліментів до постановлення рішення.

На підставі вищенаведеного, пропонуємо відновити дане право суду на законодавчому рівні та закріпити положення про надання право суду за клопотанням позивача про тимчасове стягнення аліментів до вирішення справи по суті у позовному провадженні постановити відповідну ухвалу. Також, передбачити порядок щодо визначення терміну тимчасового отримання аліментів, а саме – аліменти на неповнолітніх дітей виплачуються з моменту пред'явлення позову до моменту набрання рішенням суду про стягнення аліментів законної сили. Розмір тимчасово сплачуваних аліментів визначається щодо аліментних зобов'язань батьків і дітей за правилами сімейного законодавства

¹ Рішення Корюківського районного суду Чернігівської області від 20 квітня 2018 р. Справа № 736/460/18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73558410>.

України. Ухвали про тимчасове стягнення аліментів на неповнолітню дитину є одночасно виконавчим документом та підлягає негайному виконанню. В подальшому при задоволенні позовних вимог про стягнення аліментів, аліменти будуть нараховуватись з моменту набрання рішенням суду законної сили.

Пропонуємо доповнити ЦПК України статтею «Стягнення аліментів на неповнолітніх дітей до вирішення спору судом» та викласти її в наступній редакції:

«1. У справі про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей до розгляду справи по суті у порядку позовного провадження суд вправі за клопотанням сторони постановити ухвалу про тимчасове стягнення аліментів з моменту пред'явлення позову до набрання рішенням суду про стягнення аліментів законної сили.

2. Розмір стягуваних аліментів на неповнолітніх дітей до вирішення спору : на одну дитину – однієї чверті, на двох дітей – однієї третини, на трьох і більше дітей – половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину. Якщо аліменти стягуються на неповнолітню дитину у твердій грошовій сумі – у розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

3. Ухвала про тимчасове стягнення аліментів на неповнолітню дитину є одночасно виконавчим документом та підлягає негайному виконанню. В подальшому при задоволенні позовних вимог про стягнення аліментів, аліменти будуть нараховуватись з моменту набрання рішенням суду законної сили».

Однією із особливостей розгляду справ про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей, є те що такі вимоги можуть розглядатись разом з іншими взаємопов'язаними вимогами, такими, як: розірвання шлюбу, встановлення батьківства, позбавлення батьківських прав.

Щодо розгляду справ про позбавлення батьківських прав, то необхідно зазначити, що Законом України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо обов'язку осіб, позбавлених батьківських прав, утримувати дитину» від 17.05.2016 № 1370-VIII¹ були внесені

¹ Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо обов'язку осіб, позбавлених батьківських прав, утримувати дитину : Закон України від 17.05.2016 № 1370-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1370-19>.

зміни до ст. 166 СК України, відповідно до яких одночасно з позбавленням батьківських прав суд може на вимогу позивача або за власною ініціативою вирішити питання про стягнення аліментів на дитину.

В юридичній літературі щодо вищезазначених внесених змін до сімейного законодавства зазначається, що «дані зміни є позитивними, оскільки основною метою їх прийняття є захист прав та інтересів дитини та забезпечення кожній дитині належного виховання, посилення відповідальності осіб за реалізацію своїх батьківських прав, у випадку позбавлення їх батьківських прав»¹.

Відповідно ч. 3 ст. 166 СК України при задоволенні позову щодо позбавлення батьківських прав суд наділений правом одночасно приймати рішення про стягнення аліментів на неповнолітню дитину. Також законодавець передбачає порядок, якщо у випадку відмови мати, батько або інших законних представників дитини від одержання аліментів від особи, яку позбавлено батьківських прав, суд у рішенні суду про позбавлення батьківських прав зазначає, що вищенаведені особи у місячний термін після вступу рішення суду в законну силу повинні відкрити особистий рахунок дитини для перерахування аліментів на її утримання.

Необхідно зазначити, що спори у стягненні аліментів частіше всього виникають у випадку, коли батьки розривають шлюб та дитина залишається проживати з одним із батьків.

У судовій практиці існують непоодинокі випадки, коли при розгляді справ про розірвання шлюбу в якому є неповнолітні діти, відсутній договір про стягнення аліментів на неповнолітню дитину та не заявлено вимогу про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини тим із батьків, з ким вона залишається проживати. Крім того, така особа відмовляється від отримання аліментів, намагаючись тим самим відгородити дитину від батька (матері), з яким розриває шлюб, це перш за все обумовлено бажанням повністю припинити стосунки з іншим із батьків. Таким чином порушуються права та інтереси дитини, оскільки саме дитина має право на утримання та кошти, які виплачується у наслідок стягнення аліментів, і які є власністю дитини.

¹ Волкова Н. В. Щодо обов'язку суду приймати рішення про стягнення аліментів на утримання дитини у справах про позбавлення батьківських прав. *Особливості розгляду сімейних спорів : матеріали круглого столу (м. Одеса, 17 жовтня 2016 р.)*. Одеса : Юридична література, 2016. С.19.

Отже, в таких випадках дитина через нераціональне рішення одного з батьків може бути позбавлена належного фінансового забезпечення своїх потреб.

На підставі вищевикладеного вважаємо, що з метою недопущення порушення прав та інтересів дитини на належне утримання, на законодавчому рівні необхідно закріпити право суду вийти за межі заявлених вимог та з власної ініціативи вирішити питання про стягнення аліментів.

На підставі цього пропонуємо доповнити ч. 3 ст. 112 СК України нормою, яка передбачала право суду з власної ініціативи вирішувати питання про стягнення аліментів у справах про розірвання шлюбу у судовому порядку та викласти у наступній редакції :

«При задоволенні позову про розірвання шлюбу, якщо у подружжя є неповнолітні діти, суд одночасно приймає рішення про стягнення аліментів на їх утримання, якщо така вимога не заявлена особою, з якою визначено місце проживання дитини та не вирішена у добровільному порядку. У разі якщо мати, батько з ким залишається проживати неповнолітня дитина відмовляються отримувати аліменти, суд зобов'язує їх відкрити протягом місяця після вступу рішення суду в законну силу особистого рахунку дитини для перерахування аліментів».

Під час визначення судом розміру аліментів одному з подружжя за рішенням суду, відповідно до ст. ст. 80, 81 СК України, суд повинен урахувати такі обставини: «можливість одержання утримання від повнолітніх дочки, сина, батьків; обставини, що мають істотне значення; види доходів, які враховуються під час визначення розміру аліментів. За рішенням суду аліменти присуджуються, як правило, у грошовій формі».

Щодо визначення розміру аліментів на утримання повнолітніми дочкою, сином своїх батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги суд керується нормою ст. 205 СК України, в якій зазначено, «що суд визначає розмір аліментів на батьків у твердій грошовій сумі і (або) у частці від заробітку (доходу) з урахуванням матеріального та сімейного стану сторін. При визначенні розміру аліментів та додаткових витрат суд бере до уваги можливість одержання утримання від інших дітей, до яких не пред'явлено позову про стягнення аліментів, дружини, чоловіка та своїх батьків». Дане положення

також міститься й у п. 21 постанови Пленуму ВСУ «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» від 15.05.2006 року № 3.

Суд визначаючи розмір аліментів, повинен також взяти до уваги наявність інших повнолітніх дітей, які відповідно до законодавства також зобов'язані їх утримувати. Отже, при визначенні розміру аліментів на батьків, повинні братися до уваги всі обставини, а саме : непрацездатність батьків; потреба в матеріальній допомозі; матеріальне становище кожного із дітей, які зобов'язані утримувати своїх батьків; наявність на утриманні повнолітніх дітей інших осіб; доходи батьків, наприклад, пенсії, можливі державні пільги, субсидії, наявність у батьків майна, яке може приносити дохід тощо.

Отримання матір'ю/батьком доходів, які є більшими за прожитковий мінімум, автоматично не свідчать, що батько/мати не потребують матеріальної допомоги. Такого висновку дійшов *Верховний суд у постанові від 05 вересня 2019 року у справі № 212/1055/18-ц (провадження № 61-2386сво19) про стягнення аліментів на утримання непрацездатної матері. За результатами розгляду Верховний Суд прийняв постанову, в якій зазначив наступне: «судами встановлено, що відповідач є рідним сином позивача, остання є пенсіонеркою та отримує пенсію у зв'язку з втратою годувальника, більшу ніж прожитковий мінімум, встановлений законом для осіб, які втратили працездатність, має онкологічне захворювання. Справи щодо призначення, зміни, стягнення аліментів. Огляд судової практики Верховного Суду та тлумачення ст. 202 СК України свідчить, що обов'язок повнолітніх дітей утримувати своїх батьків виникає на підставі складу юридичних фактів: 1) походження дитини від матері, батька (кровне споріднення) або наявність між ними інших юридично значущих зв'язків (зокрема, усиновлення); 2) непрацездатність матері, батька; 3) потреба матері, батька в матеріальній допомозі. Зобов'язання повнолітніх дітей утримувати батьків не виникає у разі відсутності хоча б однієї із зазначених умов. Обов'язок повнолітніх дітей не пов'язується з їх працездатністю і можливістю надавати батькам матеріальну допомогу. При встановленні, чи батьки потребують матеріальної допомоги, повинні враховуватися будь-які обставини, які свідчать про необхідність у матеріальній допомозі. При цьому отри-*

мання матір'ю чи батьком доходів, які є більшими за прожитковий мінімум, автоматично не свідчить, що батько (мати) не потребують матеріальної допомоги. Таким чином, у справі, що переглядається, суд першої інстанції, правильно встановивши обставини справи й застосувавши норми матеріального права, дійшов обґрунтованого висновку про те, що позивачка є пенсіонеркою, непрацездатною, має важке захворювання, потребує лікування, а тому має необхідність у матеріальній допомозі, яку відповідач, який є її сином, не надає, хоча є працездатним, офіційно працевлаштований і має можливість сплачувати аліменти на утримання матері. Постановою Верховного Суду від 05 вересня 2019 року постанову Дніпровського апеляційного суду від 11 грудня 2018 року скасовано, рішення Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 21 серпня 2018 року залишено в силі»¹.

Відповідно до сімейного законодавства повнолітні син, дочка зобов'язані утримувати своїх батьків, незалежно від їх матеріального стану. Матеріальний стан повнолітньої дочки, сина впливає тільки на визначення судом розміру аліментів, але не звільняє їх від обов'язку утримання своїх батьків.

Якщо у ході розгляду справи в суді про стягнення аліментів з повнолітньої дочки, сина на утримання непрацездатних та нужденних батьків буде встановлено, що є рішення суду про позбавлення батьківських прав відносно відповідачів, то суд відмовляє в задоволенні позову в повному обсязі відповідно до частини 2 статті 202 СК України. Відповідно до ст. 204 СК України, якщо в ході розгляду справи про стягнення аліментів на утримання батьків суд з'ясує, що останні ухилялися від виконання своїх батьківських обов'язків, то діти також звільняються від обов'язку утримувати таких батьків (ст. 204 СК України). Також були внесені відповідні зміни до ст. 204 СК України та доповненні нормою, відповідно до якої повнолітні дочка, син звільняються від обов'язку утримувати матір, батька з наступних підстав : «дочка, син звільняються судом від обов'язку утримувати матір, батька та обов'язку брати участь у додаткових витратах, якщо буде встановлено, що мати, батько не сплачували аліменти на утри-

¹ Постанова Верховного Суду від 05 вересня 2019 року у справі № 212/1055/18-ц; провадження № 61-2386сво19. Єдиний державний реєстр судових рішень : URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/evview/84182574>.

мання дитини, що призвело до виникнення заборгованості, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за три роки, і така заборгованість є непогашеною на момент прийняття судом рішення про визначення розміру аліментів на батьків. У виняткових випадках суд може присудити з дочки, сина аліменти на строк не більш як три роки».

Розглядаючи справу про стягнення аліментів з інших членів сім'ї та родичів на дітей і непрацездатних повнолітніх осіб, які потребують матеріальної допомоги суд визначає їх розмір відповідно до ч. 1 ст. 272 СК України, а саме у частці від заробітку (доходу) або у твердій грошовій сумі.

Також при визначенні розміру аліментів суд повинен брати до уваги матеріальний та сімейний стан платника та одержувача аліментів.

Якщо позов пред'явлений не до всіх зобов'язаних осіб, а лише до деяких з них, розмір аліментів визначається з урахуванням обов'язку всіх зобов'язаних осіб надавати утримання. При цьому сукупний розмір аліментів, що підлягає стягненню, не може бути меншим, ніж 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку (ч. 2 ст. 272 СК України).

Сімейне законодавство передбачає випадки, коли суд має право звільнити вітчима, мачуху від обов'язку по утриманню падчерки, пасинка або обмежити його певним строком, з наступних підстав: нетривалого проживання з їхнім матір'ю, батьком; негідної поведінки у шлюбних відносинах матері, батька дитини (ч.2 ст. 268 СК України).

Аналізуючи дану норму в юридичній літературі зазначається, що «суд має право також звільнити вітчима, мачуху від обов'язку по утриманню падчерки, пасинка або обмежити його певним строком у зв'язку з нетривалим проживанням з їхнім матір'ю, батьком. Однак законодавець не визначає ні мінімального, ні максимального строку в даному випадку. Тому в кожному конкретному випадку суд сам вирішує чи є їх проживання нетривалим»¹.

Суд також повинен з'ясувати чи була негідною поведінка у шлюбних відносинах матері, батька дитини. Щодо визначення негідної поведінки, то законодавство не надає роз'яснень, тому це поняття є оціночним та суд у кожному конкретному випадку повинен встановити

¹ Розгляд окремих категорій цивільних справ у судах : навч. посіб. / за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С.113.

факт негідної поведінки у шлюбних відносинах матері, батька дитини щодо другого з подружжя або до дітей на підставі пред'явлених доказів сторонами.

Науковці до негідної поведінки в шлюбі матері, батька дитини відносять : «... зловживання спиртними напоями, бійки, порушення подружньої вірності, постійне відбування адміністративного покарання¹ насилля по відношенню до другого з подружжя або дітей, розповсюдження відомостей, що не відповідають дійсності щодо до другого подружжя, дітей² тощо.

Після з'ясування всіх обставин справи та перевірки їх доказами головуючий надає сторонам та іншим учасникам справи можливість дати додаткові пояснення, які можуть доповнити матеріали справи. Після цього суд постановляє ухвалу про закінчення з'ясування обставин справи та перевірки їх доказами і переходить до судових дебатов (ст. 241 ЦПК України).

Розгляд справи по суті, за загальним правилом, закінчується саме ухваленням рішення, яке повинно відповідати вимогам визначеним законодавством.

Необхідно зазначити, що у цивільному процесуальному законодавстві відсутній чіткий перелік вимог, яким повинно відповідати судові рішення. Однак, у ст. 263 ЦПК України зазначається тільки про законність та обґрунтованість судового рішення. Відповідно до ч. 2 ст. 263 ЦПК України законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права із дотриманням норм процесуального права.

У п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судові рішення у цивільній справі» від 18.12.2009 року № 14 зазначається, що «рішення буде вважатися законним у випадках коли суд, виконав всі вимоги цивільного судочинства відповідно до статті 2 ЦПК, вирішив справу згідно з нормами матеріального права, що підлягають застосуванню до даних правовідносин відповідно до статті 10 ЦПК, а також правильно витлумачив ці норми. Якщо спірні правовідносини не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні за

¹ Гузь Л. Є., Гузь А. В. Судово-практичний коментар до Сімейного кодексу України. Харків : Видавничий будинок «ФАКТОР», 2011. 576 с. URL: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/sku/87-sku/3374-180.html>.

² Семейное право Украины : учебник / под. ред. Ю. С. Червоного. Київ : Правова єдність, 2009. С.495.

змістом відносини (аналогія закону), а за відсутності такого – суд виходить із загальних засад законодавства (аналогія права)»¹.

Як справедливо зазначає І. В. Андронов, «науковці, як правило, під законністю судового рішення розуміють дотримання судом чинних норм матеріального і процесуального права при розгляді і вирішенні цивільних справ»².

Щодо визначення такої вимоги як обґрунтованість судового рішення, то відповідно до ч. 5 ст. 263 ЦПК України обґрунтованим є рішення, ухвалене на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.

Ухвалення судового акта завжди повинно ґрунтуватися на обставинах справи, встановлених судом. Тому будь-який судовий акт у цивільному процесі, незалежно від процесуальної форми його вираження, обов'язково має бути не лише законним, а й обґрунтованим³.

В літературі не міститься єдиної думки щодо специфіки рішень в справах про стягнення аліментів. Більшість авторів вказують на те, що самий судовий розгляд в справах про стягнення аліментів має свої особливості, тому і рішення суду містить певні особливості, зокрема в частині, що стосується змісту рішення.

Щодо змісту рішення суду про стягнення аліментів, то воно повинно відповідати загальним вимогам, що передбаченні ст. 265 ЦПК України. Рішення суду відповідно до цивільного процесуального законодавства складається з чотирьох частин. Так, у вступній частині рішення суду зазначається: час та місце ухвалення рішення суду; найменування суду, що ухвалив рішення; прізвище та ініціали судді, прізвище та ініціали секретаря судового засідання; номер справи; ім'я (найменування) сторін та інших учасників справи; вимоги позивача; прізвища та ініціали представників учасників справи. Також необхідно зауважити, що необхідно зазначити всіх учасників справи, навіть

¹ Про судові рішення у цивільній справі: постанова Пленуму Верховного Суду України від 18.12.2009 року № 14. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 1. С. 4.

² Андронов І. В. Судові рішення в цивільному процесі України : дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2018. С.81.

³ Андронов І. В. Судові рішення в цивільному процесі України : дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2018. С.93.

тоді коли вони особисто не приймали участь при розгляді справи, або справа розглядалась за їх відсутністю.

Описова частина рішення суду про стягнення аліментів повинна містити стислий зміст позиції позивача і підстави позовних вимог відповідно до позовної заяви про стягнення аліментів, а також стислий зміст заперечень відповідача у випадку внесення змін щодо підстав, предмету, розміру позовних вимог; чи визнає відповідач позов; якщо визнає – повністю або частково; зупинення поновлення провадження та інші процесуальні дії які вчинялись у справі.

Мотивувальна частина рішення в справах про стягнення аліментів повинна містити встановлені судом фактичні обставини, що мають значення для справи, їх юридичну оцінку, а також оцінку всіх доказів. Зазначається зміст спірних правовідносин, з посиланням на докази, на підставі яких встановлені відповідні обставини.

В даній частині рішення суду зазначається мотивована оцінка кожного аргументу, наведеного учасниками справи, щодо наявності чи відсутності підстав для задоволення позову, крім випадку, якщо аргумент очевидно не відноситься до предмета спору, є явно необґрунтованим або неприйнятним з огляду на законодавство чи усталену судову практику. Дане положення є новелою цивільного процесуального законодавства і законодавець уперше покладає такі обов'язки на суд. З цього приводу І. В. Андронов зазначає, що «виконання судами даної вимоги процесуального закону дасть можливість сторонам судового спору відчувати, що вони були почуті судом, а їх аргументи прийняті до уваги. На цьому також наголошує Європейський суд з прав людини у деяких своїх рішеннях (наприклад, рішення у справі «Гірвісаарі проти Фінляндії» (*Hirvisaari v. Finland*) від 27 вересня 2001 року)»¹.

В мотивувальній частині рішення суду про стягнення аліментів обов'язково має бути зазначено, якими нормами (назви, статті, її частини, абзацу, пункту, підпункту закону) матеріального та процесуального права суд керувався при розгляді справи та ухваленні рішення про стягнення аліментів.

Відповідно до п. 6 ч. 4 ст. 265 ЦПК України суд зобов'язаний в даній частині вказати норми права, на які посилалися сторони, які суд не застосовував, та мотиви їх незастосування.

¹ Андронов І. В. Судові рішення в цивільному процесі України : дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2018. С.144.

У резолютивній частині рішення слід зазначати лише висновок суду про стягнення аліментів з зазначенням розміру таких стягнень. Також в цій частині зазначається розподіл судових витрат, строки та порядок набрання рішенням суду законної сили та його оскарження; повне ім'я сторін та інших учасників справи, їх місце проживання чи перебування, реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (за його наявності) або номер і серія паспорта для фізичних осіб – громадян України.

Якщо справа про стягнення аліментів розглядалась в заочному порядку, то крім вище зазначено у резолютивній частині рішення має міститися строк і порядок подання заяви про його перегляд (до ст. 282 ЦПК України).

Якщо суд ухвалює рішення на користь кількох позивачів або проти кількох відповідачів, він повинен зазначити, в якій частині рішення стосується кожного з них, або зазначити, що обов'язок чи право стягнення є солідарним (ст. 266 ЦПК України).

Також, суд, який ухвалив рішення, може визначити порядок його виконання (ст. 267 ЦПК України).

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 430 ЦПК України допускається судом негальне виконання рішень у справах про стягнення аліментів – у межах суми платежу за один місяць.

Також, необхідно зауважити, що у справах про стягнення аліментів не допускається поворот виконання, незалежно від того, в якому порядку ухвалено рішення, крім випадків, коли рішення було обгрунтоване на підроблених документах або на завідомо неправдивих відомостях позивача (ч.2 ст. 445 ЦПК України).

Позовне провадження направлено на розгляд та вирішення найбільш різноманітних за матеріально-правовими особливостями категорій цивільних справ. Оскільки таких справ доволі багато, загальна процедура позовного провадження, яка має ці особливості враховувати, є громіздкою. Це ускладнює доступ до судочинства в сфері цивільного процесу та затягує розгляд цивільних справ. Ось чому питання диференціації позовного провадження завжди було в полі зору доктрини цивільного процесу¹.

¹ Зуб О. Ю. Спрощене провадження як модель цивільного судочинства. *Проблеми законності* : зб. наук. пр. 2015. Вип. 131. С. 64; Ткачук О. С. Реалізація судової влади в цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект : дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2016. С.141.

В. І. Бобрик свого часу звертав увагу на те, що «цивільне судочинство в іноземних країнах характеризується диференціацією судових процедур, адже, окрім основного позовного порядку вирішення справ, існують і спрощені процедури (субпровадження) ухвалення судом рішень, обов'язкових до виконання, які здійснюються без судового розгляду або зі значно скороченим (спрощеним) судовим розглядом»¹.

Відповідно до Закону України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» в цивільному процесуальному законодавстві вперше позовне провадження поділяється на загальне позовне провадження та спрощене позовне провадження (ст. 19 ЦПК України). Отже, новелою ЦПК України є введення абсолютно нового порядку розгляду справ, а саме за процедурою спрощеного позовного провадження.

У Пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», зазначалось, що «введення у цивільне судочинство спрощеного позовного провадження зумовлено необхідністю дотримання розумних строків розгляду справ, процесуальної економії часу та зменшення навантаження на суди. Все це має бути досягнуто за рахунок спрощення процедури та прискорення розгляду нескладних та менш значних справ, а в передбачених законом випадках – розгляду справи без виклику сторін»².

Європейська комісія з ефективності правосуддя (*CEPEJ*) зазначає, що «...одним зі способів покращення здійснення правосуддя у розумні строки зі збереженням якості судових рішень, беручи до уваги особливості справи, що розглядається, є, по-перше, прискорені (або ургентні – *urgent*) провадження, спрямовані на кращу відпо-

¹ Бобрик В. Спрощення судового розгляду справ з невеликою ціною позову: європейський досвід і перспективи в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. Вип. 2016.12. С.4-5.

² Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». База даних «Законопроекти» / ВР України. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415

відність потребам осіб, які звертаються до суду, та, по-друге, спрощені або примирні процедури, які розраховані на розгляд простих або безспірних справ, щоб надати суддям більше часу для розгляду тих спорів, які вимагають ретельного судового розгляду у судових засіданнях»¹.

І. О. Ізарова визначає, що однією серед надзвичайно важливих й актуальних новел цивільного процесуального законодавства України є «...запровадження загального та спрощеного порядків розгляду спорів, що свідчить про невпинний рух України на шляху запровадження справді європейських стандартів правосуддя»².

Спрощене позовне провадження поряд із наказним провадженням та заочним розглядом справи сприймається науковцями як додаткова, специфічна, спрощена форма розгляду й вирішення справи, які за своєю природою є оптимізуючими провадженнями та повинні утворювати систему та узгоджуватися між собою і істотно зменшити навантаження на суди³.

Спрощене позовне провадження має стати чимось середнім між традиційним позовним провадженням і наказним провадженням.

Як передбачалося законодавцем, спрощене позовне провадження у цивільних справах має стати прогресивним і затребуваним процесуальним інститутом, який би істотно спростив доступ до правосуддя і дозволив негайно, на підставі поданих сторонами доказів захистити їх права та інтереси у малозначних справах.

Ще однією метою введення спрощеного позовного провадження слід визнати необхідність знизити навантаження на суддівський корпус і оптимізувати робочий час суддів і направити його основний обсяг на рішення більш складних справ.

Основна мета спрощеного позовного провадження, як слушно зазначає І. Ярошенко, «пов'язана насамперед із необхідністю пришвидшити вирішення певних категорій справ завдяки «спрощенню ос-

¹ European Judicial Systems. Edition 2014 (data 2012): Efficiency and Quality of Justice, Council of Europe, 2014. Available at: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Rapport_2014_en.pdf

² Ізарова І. О. Реформа цивільного процесу в Україні : новели позовного провадження. *Право України*. 2017. № 8. С.36.

³ Фурса С. Я., Фурса Є. І. Новітня концепція спрощеного провадження в цивільному процесі. *Цивілістична процесуальна думка*. 2017. № 1. С.46.

новних складових частин цивільного процесу, не знижуючи рівень юридичних гарантій»¹.

Відповідно до ч. 4 ст. 19 ЦПК України спрощений порядок позовного провадження передбачений для розгляду «1) малозначних справ; 2) справ, що виникають із трудових відносин; 3) справ про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд; 4) справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи».

Щодо справ про стягнення аліментів, то законодавець відносить їх до малозначних справ, якщо такі вимоги не пов'язані із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства) (п. 3 ч. 6 ст. 19 ЦПК України).

Відповідно до п. 1 ч. 4 ст. 274 ЦПК України вбачається, що в порядку спрощеного позовного провадження можуть розглядатись справи про стягнення аліментів, оскільки дана норма передбачає, що «... не можуть бути розглянуті справи у спорах що виникають з сімейних відносин, крім спорів про стягнення аліментів».

Справи про стягнення аліментів можуть розглядатись у прощеному позовному провадженні за певної вимоги, а саме: якщо справа про стягнення аліментів на утримання дитини не об'єднана для розгляду з іншою вимогою, яка витікає з сімейних правовідносин, наприклад, з вимогою про встановлення батьківства, позбавлення батьківських прав тощо².

З аналізу норм цивільного процесуального законодавства вбачається відсутність визначення такого поняття як «спрощене позовне провадження».

В теорії цивільного процесуального права також немає єдиного погляду щодо визначення даного терміну. Складність визначення поняття

¹ Ярошенко І. Малозначні спори: окремі аспекти тлумачення поняття. *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення : збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23-24 листопада 2018 р.)*. Київ : Дакор, 2018. С.219.

² Шкорупесв Д. А. Юрисдикція та підсудність справ про стягнення аліментів на утримання дитини. *Jurnalul Juridic National: teorie si practica*. 2018. № 1 (29). С. 113-114.

«спрошене провадження», як справедливо зазначає О. Ткачук «пов'язана, по-перше, із включенням до нього значної кількості різнорідних процедур цивільного судочинства, що мають подекуди автентичну специфіку у національних правопорядках, по-друге, з неоднозначністю термінології, що застосовується для дослідження цього поняття»¹.

Цікавою є точка зору Ю. Ю. Грибанова, який під спрощеним провадженням розуміє «особливу, специфічну форму вирішення цивільно-правових спорів у рамках позовного провадження, що являє собою сукупність цивільних процесуальних правовідносин, в основу комплексного характеру яких покладено сукупність передумов матеріального та процесуального характеру»².

Н. Ю. Сакара наголошує на тому, що «спрошене позовне провадження не має статусу самостійного провадження. Воно є наслідком диверсифікації цивільної процесуальної форми позовного провадження шляхом виключення з неї окремих судових процедур та процесуальних дій, а також закріплення факультативного характеру для деяких з них»³. З такою точкою зору варто погодитись, оскільки спрощене провадження відповідно до норм цивільного процесуального законодавства не є самостійним видом провадження та відноситься до позовного провадження.

Окремої уваги заслуговує сам термін «малозначні справи». Науковцями слушно зауважується, що він є доволі своєрідним. Значення справи для заявника не залежить від ціни позову чи складності розгляду справи, тому навряд чи треба ділити справи на значні та малозначні⁴.

¹ Ткачук О. Упрощенное производство – новелла гражданского процесса: правовая природа, признаки, процедура. *Право України*. 2017. № 8. С.48.

² Грибанов Ю. Ю. Рассмотрение дел в порядке упрощенного производства в гражданском и арбитражном процессе: сравнительное исследование правовых систем России и Германии : дисс. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.15. Кемерово, 2007. С.69.

³ Сакара Н. Ю. Спрощене позовне провадження як новела цивільного процесуального права. *Проблеми цивільного права та процесу*. Харків, 2018. URL: http://univd.edu.ua/General/publishing/Konf/25_05_2018/pdf/62.pdf.

⁴ Ізарова І. О. Реформи цивільного процесуального законодавства в незалежній Україні: 1991–2017. *Україна на шляху до Європи : реформа цивільного процесуального законодавства : Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 липня 2017 р.) : зб. наук. праць*. Київ : ВД Дакор, 2017. С.28.

Законодавець також не надає визначення малозначні справи, однак визначає критерії за якими справа може бути визнана малозначною та розглянута за правилами спрощеного позовного провадження.

І. О. Ізарова та Ю. Д. Притика до основних критеріїв диференціації малозначних справ, що розглядаються у спрощеному позовному провадженні відносять : « ціну позову та категорію справ »¹.

Н. Ю. Сакара зазначає, що « такі критерії можна умовно поділити на дві групи : ті, які визнаються малозначними внаслідок прямої вказівки в законі; ті, які можуть бути визнані малозначними судом »².

Аналізуючи норми ЦПК України, спрощене позовне провадження відноситься до позовного провадження, отже наявний спір про право, однак на відміну від загального позовного провадження у спрощеному позовному провадженні можуть розглядатись не всі спори, а тільки ті, що підпадають під підстави, що визначені законодавством (ст.19 та ст. 274 ЦПК України). Крім того, на відміну від загального позовного провадження, як вже зазначалось, у спрощеному позовному провадженні можуть розглядатись і вимоги, які зазначені у ч. 1 ст. 161 ЦПК України на вибір особи.

Головною особливістю спрощеного позовного провадження є також його письмова форма, оскільки розгляд цивільних справ здійснюється за загальними правилами без виклику учасників справи та проведення усного розгляду, судом досліджуються докази в письмовій формі.

Пред'являючи позовну заяву до суду з вимогою про стягнення аліментів, позивач має право подати клопотання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження. Таке клопотання може бути подано до суду у письмовій формі одночасно з поданням позовної заяви або може міститися у ній (ч.1 ст. 276 ЦПК України) та має стосуватися розгляду в порядку спрощеного позовного провадження всієї справи і не може стосуватися лише певної частини позовних ви-

¹ Ізарова І. О., Притика Ю. Д. Спрощене позовне провадження цивільного судочинства України: виклики першого року застосування в судовій практиці. *Проблеми законності* : зб. наук. пр. 2019. № 145. С.54.

² Сакара Н. Ю. Право на касаційне оскарження судових рішень у малозначних справах: проблеми законодавчого регулювання. *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення* : зб. наук. пр. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23-24 листопада 2018 р.) / за заг. ред. І. Ізарової, Р. Флейшара, Р. Ханік-Посполітак. Київ : Дакор, 2018. С. 167.

мог, інакше суд не приймає його до розгляду, про що зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі (ст. 276 ЦПК України). Звертаємо увагу на те, що законодавець не передбачає спеціальних вимог до змісту позовної заяви у справах, що розглядаються у порядку спрощеного позовного провадження, отож вона має відповідати вимогам ст. 175 ЦПК України та містити в собі клопотання про розгляд справи у спрощеному позовному провадженні або таке клопотання може подаватися окремо.

Суд вирішує питання щодо віднесення такої справи до малозначних та розгляду її в порядку спрощеного позовного провадження на стадії відкриття провадження у справі відповідно (ст. 277 ЦПК України). Однак, необхідно зазначити, якщо справа є малозначною за законом, то визнавати її такою судом немає необхідності. Оскільки справи про стягнення аліментів є малозначними справами відповідно до закону, то підставами розгляду такої справи в порядку спрощеного провадження визначені у п. 3 ч. 6 ст. 19 ЦПК України, ст. 274 ЦПК України. Отже, достатнім буде зазначити в ухвалі про відкриття провадження у справі, що така справа є малозначною в силу закону та підлягає розгляду в порядку спрощеного позовного провадження, посилаючись на відповідні підстави визначені законом. Аналогічний висновок було зроблено в *ухвалах Верховного Суду, зокрема, від 12 березня 2018 року в справі № 280/236/17¹, від 14 березня 2018 року в справі № 127/22669/17, провадження № 61-12455 ск18².*

Своєю чергою відповідач в установленій судом строк має право подати заяву із запереченнями проти розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження. Суд розглядаючи таку заяву має право задовольнити вимоги відповідача та призначити розгляд справи у загальному позовному провадженні, якщо заперечення відповідача будуть ґрунтовними – суд постановляє ухвалу про розгляд справи за правилами загального позовного провадження та заміну

¹ Ухвала Верховного Суду від 12 березня 2018 року. Справа № 280/236/17; провадження № 61-11667ск18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72727701>

² Ухвала Верховного Суду від 14 березня 2018 року. Справа № 127/22669/17; Провадження № 61-12455ск18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72727714>

засідання для розгляду справи по суті підготовчим засіданням (ч.4 с.277 ЦПК України).

Якщо відповідач пропустив строк пред'явлення такого заперечення, то він має право ініціювати перехід до розгляду справи за правилами загального позовного провадження лише у випадку, якщо доведе, що пропустив строк з поважних причин (ч.5 ст. 277 ЦПК України).

Отже, якщо відповідач пропустив строк, який було визначено судом для пред'явлення заперечення, то відповідно відповідач разом з запереченням подає клопотання про поновлення строку, обґрунтовуючи поважність пропуску строку. Крім того законодавець не встановлює в який саме строк відповідач має право пред'явити заперечення проти розгляду справи у спрощеному позовному провадженні, а тільки вказує на те, що суд визначає такий строк в ухвалі про відкриття провадження.

З цього приводу слушною є думка науковців, які зазначають, що «у такому випадку слід виходити з визначених чинним ЦПК України (ч. 2 ст. 121 ЦПК) засад розумності процесуального строку – тобто суд, з урахуванням особливостей справи має встановити такий строк, щоб він передбачав час, достатній, для надання вмотивованої заяви та відповідає завданню цивільного судочинства. З огляду на те, що такий строк триває паралельно з строком на надання відзиву на позов, логічним буде обмежити його строком на надання відзиву, тобто протягом п'ятнадцяти днів із дня вручення ухвали про відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 278 ЦПК)»¹.

Однак, необхідно наголосити, що вищенаведене правило щодо права відповідача пред'явити до суду заперечення проти розгляду справи у спрощеному позовному провадженні не стосується справ, що підлягають розгляду тільки в порядку спрощеного провадження (ч. 7 ст. 277 ЦПК України). Відповідно до ч. 1 ст. 274 України у спрощеному провадженні підлягають розгляду малозначні справи; справи що виникають з трудових відносин; справи про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд.

¹ Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С.502.

Оскільки до малозначних справ відповідно до п. 3 ч. 6 ст. 19 ЦПК України відносяться справи про стягнення аліментів, то відповідач позбавлений права пред'явити заперечення проти розгляду справи у спрощеному позовному провадженні щодо справ про стягнення аліментів.

Аналізуючи судову практику у справах про стягнення аліментів, необхідно зазначити, що є зволікання з боку суду щодо дотримання положення визначеного у ч.7 ст. 277 ЦПК України. Отже, у судовій практиці є непоодинокі випадки коли розгляд справи про стягнення аліментів розпочато за правилами спрощеного провадження, після чого прийнято рішення про перехід до розгляду за правилами загального позовного провадження.

Так, наприклад, відповідно до *Ухвали Святошинського районного суду м. Києва від 17.09.2020 року (справа № 2/759/1487/21; провадження №759/15631/20) у цивільній справі за позовом про стягнення аліментів на утримання малолітніх дітей відкрито спрощене позовне провадження. У жовтні 2020 року надійшло клопотання від відповідача про призначення справи в загальному порядку. Розглянувши клопотання про перехід від спрощеного провадження в загальне провадження, дослідивши матеріали справи, суд постановив увалу про перехід з розгляду справи в порядку спрощеного провадження в розгляд справи за правилами загального позовного провадження від 2 січня 2021 року посилаючись на п.2 ч.4 ст. 277 ЦПК України та ч. 6 ст. 277 ЦПК України*¹.

Аналогічну Ухвалу прийняв *Березівський районний суд Одеської області від 22.08.2019 року (справа № 494/852/19; провадження № 2/494/493/19)*²; *Катеринопільський районний суд Черкаської області від 18 березня 2021 року (справа № 698/99/21; провадження № 2/698/222/21)*³ тощо.

¹ Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 12.01.2021 року. Справа № 2/759/1487/21; Провадження №759/15631/20. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94106974>

² Ухвала Березівського районного суду Одеської області від 22.08.2019 року. Справа № 494/852/19; провадження № 2/494/493/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84146536>

³ Ухвала Катеринопільського районного суду Черкаської області від 18 березня 2021 року. Справа № 698/99/21; Провадження № 2/698/222/21) Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95632873>

Отже, відповідно до ч. 7 ст. 277 ЦПК України суди помилково приймають рішення про перехід розгляду справи про стягнення аліментів з спрощеного позовного провадження до загального позовного провадження.

Відповідно до цивільного процесуального законодавства у спрощеному позовному провадженні не розглядається зустрічний позов. Про це свідчить ч. 4 ст. 193 ЦПК України, а саме «...у випадку подання зустрічного позову у справі, яка розглядається за правилами спрощеного позовного провадження, суд постановляє ухвалу про перехід до розгляду справи за правилами загального позовного провадження».

Щодо даного положення, то досліджуючи судову практику у справах про стягнення аліментів, необхідно зазначити, що суди виконують дані приписи закону. Так, наприклад, відповідно до Ухвали Козівського районного суду Тернопільської області від 21 жовтня 2019 року (справа № 600/784/19; провадження № 2/951/121/2020) «у цивільній справі за позовом про стягнення аліментів відкрито спрощене позовне провадження. 11.11.2019 року відповідач через канцелярію суду подав заяву, згідно якої заперечив проти розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження. Крім того, відповідачем подано зустрічну позовну заяву про оспорювання батьківства. Суд від 12.02.2020 року постановив ухвалу про перехід з розгляду в порядку спрощеного провадження цивільної справи про стягнення аліментів, посилаючись на ч.4ст. 193 ЦПК України»¹.

Відповідно до ч. 1 ст. 279 ЦПК України розгляд справи про стягнення аліментів у порядку спрощеного позовного провадження здійснюється судом за правилами, встановленими ЦПК України для розгляду справи в порядку загального позовного провадження, з особливостями, визначеними у Розділі 3, Глави 10 ЦПК України.

ЦПК України передбачає певні особливості подання заяв по суті справи у спрощеному позовному провадженні, а саме відзив подається протягом п'ятнадцяти днів із дня вручення ухвали про відкриття провадження у справі; позивач має право подати до суду відповідь на відзив, а відповідач – заперечення протягом строків, встановлених

¹ Ухвала Козівського районного суду Тернопільської області від 12 лютого 2020 року. Справа № 600/784/19; Провадження № 2/951/121/2020. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87541625>

судом в ухвалі про відкриття провадження у справі; треті особи мають право подати пояснення щодо позову в строк, встановлений судом в ухвалі про відкриття провадження у справі, а щодо відзиву – протягом десяти днів із дня його отримання (ст. 278 ЦПК України).

Щодо строків розгляду справ про стягнення аліментів у порядку спрощеного позовного провадження, то відповідно ст. 275 ЦПК України така справа розглядається протягом розумного строку, але не більше шістдесяти днів з дня відкриття провадження у справі.

Підготовче судове засідання при розгляді справ про стягнення аліментів у спрощеному позовному провадженні не проводиться (ч. 3 ст. 279 ЦПК України).

Суд розглядає справи про стягнення аліментів в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін за наявними матеріалами. Отже, розгляд справ буде здійснюватись в порядку письмового провадження відповідно ч. 13 ст. 7 ЦПК України. Звісно, сторони мають право подати клопотання про розгляд справи у спрощеному позовному провадженні в судовому засіданні. Суд може відмовити в задоволенні такого клопотання за одночасного існування таких умов: «1) предметом позову є стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 2) характер спірних правовідносин та предмет доказування у справі не вимагають проведення судового засідання з повідомленням сторін для повного та всебічного встановлення обставин справи» (ч. 6 ст. 279 ЦПК України).

Також, до особливостей розгляду справ у спрощеному позовному провадженні слід віднести і те, що розгляд справи по суті в порядку спрощеного провадження починається з відкриття першого судового засідання або через тридцять днів з дня відкриття провадження у справі, якщо судові засідання не проводиться; перше судові засідання у справі проводиться не пізніше тридцяти днів з дня відкриття провадження у справі (ст. 279 ЦПК України).

Відповідно до ч. 2 ст. 60 ЦПК України ЦПК України малозначних спорах (малозначні справи) представником може бути особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність. Отже, у малозначних справа обов'язкове представництво адвокатом учасників справи відсутнє. При розгляді справи про стягнення аліментів у порядку спрощеного позовного провадження суд досліджує

докази і письмові пояснення, викладених у заявах по суті справи (ч. 8 ст. 279 ЦПК України).

Докази у справах про стягнення аліментів, що розглядаються у спрощеному позовному провадженні подаються за загальними правилами позовного провадження, а саме – сторони та інші учасники справи подають докази до суду разом з письмовими заявами учасників справи: з позовної заявою (ч. 3 ст. 175 ЦПК України), з відзивом (ч. 3 ст. 178 ЦПК України), з відповіддю на відзив (ч. 3 ст. 179 ЦПК України), з запереченням (ч. 3 ст. 180 ЦПК України), з поясненнями третьої особи щодо позову або відзиву (ч. 3 ст. 182 ЦПК України). Відповідно до ч. 8 ст. 279 ЦПК України при розгляді справи у порядку спрощеного провадження суд досліджує докази і письмові пояснення, викладені у заявах по суті справи, а у випадку розгляду справи з повідомленням (викликом) учасників справи – також заслуховує їх усні пояснення та показання свідків. Якщо розгляд справи проводиться в судовому засіданні, то судові дебати не проводяться.

Оскільки у справах спрощеного позовного провадження не проводиться усний розгляд, судові засідання по ним не призначаються, то припустимо й правила про оголошення судового рішення також не застосовуються, гарантією реалізації принципу гласності буде правило, по якому копія рішення суду надсилається учасникам справи.

Також, до особливостей спрощеного позовного провадження необхідно віднести деякі обмеження щодо апеляційного і касаційного оскарження. Так, відповідно до ч. 1 ст. 369 ЦПК України апеляційні скарги на рішення суду у справах з ціною позову менше ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім тих, які не підлягають розгляду в порядку спрощеного позовного провадження, розглядаються судом апеляційної інстанції без повідомлення учасників справи.

Щодо касаційного оскарження, то необхідно зазначити, що відповідно до п.2 ч. 3 ст. 389 ЦПК України судові рішення у малозначних справах та у справах з ціною позову, що не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб не підлягають касаційному оскарженню, крім випадків, якщо: а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики; б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена

можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи; в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу; г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково.

ЗАХИСТ ПРАВА НА СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ У НАКАЗНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

§ 1. Особливості розгляду справ про стягнення аліментів на утримання дитини у наказному провадженні

Проведення судової реформи в Україні, внесення змін до процесуального та сімейного законодавства позначилось й на розгляді справ про стягнення аліментів у наказному провадженні та на самому судовому наказі, видача якого і є метою наказного провадження. Відповідно до ч. 3 ст. 19 ЦПК України – наказне провадження призначене для розгляду справ за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру, щодо яких відсутній спір або про його наявність якого заявнику невідомо. Запорукою ефективності судочинства є оперативне вирішення заявленої вимоги. У міжнародній практиці визнана можливість застосування спрощених процедур розгляду вимог позивача, які засновані на безперечних доказах або мають низьку ціну. Рада Європи в числі таких форм рекомендує використовувати проведення виключно письмового судочинства або проведення судового розгляду без засідань. Однією з процедур письмового розгляду вимог в українській практиці є наказне провадження¹.

Розглядаючи питання про розгляд справ про стягнення аліментів на утримання дитини у порядку наказного провадження необхідно зазначити, що в теорії цивільного процесуального права точаться певні дискусії щодо сутності даного інституту та можливості віднесення даного інституту до самостійного виду цивільного судочинства.

¹ Шкорупесв Д. А. Процесуальний порядок розгляду справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві : Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021. С. 134.

Більшість науковців зазначають, що наказне провадження є самостійним видом цивільного судочинства¹. Так, наприклад, С. Я. Фурса зазначає, що «наказне провадження – один із видів проваджень цивільного судочинства, у якому без розгляду справи по суті на підставі безспірних вимог та доказів, поданих заявником, видається судовий наказ»².

І. В. Андронов наголошує, що «на сьогоднішній день наказне провадження залишається невід’ємним структурним елементом цивільного процесу. В порядку наказного провадження здійснюється судовий захист порушених прав заявників, а отже, реалізується основне завдання цивільного судочинства, передбачене ч. 1 ст. 2 ЦПК України»³.

Не вдаючись до дискусій, необхідно зазначити, що наказне провадження є самостійним видом в порядку якого здійснюється цивільне судочинство. Дане положення підтверджується нормами цивільного процесуального законодавства, а саме відповідно до ч. 2 ст. 19 ЦПК України цивільне судочинство здійснюється за правилами, передбаченими ЦПК України у порядку наказного провадження.

Відповідно до норм цивільного процесуального законодавства України розгляд справ про стягнення аліментів на дитину можливе в наказному провадженні, що передбачає звернення до суду з заявою про видачу судового наказу (п.п.4-5 ч. 1 ст. 161 ЦПК України).

Щодо розгляду справ про стягнення аліментів на утримання дитини (дітей) у порядку наказного провадженні серед науковців точаться певні дискусії. Так, наприклад, А. В. Шабалін зазначає, «що розгляд справ про стягнення аліментів у порядку наказного провадження має досить суперечливий характер». Та аргументує свою позицію тим, що «суд повинен визначити розмір аліментів відповідно до ст. 182 СК України на підставі певних обставин, що входять до предмету доказування, отже безспірна процедура не може бути застосована у справах про стягнення аліментів, скільки суд повинен мати достатньо доказів,

¹ Чорнооченко С. І. Цивільний процес : навч. посіб. 2-ге вид, перероб. та доп. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. С. 155.

² Цивільний процес України : академічний курс / за ред.. С. Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2009. С.602.

³ Андронов І. В. Судові рішення в цивільному процесі України : дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2018.С. 269.

як цього вимагають спеціальні норми СК України, можливо лише в межах позовного провадження»¹. З такою точкою зору не можна погодитись, оскільки цивільне процесуальне та сімейне законодавство чітко визначає розмір аліментів, який стягується у наказному провадженні. Крім, того заявник має надати безспірні докази на підтвердження даної вимоги про стягнення аліментів на дитину, які суд розглядає без виклику учасників справи. Перевагою стягнення аліментів у наказному провадженні є його оперативність та спрощений порядок розгляду. Оперативність розгляду справ про стягнення аліментів на дитини підтверджується тим, що судовий наказ відповідно до заявлених вимог повинен бути ухвалений протягом п'яти днів з дня надходження до суду заяви про видачу судового наказу у справах про стягнення аліментів (ч. 1 ст.167 ЦПК України). Видача судового наказу проводиться без судового засідання і виклику учасників справи, оскільки саме ідеєю наказного провадження є розмежування безспірних та спірних справ про стягнення аліментів. Як зауважують науковці, що «лише у випадку стягнення аліментів у мінімальному розмірі буде відсутній спір про їх розмір, тобто вимога про стягнення аліментів є безспірною, а отже, і стягнути їх можна у спрощеному порядку»².

Отже, з огляду на їх соціальну значущість, вимоги про стягнення аліментів на неповнолітніх дітей, не пов'язані з оспорюванням або встановленням батьківства (материнства) або необхідністю залучення інших зацікавлених осіб, виділені окремо і підлягають розгляду в рамках наказного провадження, що сприяє швидкому здійсненню правосуддя і відновленню прав неповнолітніх дітей на належне утримання. Порядок стягнення аліментів на неповнолітніх осіб у наказному провадженні є більш ефективним, оскільки розгляд даної категорії справ у загальному позовному провадженні може сприяти затягуванню судової процедури, що часом негативно позначається на матеріальному становищі неповнолітніх дітей.

СК України встановлює чіткий розмір присудження аліментів на дитину в наказному провадженні, у випадку визначення розміру

¹ Шабалін А. В. Судочинство у справах наказного провадження: дис.... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. С.88-89.

² Кравчук В. М., О. І. Угриновська. Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Фактор, 2010. С.283.

аліментів у твердій грошовій сумі, який становить 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку (ч. 3 ст. 184). Якщо визначення розміру аліментів у частці від заробітку (доходу) матері, батька дитини, то відповідно до ч. 5 ст. 183 СК України той із батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина, має право звернутися до суду із заявою про видачу судового наказу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину – однієї чверті, на двох дітей – однієї третини, на трьох і більше дітей – половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину. Якщо особа бажає заявити вимогу про стягнення аліментів на дитину, наприклад, в твердій грошовій сумі, то відповідно даній особі необхідно звертатись до суду в позовному провадженні з позовною заявою.

Аналогічна норма також міститься у цивільному процесуальному законодавстві (п. п. 4, 5 ч.1 ст. 161 ЦПК України).

Аналізуючи положення п. п. 4, 5 ч.1 ст. 161 ЦПК України необхідно зазначити, що «законодавець передбачає певні вимоги, за якими можливо розглядати справи про стягнення аліментів у наказному провадженні»¹. До таких вимог необхідно віднести : «вимогу щодо стягнення аліментів можливо заявляти тільки щодо не повнолітніх осіб; законодавством визначено чіткий розмір аліментів, який підлягає стягненню; безспірність справ, що передбачає відсутність вимог про встановлення, оспорування батьківства (материнства) та інших заінтересованих осіб»².

Звертаємо увагу, що у п. п. 4-5 ч. 1 ст. 161 ЦПК України надає перелік вимог за якими може бути виданий судовий наказ у справах про стягнення аліментів та носить вичерпний характер.

Однією із позитивних змін цивільного процесуального законодавства щодо наказного провадження стало надання заявникові права вибору в якому порядку буде розглядатись справа у наказному або у

¹ Розгляд окремих категорій цивільних справ у судах : навч. посіб. / за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017.С.90.

² Волкова Н. В. Щодо визначення вимог, за якими може бути виданий судовий наказ у справах про стягнення аліментів на утримання дитини. Захист прав людини у цивільному судочинстві. Матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 17 грудня 2021 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2021. С. 29. С. 27-29.

спрошеному позовному провадженні. Таке право визначається у ч. 2 ст. 161 ЦПК України, а саме що заявник наділений правом вибору звернутися до суду з вимогами, визначеними у ч.1 ст. 161 ЦПК України, в наказному або в спрошеному позовному провадженні».

З цього приводу слухна думна є І. В. Андропова, що «наведена норма закону надає особі, право якої порушене, більше можливості для вибору тієї процесуальної форми захисту свого права, яку вона вважає найбільш зручною та ефективною у даній конкретній ситуації»¹.

Отже, у особи є вибір у справах про стягнення аліментів звернення до суду з вимогою, що визначена у п. п. 4,5 ч. 1. ст. 161 ЦПК України у порядку наказного або спрошеного позовного провадження. Оскільки наказне провадження передбачає розгляд справ у яких відсутній спір про право на підставі безспірних доказів, то вищенаведене положення можна вважати виправданим. За минулою редакцією ЦПК України такої можливості заявникові законодавець не надавав, він повинен був звернутися з вимогою до суду у наказному провадженні, і тільки у випадку відмови у видачі судового наказу, особа мала право звернутися до суду у позовному провадженні. З приводу цього виникали певні труднощі, наприклад, якщо заявник пред'являв вимогу про стягнення аліментів за вимогою наказного провадження, однак не міг отримати довідку про доходи боржника, а відповідно до порядку розгляду справ у наказному провадженні немає можливості звернутися до суду з клопотанням про витребування такого доказу, то суд як правило відмовляв у видачі судового наказу, й тільки тоді особа мала право звернення з такою вимогою до суду в позовному провадженні. Така проблема була вирішення законодавцем шляхом наданням особі права альтернативного вибору звернення до суду у справах про стягнення аліментів у порядку наказного або спрошеного позовного провадження.

Згідно з ч. 2 ст. 42 ЦПК України у наказному провадженні учасниками справи є заявник та боржник, хоча у ч. 3 ст. 171 ЦПК України законодавець у нормах цивільного процесуального законодавства зазначається заявник, а в дужках – стягувач, у ч. 2 ст. 172 ЦПК України просто зазначається стягувач. Підтримуємо точку зору Ю. Труфанова

¹ Андронов І. В. Судові рішення в цивільному процесі України : дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2018. С.269.

вої, яка вважає, що «такі терміни як «заявник» та «стягувач» в даному випадку є тотожними»¹.

Відповідно до ч. 2 ст. 160 ЦПК України «із заявою про видачу судового наказу може звернутися особа, якій належить право вимоги щодо стягнення аліментів, а також органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб». З заявою про видачу судового наказу у справах про стягнення аліментів на утримання дитину можуть звернутися ті самі особи, які мають право на звернення й у позовному провадженні, а саме один із батьків або інших законний представник дитини, разом з яким проживає дитина, органи опіки та піклування, адміністрація закладу, в якому перебуває дитина тощо. Дитина в даному випадку буде заявником, в силу того, що вона є неповнолітньої, то в її інтересах можуть звернутись законні представники або органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб відповідно сімейного законодавства України.

Боржником у зазначеній категорії є носій відповідного обов'язку утримувати дитину. Зазвичай, ним є один із батьків дитини або інші члени сім'ї та родичі, на яких законом покладено обов'язок утримувати дитину: дід, баба, брати, сестри, мачуха, вітчим та інші особи (статті 265, 267–269 СК України) тощо².

У доктринах сімейного та цивільного процесуального права точаться певні дискусії щодо можливості стягнення аліментів на утримання повнолітніх дочки, сина у порядку наказного провадження. У цій площині В. А. Кройтором була висловлена думка про те, що «питання про присудження аліментів на повнолітніх дітей, які продовжують навчання, не може розглядатися в порядку наказного провадження, оскільки по-перше, в законодавстві не передбачено прожиткового мінімуму для дитини, яка досягла 18 років, а по-друге, такі аліменти присуджуються, зазвичай, у твердій грошовій сумі, тому суд повинен з'ясувати матеріальне становище боржника, а це свідчить про наявність спору про право»³. Критикуючи таку точку

¹ Труфанова Ю., Голова В. Наказне провадження як спрощена форма розгляду цивільних справ. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. Вип. 2. С.121.

² Чурпіта Г. В. Концептуальні засади захисту сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства : дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. С.305.

³ Кройтор В. А. Особливості порядку стягнення аліментів на неповнолітніх дітей. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1 (45). С.90.

зору Г. В. Чурпіта зазначає, що «по-перше, відповідно до частин 2, 3 ст. 1 Закону України «Про прожитковий мінімум» діти, які досягли 18 років, належать до категорії працездатних осіб, для яких законом регламентовано певний розмір прожиткового мінімуму для відповідної демографічної групи населення; по-друге, розгляд справ про визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі відповідно до ч. 1 ст. 184 СК України здійснюється судом в порядку окремого провадження, що, навпаки, підтверджує відсутність, а не наявність спору про право»¹. З такою точкою зору навряд також можна погодитись, оскільки справи про стягнення аліментів відповідно до ч. 1 ст. 184 СК України здійснюється або в позовному провадженні, якщо є наявний спір стосовно самого розміру аліментів, або відповідно до чинної редакції п. 5 ч.1 ст.161 ЦПК України, якщо заявлено вимогу про стягнення аліментів на дитину у твердій грошовій сумі. З цього питання необхідно вважати справедливим твердженням науковців, що «справи про стягнення аліментів на повнолітніх дітей та непрацездатних повнолітніх дітей не можуть розглядатись у порядку наказного провадження»².

Здійснивши аналіз судової практики щодо вищенаведеного питання, необхідно зазначити, що суди, як правило, відмовляють у видачі судового наказу про стягнення аліментів на повнолітніх дітей. Так, наприклад, відповідно до Ухвали Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 05 листопада 2018 року (справа № 214/5773/18; провадження 2-н/214/753/18) суд дійшов висновку про наявність підстав для відмови у видачі судового наказу про стягнення аліментів на повнолітніх дітей. Посилаючись на п. 3 ч. 1 ст. 165 ЦПК України, суддя відмовляє у видачі судового наказу, якщо заявлено вимогу, яка не відповідає вимогам статті 161 цього Кодексу, оскільки відповідно до норм сімейного законодавства особа має правовий статус дитини до вісімнадцяти років (ч. 1 ст. 6 СК України), таким чином, керуючись вищевикладеним, суд вважає, що заявлена вимога про стягнення аліментів на утримання повнолітніх

¹ Чурпіта Г. В. Концептуальні засади захисту сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства : дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. С.302.

² Наказне провадження в цивільному процесі : монографія / за заг. ред. В. І. Бобрика. Київ : НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України, 2011. С.126.

дітей у порядку наказного провадження не відповідають вимогам ст. 161 ЦПК України»¹.

Так, необхідно звернути увагу на законодавчу термінологію, відповідно до п. п. 4, 5 ч. 1 ст. 161 ЦПК України зазначається про стягнення аліментів на дитину. Згідно з ч. 1 ст. 6 СК України правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття. Крім того, у Розділі III, Глави 16 СК України передбачається обов'язок батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, а не дитини. Отже, можна констатувати, що у наказному провадженні не можуть розглядатись справи про стягнення аліментів на повнолітніх дочку або сина.

Сама заява про стягнення аліментів у наказному провадженні за формою і змістом повинна відповідати вимогам ст. 163 ЦПК України.

До заяви додаються докази, що підтверджують заявлені вимоги заявника. Відповідно до юридичної природи цивільних справ, що розглядаються в наказному провадженні основним засобом доказування є письмові докази (документи), що подаються разом з заявою про видачу судового наказу заявником. Цивільне процесуальне законодавство передбачає правила щодо обов'язку доказування, а саме відповідно до ч. 1 ст. 81 ЦПК України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень. З огляду на процесуальні особливості розгляду справ у наказному провадженні, то необхідно зазначити, що вище наведене правило не застосовується в повній мірі у наказному порядку. Оскільки, заявник у заяві про видачу судового наказу зазначає вимоги і обставини, на яких він ґрунтуються, перелік доказів, якими заявник обґрунтовує обставини, на яких ґрунтуються його вимоги та додає до заяви всі необхідні документи (ст. 163 ЦПК України). В свою чергу, після видачі судового наказу суд надсилає боржникові копію судового наказу. Одночасно з копією судового наказу боржникові надсилається копія заяви стягувача про видачу судового наказу разом з доданими до неї документами (ст. 169 ЦПК України). З аналізу вище наведених норм вбачається, що обов'язок по доказуванню покладається тільки на заявника.

¹ Ухвала Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 05 листопада 2018 року. Справа № 214/5773/18; Провадження 2-н/214/753/18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79046060>

У зв'язку з цим можна говорити про спрощений характер даного провадження, отже й процедура доказування також спрощена. Необхідно також зазначити, що предмет доказування формується учасниками справи, які стверджують про існування певних фактів у заявах по суті справи, а суд остаточно визначає з цих фактів, які з них мають юридичне значення для справи, а отже входять до предмета доказування, а які ні. У справах позовного провадження на формування предмета доказування впливають позивач, відповідач, треті особи, а у справах наказного провадження – докази пред'являються тільки заявником, тому і вплив на формування предмета доказування має тільки заявник. О. О. Грабовська зазначає, що «основу предмета доказування у справах наказного провадження складають факти та обставини, які обґрунтовують вимоги заявника і разом із достовірними доказами свідчать про можливість видачі судом судового наказу»¹.

При розгляді справ про стягнення аліментів на дитину предмет доказування у справах позовного та наказного проваджень в цілому буде збігатися. Так, у справах наказного провадження до предмету доказування необхідно віднести наступні обставини: факт батьківства боржника; знаходження неповнолітньої дитини на утриманні особи, яка пред'явила вимогу про стягнення аліментів а дитину (проживання дитини з заявником); вік дитини тощо.

Також необхідно зазначити, що суд у наказному провадженні на відміну від позовного провадження, здійснює наступні процесуальні дії:

- перевіряє підпадає чи ні справа під перелік вимог, які визначені у ст. 161 ЦПК України;
- встановлює відсутність спору. Відповідно до цивільного процесуального законодавства розгляд справ у наказному провадженні можливий тільки за наявності безспірної вимоги заявника, що підтверджується належно оформленими документами (ч. 3 ст. 19 ЦПК України). Щодо відсутності спору про право як однієї з умов видачі судового наказу у справах про стягнення аліментів можна говорити, якщо заявник разом з заявою про видачу судового наказу подає до суду безспірні і беззаперечні докази. Д. Д. Луспенник зазначає, що «безспірність вимог за

¹ Грабовська О. Специфіка формування предмета доказування в цивільному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 19.

якими видається судовий наказ, все ж таки є досить відносною. Прикладом цього може бути свідчення того, що боржник не виконує своє зобов'язання та за якихось причин відмовляється від його добровільного виконання, тобто фактично оспорує вимоги, хоча і до суду не звертається. Крім того при наявності спору про право, який не можливо вирішити тільки на підставі поданих заявником документів, суддя відмовляє у прийнятті заяви про видачу судового наказу»¹.

Щодо безспірності вимоги щодо стягнення аліментів, у своєму дослідженні О. В. Губанова зазначає, що «відповідно до ч. 5 ст. 183 СК України можна звернутися до суду із заявою про видачу судового наказу до боржника у разі, коли останній має регулярний дохід, офіційно працевлаштований»².

Видача судового наказу про стягнення аліментів на дитину є можливою, якщо така вимога не пов'язана із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб (п.4,5 ч.1 ст.161 ЦПК України). Якщо розглядати справи про оспорування чи визнання батьківства (материнства), то відповідно до норм законодавства вони підлягають розгляду у загальному позовному провадженні, оскільки наявний спір про право. Від вирішення такого спору залежатиме і можливість стягнення аліментів, оскільки якщо судом буде встановлено походження дитини від даної особи, то у неї виникає обов'язок щодо утримання такої дитини або навпаки, якщо суд відмовить у задоволенні позову щодо встановлення батьківства, то обов'язку щодо утримання не виникає. Тому одночасно в одному провадженні із вирішенням питань про визнання чи оспорування батьківства (материнства) вирішується питання про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини шляхом об'єднання таких вимог та такі вимоги розглядаються у загальному позовному провадженні. У випадку, якщо боржник вже сплачує аліменти на утримання інших осіб, то відповідно до абз. 2 п. 23 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами

¹ Луспенник Д. Д. Застосування новел ЦК і ЦПК України в судовій практиці. Харків : Харків юридичний, 2005. С. 311. Серія «Судова практика».

² Губанова О. В. Щодо правового регулювання стягнення аліментів на утримання дитини за судовим наказом. *Форум права*. 2019. 56(3). С. 13–20. URL: http://forumprava.pp.ua/files/013-020-2019-3-FP-Hubanova_4.pdf

окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» «суд має вчинити передбачені ЦПК України дії щодо залучення одержувача аліментів до участі у справі. Останній залучається до участі у справі, як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору, оскільки рішення суду може вплинути на права та обов'язки особи, яка вже отримує аліменти від платника аліментів»¹. Отже, якщо є спір щодо встановлення чи оспорювання батьківства (материнства) або необхідно залучити третіх осіб у справах про стягнення аліментів на неповнолітню дитину, то суд відповідно до ст. 165 ЦПК України відмовляє у видачі судового наказу. Аналогічне положення міститься у п. 14 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних прав «Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження» від 23 грудня 2011 року № 14 в якому зазначається, що «суддя має відмовити у прийнятті заяви про видачу судового наказу на підставі п. 1 ч. 3 ст. 100 ЦПК України, якщо така вимога пов'язана із необхідністю залучення інших зацікавлених осіб (зокрема, особи, яка вже отримує аліменти від боржника)»².

Проаналізувавши вищенаведене, необхідно зауважити, що не завжди суд може встановити дані обставини щодо необхідності залучення інших заінтересованих осіб та ухвалює судовий наказ, оскільки суд здійснює дослідження доказів поданих тільки заявником. Відповідно до ч. 1 ст. 170 ЦПК України боржник обмежений правом подання заяви про скасування судового наказу у випадку видачі даного наказу на вимогу стягнення аліментів на дитину та згідно з ч.3 ст.167 ЦПК України судовий наказ оскарженню в апеляційному порядку не підлягає. У разі видачі судового наказу щодо справ про стягнення аліментів на дитину, то відповідно до п. п. 4, 5 ч. 1 ст. 161 ЦПК України, судовий наказ може бути переглянуто тільки за нововиявленими обставинами.

¹ Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів : постанова Пленуму Верховного суду України від 15.05.2006 № 3 База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06#Text>

² Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23.12.2011 року № 14. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0014740-11>.

А у випадку, якщо у боржника є особи, яких він утримує, то він може звернутися до суду з позовом про зменшення розміру аліментів у позовному провадженні.

На підтвердження вищенаведених обставин у справах про стягнення аліментів на утримання дитини у наказному провадженні заявник може надати наступні письмові докази:

- свідоцтво про народження дитини, яке буде підтверджувати факт походження дитини від батьків та вік дитини;
- свідоцтво про шлюб або рішення суду про розірвання шлюбу;
- письмовий доказ, який буде посвідчувати те, з ким проживає дитина; це може бути рішення суду про розірвання шлюбу, якщо разом з вимогою про розірвання шлюбу розглядалась вимога про визначення місця проживання дитини; рішення суду або органу опіки та піклування про визначення місця проживання дитини; договір нотаріально завірений про визначення місця проживання дитини у добровільному порядку;
- довідки про доходи боржника;
- якщо дитина знаходиться на вихованні у інших осіб, то відповідне рішення про встановлення опіки/ піклування.

За загальними правилами наказного провадження до заяви про видачу судового наказу додаються також документ, що підтверджує сплату судового збору (ч. 3 ст. 163 ЦПК України). Згідно із ст. 164 ЦПК України за подання заяви про видачу судового наказу справляється судовий збір у розмірі, встановленому законом. Однак, Закон України «Про судовий збір» у п.3 ч.1 ст. 5 передбачає звільнення від сплати судового збору заявника у разі подання заяви щодо видачі судового наказу про стягнення аліментів.

Заява підписується заявником або його представником, якщо заява підписана представником то до заяви повинно бути додано документ, що підтверджує його повноваження.

Якщо заяву про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини подано в електронній формі до боржника, який має зареєстровану офіційну електронну адресу, заявник у подальшому повинен подавати будь-які процесуальні та інші документи, пов'язані з розглядом його заяви виключно в електронній формі.

Також відповідно до ч. 5 ст. 163 ЦПК України заявник має право відкликати заяву про видачу судового наказу до її розгляду судом.

Відповідно до ст. 165 ЦПК України суддя має право відмовити у видачі судового наказу, якщо :

1) заява подана з порушеннями вимог форми та змісту заяви про видачу судового наказу, яка передбачена ст. 163 ЦПК України;

2) заяву подано особою, яка не має процесуальної дієздатності, не підписано або підписано особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не вказано;

3) заявлено вимогу, яка не відповідає вимогам ст. 161 ЦПК України;

4) наявні обставини, передбачені ч.6 ст. 186 ЦПК України;

5) з моменту виникнення права вимоги пройшов строк, який перевищує позовну давність, встановлену законом для такої вимоги, або пройшов строк, встановлений законом для пред'явлення позову в суд за такою вимогою. Щодо даної підстави, то вона не застосовується у справах про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини, оскільки по даній категорії справ не передбачається позовна давність, оскільки батьки зобов'язані утримувати своїх неповнолітніх дітей від народження до повноліття (ч. 1 ст. 181 СК України). Отже, заява про видачу судового наказу за вимогою про присудження аліментів може бути подана до суду в будь-який момент, незалежно від того, скільки часу минуло з моменту виникнення права на аліменти, але до досягнення дитини повноліття.

Також, необхідно звернути увагу, що сімейним законодавством (ч. 2 ст. 191 СК України) передбачається стягнення аліментів за минулий час. З цього приводу справедливо зазначають науковці, що «стягнення аліментів за минулий час в порядку наказного провадження не допускається, оскільки в цьому випадку буде мати місце спір про право»¹.

6) судом раніше виданий судовий наказ за тими самими вимогами, за якими заявник просить видати судовий наказ;

7) судом раніше відмовлено у видачі судового наказу з підстав, передбачених пунктами 3-6 частини першої цієї статті;

8) із поданої заяви не вбачається виникнення або порушення права грошової вимоги, за якою заявником подано заяву про видачу судового наказу;

9) заяву подано з порушенням правил підсудності. Щодо даної вимоги, то необхідно зазначити що відповідно п. п. 5-9 ст.165

¹ Наказне провадження в цивільному процесі : монографія / за заг. ред. В. І. Бобрика. Київ : НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України, 2011. С.127.

ЦПК України передбачається порядок визначення місця проживання або знаходження боржника – фізичної особи, а саме : «у разі якщо боржником у заяві про видачу судового наказу вказана фізична особа звертається до відповідного органу реєстрації місця перебування та місця проживання особи щодо надання інформації про зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання фізичної особи – боржника. Така інформація має бути надана протягом п'яти днів з моменту отримання відповідним органом реєстрації місця проживання (перебування) особи відповідного звернення суду. У разі якщо отримана судом інформація не дає можливості встановити зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання (перебування) фізичної особи – боржника, суд відмовляє у видачі судового наказу».

Деякі науковці не вдаючись до дискусій вважають, що дане положення законодавства є недоліком наказного провадження у справах щодо стягнення аліментів¹. З точки зору визначення підсудності, то заява про видачу судового наказу про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини, як вже зазначалось, подається за місцем проживання заявника, отже дитини.

Про відмову у видачі судового наказу суддя постановляє ухвалу не пізніше десяти днів з дня надходження до суду заяви про видачу судового наказу про стягнення аліментів на утримання дитини.

Якщо відсутні підстави про відмову у видачі судового наказу, то суд розглядає заяву про видачу судового наказу про стягнення аліментів на утримання дитини без виклику учасників справи на підставі існуючих безспірних доказів. Така заява розглядається судом без проведення судового засідання протягом п'яти днів з дня її надходження, або протягом п'яти днів з дня отримання судом у порядку, передбаченому ч. ч. 5, 6 ст. 165 ЦПК України, інформації про зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання (перебування) фізичної особи – боржника. Розглянувши заяву про видачу судового у справах про стягнення аліментів суддя видає судовий наказ або постановляє ухвалу про відмову у видачі судового наказу (ст. 167 ЦПК України).

¹ Самілик Л. О., Кіраль Г. Ю. Особливості стягнення аліментів на дитину в порядку наказного провадження. *Держава та регіони*. 2019. № 3. С. 76.

§ 2. Судовий наказ про стягнення аліментів на утримання дитини

Відповідно до ч. 1 ст. 160 ЦПК України судовий наказ є особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог, передбачених ст. 161 ЦПК України.

Судовий наказ, який видається за результатами розгляду заяви про видачу судового наказу про стягнення аліментів на утримання дитини повинен відповідати вимогам визначених у ст. 168 ЦПК України.

Щодо змісту судового наказу, то законодавець передбачає у ст. 168 ЦПК України тільки реквізити, що повинні міститись у судовому наказі та не поділяє його на певні частини як, наприклад, рішення суду, що складається з чотирьох частин (вступна, описова, мотивувальна і резолютивна) з зазначенням відомостей, які містяться в кожній із цих частин (ст. ст. 260, 265 ЦПК України). Такий підхід, як справедливо стверджує І. В. Андронов «не можна вважати вдалим рішенням з точки зору юридичної техніки навіть з огляду на простоту даного виду судових актів»¹.

Однак, в теорії цивільного процесуального права науковці зазначають, що судовий наказ по своїй структурі має певні частини. Одні автори зазначають, що «через специфіку наказового провадження, що полягає у спрощеному варіанті розгляду заяви, зміст судового наказу істотно відрізняється від змісту судового рішення: він містить у собі лише три частини – вступну, мотивувальну і резолютивну»². Інші, вважають, що «судовий наказ є невмотивованим судовим актом, у його змісті відсутня мотивувальна частина»³.

Такої ж точки зору дотримується й В. В. Комаров та зазначає, що «судовий наказ містить тільки вступну та резолютивну частину, оскільки судовий наказ не містить мотивів суду, в ньому тільки вка-

¹ Андронов І. В. Судові рішення в цивільному процесі України : дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2018. С.278.

² Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар : станом на 1 січня 2011 р. / за ред.: Є. О. Харитонova, О. І. Харитонovої, В. В. Васильченка [та ін.]; ОНЮА. 2-ге вид., переробл. та доповн. Харків : Одиссей, 2011. С.289.

³ Вербіцька М. В. Наказне провадження у цивільному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2011. С.138.

зується закон, на підставі якого боржник зобов'язаний здійснювати певні дії»¹.

З цього приводу слушною є думка І. В. Андронova, який зазначає, що «дійсно, саме лише посилання на норму закону, застосовану судом, не можна вважати належним мотивуванням судового рішення. Однак відсутність належного мотивування ще не свідчить про відсутність мотивувальної частини як структурного елемента судового наказу. В мотивувальній частині судового наказу міститься посилання на закон, на підставі якого підлягають задоволенню заявлені вимоги. Вказуються як норми матеріального, так і процесуального права»².

Отже, на підставі вищенаведеного судовий наказ про стягнення аліментів на утримання дитини, складається із наступних частин:

- вступна частина, в якій зазначається: дата видачі наказу; найменування суду, прізвище та ініціали судді, який видав судовий наказ; повне ім'я стягувача і боржника, їх місце проживання чи перебування, реєстраційний номер облікової картки платника податків стягувача та боржника за його наявності або номер і серія паспорта стягувача та боржника, а також інші дані, якщо вони відомі суду, які ідентифікують стягувача та боржника;
- мотивувальна частина, яка містить посилання на закон, на підставі якого підлягають задоволенню заявлені вимоги. В даній частині необхідно зазначати норми матеріального права, а також і на норми процесуального права.

Відповідно до норм цивільного процесуального законодавства рішення суду про стягнення аліментів підлягають негайному виконанню (п.1 ч.1 ст. 430 ЦПК України). В доктринах цивільного процесуального права ведуться певні дискусії щодо звернення до негайного виконання судового наказу. Одні науковці зазначають про «неприпустимість звернення судового наказу до негайного виконання, аргументуючи це тим, що судовий наказ видається заявникові для

¹ Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / за заг. ред. В. В. Комарова. Харків : Харків юридичний, 2008. С.293.

² Андронов І. В. Судові рішення в цивільному процесі України : дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2018.С.280.

виконання після набрання ним законної сили»¹. Інші вважають, що судовий наказ можливо звернути до негайного виконання².

Про можливість звернення судового наказу про стягнення аліментів на дитину до негайного виконання передбачено у абз. 2 п.14 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23.12.2011 року № 14 «Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження», а саме «судовий наказ про стягнення аліментів у межах суми платежу за один місяць підлягає негайному виконанню, а згідно з частиною другою цієї статті суд має право допустити негайне виконання судового наказу в разі стягнення всієї суми заборгованості із заробітної плати»³.

Отже, необхідно зазначити судові накази про стягнення аліментів на дитину підлягають негайному виконанню. Отже, суд в мотивувальній частині повинен посилається на п. 1 ч.1 ст. 430 ЦПК звертаючи судовий наказ про стягнення аліментів до негайного виконання.

- резолютивна частина, в якій повинно бути зазначено яка сума аліментів стягується з боржника на утримання неповнолітньої дитини. Також, необхідно звернути увагу, що вимоги про стягнення аліментів відповідно до п.п. 4-5 ч.1 ст. 161 ЦПК України підлягають стягненню в повному обсязі, тому суд в резолютивній частині зазначає про задоволення вимог заявника щодо стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини. У разі понесенням заявником витрат щодо розгляду справи, зазначається яка сума підлягає стягненню з боржника на користь заявника. Також в резолютивній частині судового наказу зазначається, що під час розгляду вимог у порядку наказного провадження та видачі судового наказу суд не розглядає обґрунтованість заявлених стягувачем вимог по суті.

¹ Єрошенко О. Б. Проблеми розгляду вимог щодо стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати, в порядку наказного провадження. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. № 2 (21). С.63.

² Луспеник Д. Д. Спірні питання судової практики щодо розгляду судами заяв у порядку наказного провадження. *Актуальні питання цивільного та господарського права*. 2008. № 1. С.57-63.

³ Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23.12.2011року № 14. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0014740-11>.

У резолютивній частині також повинно міститись відомості щодо дати набрання судового наказу законної сили, дата його видачі стягувачу та строк пред'явлення до виконання. В даній частині судового наказу про стягнення аліментів на утримання дитини повинно бути зазначено, що такий наказ підлягає негайному виконанню, у межах суми платежу за один місяць або всієї суми (п. 1 ч.1 ст. 430 ЦПК України).

Відповідно до п. 16 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23.12.2011 року № 14 «Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження» встановлюється, що судовий наказ за своїм змістом повинен відповідати вимогам, що визначені в ЦПК. Оскільки судовий наказ одночасно є виконавчим документом, то він повинен відповідати й вимогам що застосовуються до виконавчого документа»¹.

У чинному ЦПК України прямої вказівки, що судовий наказ є одночасно й виконавчим документом не має, на відміну від минулої редакції ЦПК України, а саме у минулій редакції у ч. 2 ст. 103 ЦПК України зазначалось, що судовий наказ має відповідати вимогам виконавчого документу відповідно до Закону України «Про виконавче провадження». Однак відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження» судовий наказ є виконавчим документом, отже судовий наказ про стягнення аліментів на утримання дитини за своїм змістом повинен відповідати також й вимогам, що визначені у ст. 168 ЦПК України та у ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження».

Також у юридичній літературі зазначається, що у судовому наказі про стягнення аліментів, окрім реквізитів, передбачених ст. 168 ЦПК України, мають міститися відомості про ім'я і дату народження дитини (дітей), на утримання якої (яких) стягуватимуть аліменти, строк стягнення аліментів. Так, наприклад, А. А. Трофімов запропонував крім вищенаведених даних, вказувати у таких судових наказах дату та місце народження боржника, місце його роботи, момент, із якого стягують аліменти². Однак, щодо вимоги про дату народження борж-

¹ Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23.12.2011року № 14. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0014740-11>.

² Трофімов А. А. Судебный приказ: взаимосвязь формы и содержания. *Арбитражный и гражданский процесс*. 2001. № 8. С.24.

ника, то дана вимога вже передбачена у ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження».

Оскільки судовий наказ щодо стягнення аліментів на утримання дитини не підлягає скасуванню, то в резолютивній частині судового наказу не зазначаються відомості про порядок та строки подання заяви про скасування судового наказу. Однак, необхідно зазначити, про можливість перегляду судового наказу про стягнення аліментів за нововиявленими обставинами. Щодо даного питання у нормах цивільного процесуального законодавства є певна неузгодженість, а саме у ч. 1 ст. 423 ЦПК України зазначається, що «рішення, постанова або ухвала суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, можуть бути переглянуті за нововиявленими обставинами». З даної норми вбачається, що судовий наказ не входить до переліку актів, що підлягають перегляду за нововиявленими обставинами. Отже, з метою усунення законодавчих прогалин, вважаємо за необхідне доповнити ч. 1 ст. 423 ЦПК України, та викласти у наступній редакції:

«1. Рішення, постанова або ухвала суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, можуть бути переглянуті за нововиявленими або виключними обставинами. Судовий наказ, яким закінчено розгляд справи про стягнення аліментів на утримання дитини (дітей), що набрав законної сили, може бути переглянутий за нововиявленими обставинами».

Цікавим вважається приклад судової практики, а саме *Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 28 березня 2018 року (справа № 753/698/18; провадження № 8/753/10/18). Мати неповнолітньої дитини звернулась до суду із заявою про перегляд судового наказу, постановленого Дарницьким районним судом м. Києва від 07 грудня 2017 року про видачу судового наказу про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дочки, за нововиявленими обставинами. У своїй заяві зазначила, що при видачі судового наказу суду не були відомі факти, які суттєво впливають на розгляд справи. До таких підстав вона відносить те, що вона активно приймає участь у вихованні, розвитку та утриманні своєї дочки. Крім того, дочка постійно проживає разом з нею в одній квартирі. Суд розглянувши заяву прийшов до висновку про задоволення вимог»¹.*

¹ Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 28 березня 2018 року. Справа № 753/698/18; провадження № 8/753/10/18 Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73053239>

З аналізу даного рішення вбачається, що суд задовольняє вимоги на підставі визначеної п.1.ч.2 ст. 423 ЦПК України, а саме: «підставами для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами є істотні для справи обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи». Аналогічна підстава передбачена й у п.3 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про застосування цивільного процесуального законодавства при перегляді судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами» від 30 березня 2012 року № 4¹.

Однак, якщо розглянути дану підставу, то законодавець передбачає, що це повинні бути істотні обставини, що не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи. Але особа, яка звертається з заявою про перегляд судового наказу про стягнення аліментів на дитину відповідно до вищенаведеної справи, знала про обставини, які існували на момент розгляду справи та зазначає про них в самої заяві. Тому, виникає питання, чи можливо взагалі відповідно до даної підстави переглядати судовий наказ про стягнення аліментів?

Також необхідно врахувати той факт, що питання про те, які обставини можна вважати істотними, є оціночним, і вирішуються судом у кожному конкретному випадку з урахуванням того, чи ці обставини могли спростувати факти, покладені в основу судового рішення, та вплинути на висновки суду під час його ухвалення таким чином, що якби вказана обставина була відома особам, які беруть участь у справі, то зміст судового рішення був би іншим.

В юридичній літературі по-різному надається тлумачення поняттю нововиявлені обставини. Однак незважаючи на це, майже всі науковці сходяться на тому, що нововиявлені обставини – це юридичні факти об'єктивної дійсності, а не висновки або доводи учасників справи, і це не викликає сумнівів. Нововиявлені обставини є об'єктивними, незалежними від свідомості існуючих явищ, дій, подій, процесу матеріального світу, які не були відомі заявнику на час розгляду справи.

¹ Про застосування цивільного процесуального законодавства при перегляді судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 березня 2012 року № 4. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-12#Text>

Нововиявлені обставини мають підтверджуватися фактичними даними (доказами), що в установленому порядку спростовують факти, покладені в основу судового рішення. Суд має право скасувати судові рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами лише за умови, що ці обставини можуть вплинути на юридичну оцінку обставин, здійснену судом у судовому рішенні, що переглядається. Не можна допускати скасування рішення що вступило в закону силу на підставі лише голосливого твердження про відкриття нових обставин. Необхідно переконатися в тому, що зазначені обставини дійсно існували, інакше судові рішення втратить стабільність і авторитет як акт правосуддя.

Відповідно до ч. 4 ст. 423 ЦПК України не є підставою для перегляду рішення суду за нововиявленими обставинами: «1) переоцінка доказів, оцінених судом у процесі розгляду справи; 2) докази, які не оцінювалися судом, стосовно обставин, що були встановлені судом».

Також, необхідно врахувати особливий порядок розгляду заяв про видачу судового наказу про стягнення аліментів на дитину. Отже, суд у порядку наказного провадження досліджує тільки докази (документи), які надані заявником. Якщо ж обставини не були предметом дослідження у наказному порядку та не надавалась їм оцінка, тоді як вони можуть вплинути на висновки суду під час винесення судового наказу? Вважаємо за можливе перегляд судового наказу про стягнення аліментів у зв'язку з нововиявленими обставинами. Необхідно також враховувати, що при видачі судового наказу не розглядалася обґрунтованість заявлених стягувачем вимог по суті. Крім того, боржник позбавлений права пред'явити заяву про скасування судового наказу, а має право тільки на перегляд судового наказу за нововиявленими обставинами.

Слушною є позиція Верховного Суду, який у своїй постанові від 16 жовтня 2019 року (справа № 554/325/16-ц; провадження № 61-20049св19) встановивши наявність обставини, яка суттєво впливає на прийняте судом рішення, а саме, «що при видачі судового наказу від 18 березня 2019 року суду не було відомо про наявність судового наказу від 13 грудня 2018 року, за яким вже стягнуто аліменти на утримання неповнолітнього на користь матері, місцевий суд ухвалив справедливе рішення про скасування судового на-

казу № 263/2998/19 (2-н/263/165/2019) від 18 березня 2019 року та відмову у видачі судового наказу. Мотивуючи своє рішення тим, що законодавством визначені способи захисту порушеного права боржника у випадку видачі судового наказу про стягнення аліментів (пункт 4 частини першої статті 161 ЦПК України) є подання позову про зменшення розміру аліментів або звернення до суду із заявою про перегляд такого судового наказу за нововиявленими обставинами. При розгляді вказаної справи суд дійшов висновку про неможливість одночасного існування двох судових наказів із тотожних підстав. Апеляційний суд визначив, що судовий наказ за яким вже стягуються аліменти не відноситься до нововиявленої обставини та скасував ухвалу місцевого суду. При цьому залишивши поза увагою, що у п. 6 ч. 1 ст. 165 ЦПК України однією з підстав для відмови у видачі судового наказу визначено той випадок, коли судом раніше виданий судовий наказ за тими самими вимогами, за якими заявник просить видати судовий наказ»¹.

Існують також і інші прогалини у цивільному процесуальному законодавстві щодо перегляду судового наказу про стягнення аліментів на утримання дитини у зв'язку з нововиявленим обставинами, на які доречно звертає увагу І. В. Андронов. Так, автор у своїй роботі зазначає про недосконалість щодо правового регулювання порядку перегляду та скасування судових наказів про стягнення аліментів на утримання дітей, а саме, що «у зв'язку з відсутністю у переліку актів, що можуть переглядатись за нововиявленими обставинами судового наказу призвела до того, що положення ч. 4 ст. 429 ЦПК України не містять відповіді на питання, який саме судовий акт повинен ухвалити суд у випадку скасування судового наказу, що переглядається»².

Так, насправді, з аналізу судової практики вбачається, що у разі задоволення заяви про перегляд судового наказу про стягнення аліментів на утримання дитини з підстав, визначених ч.2 ст. 423 ЦПК України суд в одному випадку приймає рішення суду про скасування

¹ Постанова Верховного Суду від 16 жовтня 2019 року у справі № 554/325/16-ц; провадження № 61-20049св19. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <http://od.reyestr.court.gov.ua/files/43/e0d59d5a45f9a0240b90ce761c563714.rtf>

² Андронов І. В. Судові рішення в цивільному процесі України : дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2018. С.292.

судового наказу про стягнення аліментів на утримання дитини¹, а в іншому ухвалу суду².

Якщо розглянути приписи цивільного процесуального законодавства, то відповідно до ч.4 ст. 429 ЦПК України передбачається, що у випадку задоволення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами з підстав, визначених ч.2, п.п. 1, 3 ч.3 статті 423 ЦПК України, та скасування судового рішення, що переглядається в залежності від того який акт переглядається судом буде винесено відповідно або рішення суду, або ухвала, або постанова.

Отже положення вищенаведеної норми не передбачає, який судовий акт повинен бути винесений у разі задоволення заяви про перегляд судового наказу про стягнення аліментів на утримання дитини з підстав, визначених законодавством, та скасування судового наказу, що переглядається. Що в свою чергу призводить до різної судової практики, та потребує відповідних змін до цивільного процесуального законодавства.

Цивільним процесуальним законодавством встановлюється порядок складання, підписання та направлення стягувачу судового наказу (ч. 3 ст. 168 ЦПК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 172 ЦПК України судовий наказ про стягнення аліментів на утримання дитини набирає законної сили у день його видачі.

Після видачі судового наказу суд не пізніше наступного дня надсилає його копію боржникові відповідно до положень ст.169 ЦПК України. Одночасно з копією судового наказу боржникові надсилається копія заяви стягувача про видачу судового наказу разом з доданими до неї документами.

Суд протягом п'яти днів з дня набрання судовим наказом законної сили надсилає його копію стягувачу (ч. 2 ст. 172 ЦПК України).

Здійснивши аналіз судової практики та доктрин цивільного процесуального права необхідно визначити певні особливості судового

¹ Рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 12 квітня 2019 року. Справа № 344/7978/18; провадження № 8/344/4/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81329632>

² Ухвала Новоайдарського районного суду Луганської області від 01.09.2020 року. Справа № 419/1000/20; Провадження № 8/419/2/2020 Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

наказу про стягнення аліментів на утримання дитини, а саме судового наказу про стягнення аліментів на утримання дитини : є особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог про стягнення аліментів на утримання дитини (дітей); видається тільки з чітким дотримання вимог визначених у п.п.4-5 ч.1 ст. 161 ЦПК України за умови відсутності спору; повинен відповідати вимогам ст. 168 ЦПК України та ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження»; за своїм змістом складається із 3 частин: вступної, мотивувальної та резолютивної; видається тільки у випадку, якщо задовольняється вимога в повному обсязі; підлягає зверненню до негайного виконання відповідно до ст. 430 ЦПК України; в ступає в закону силу у день його видачі (ч. 1 ст. 172 ЦПК України); не підлягає скасуванню, отже боржник позбавлений права пред'явлення заяви про скасування такого наказу; не може бути оскаржений в апеляційному порядку, але може бути переглянутий у зв'язку з нововиявленими обставинами.

ПРИМУСОВЕ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ

§ 1. Порядок примусового виконання рішень про стягнення аліментів

Ефективність судової та інших форм захисту порушених, невизнаних, оспорювальних прав, свобод та інтересів фізичних осіб залежить не тільки від нормативно-правового регулювання, а й від правильного застосування норм права та максимального забезпечення реального виконання прийнятих судом та іншими юрисдикційними органами рішень. Процес реалізації судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) має не лише забезпечити кінцевий результат, а й упорядкувати його для того, щоб реалізація таких рішень пройшла з найменшими юридичними, тимчасовими та матеріальними витратами, враховуючи інтереси суб'єктів, залучених до цієї сфери. Важливість інституту виконавчого провадження полягає в тому, що саме завдяки йому у формі примусового виконання рішень можна відновити особисті немайнові права та суб'єктивні майнові права фізичних і юридичних осіб у спосіб, який передбачений на законодавчому рівні. Виконання судового рішення є заключним етапом юрисдикційної діяльності. Без реалізації цієї стадії втрачається сенс попередньої діяльності судових та інших органів. З цього приводу слушно зазначає В. І. Бобрик, що «ефективність правосуддя в конкретній справі прямо залежить від виконання судових рішень, завдання суду ... в цивільному судочинстві не обмежуються ухваленням судових рішень...»¹.

¹ Бобрик В. І. Процесуальна оптимізація процедур судового контролю за виконанням рішень судів цивільної та господарської юрисдикції як заключної стадії цивільного процесу. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. Вип. 1(1). 2015. С.45

Виконання рішення суду та інших юрисдикційних органів завершується процесом захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб шляхом їх фактичної реалізації у спосіб та порядок, визначений Конституцією України та іншими законами. Головним конституційним обов'язком України на шляху розбудови правової демократичної держави є забезпечення дотримання прав і свобод людини та їх гарантії, що визначають зміст і спрямованість діяльності держави та захищаються судом.

Судові рішення, відповідно до статті 124 Конституції України, є обов'язковими до виконання на всій території України. Важливим критерієм дієздатності судової гілки влади є повне та своєчасне виконання її рішень. Лише за умови реального виконання судового рішення можна говорити про те, що правосуддя відбулось, а порушені права особи було поновлено.

5 жовтня 2016 року набрали чинності закони України від 02.06.2016: № 1404-VIII «Про виконавче провадження» і № 1403-VIII «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів». Наведеними законами було запроваджено низку нововведень, зокрема зміни щодо суб'єктивного складу (запровадження інституту приватних виконавців), а також зміни процесуального характеру, зокрема щодо введення єдиного реєстру боржників за несплату аліментів, зміни строків подачі виконавчих документів до виконання тощо.

Отже, завершення цивільного процесу ухваленням судом рішення у справі про стягнення аліментів ще не гарантує реального захисту, адже рішення повинно бути виконано. Якщо таке рішення не виконується у добровільному порядку, то це можливо шляхом звернення такого рішення до виконання органами державної виконавчої служби або приватним виконавцем. Порядок добровільного виконання рішень про стягнення періодичних платежів у справах про стягнення аліментів передбачений ст. 7 Закону України «Про виконавче провадження». Відповідно до даної норми, стягувач може самостійно надіслати виконавчий документ про стягнення періодичних платежів підприємству, установі, організації, фізичній особі – підприємцю, фізичній особі, які виплачують боржнику зарплату, пенсію, стипендію чи інші доходи.

За останні роки законодавство, що регулює аліментні зобов'язання та примусове виконання щодо стягнення аліментів зазнало суттєвих

змін, внаслідок чого були внесені відповідні зміни до СК України, ЦПК України, Закону України «Про виконавче провадження» тощо.

Як справедливо зазначає Д. Ю. Іщенко, що «під час виконання судових рішень інтереси суспільства є суміжними з інтересами стягувача, а саме: зводяться до належного забезпечення прав, закріплених ст. 6 та ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, тобто права на справедливий суд, складовим якого є право на належне виконання судового рішення, та права на ефективний засіб юридичного захисту»¹.

Відповідно до норм законодавства, як вже зазначалось аліменти можуть сплачуватись в добровільному порядку або їх стягують у примусовому порядку. Примусове виконання рішень покладається на органи державної виконавчої служби (державних виконавців) та у передбачених випадках на приватних виконавців, правовий статус та організація діяльності яких устанавлюються Законом України від 02.06.2016 р. № 1403 «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів».

Порядок примусового виконання рішень щодо стягнення аліментів здійснюється виконавцем з додержанням загальних правил, встановлених Законом України «Про виконавче провадження», за винятком деяких особливостей щодо примусового виконання рішення про стягнення аліментів, що визначені даним законом.

Відповідно до загального правила цивільного судочинства рішення суду стає обов'язковим для виконання після набрання ним законної сили, однак в деяких випадках законом допускається негайне виконання рішення суду до набрання ним законної сили. Рішення суду в частині, допущеній до негайного виконання, фактично набуває законної сили з моменту його ухвалення. Після проголошення рішення суду в якому суддя зазначає про необхідність негайного виконання такого рішення, за заявою сторони, на користь якої його ухвалено, суд зобов'язаний видати виконавчий документ. Звернення рішення до негайного виконання за наявності певних випадків, є не правом суду, а його процесуальним обов'язком. Випадки звернення судових рішень до негайного виконання зазначені у ст. 430 ЦПК України. Крім того,

¹ Іщенко Д. Ю. Виконання судових рішень про стягнення аліментів в Україні: аналіз актуальних питань. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Том 3. С. 63.

необхідно зазначити, що перелік підстав звернення судового рішення до негайного виконання зазначених у вказаній статті ЦПК України є вичерпним. Отже, одним із рішень, що підлягає зверненню до негайного виконання є рішення суду у справах стосовно аліментних платежів у розмірі не більше місячної плати.

У виконавчому провадженні характерною особливістю негайного виконання є лише те, що виконавець відкриває виконавче провадження не пізніше наступного дня після одержання виконавчого документу та заяви стягувача про відкриття виконавчого провадження.

Підлягають примусовому виконанню рішення про стягнення аліментів на підставі наступних виконавчих документів: виконавчого листа, що видаються судами у передбачених законом випадках на підставі судових рішень, ухвал, постанов судів у цивільних справах; судового наказу.

Якщо особи відповідно до ст. 189 СК України уклали нотаріально посвідчений договір про сплату аліментів на дитину та відповідні обов'язки щодо сплати аліментів за договором не виконуються, то аліменти в примусовому порядку стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Дане правило встановлюється і постановою Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» № 3 від 15.05.2006 року в якій роз'яснено, що «... у разі невиконання батьком (матір'ю) свого обов'язку за договором, стягнення аліментів здійснюється не за судовим рішенням, а на підставі виконавчого припису нотаріуса органом державної виконавчої служби, а відповідно у зверненні до судових органів немає потреби»¹.

Частина 3 ст. 12 Закону України «Про виконавче провадження» передбачає, що «виконавчий документ про стягнення періодичних платежів у справах про стягнення аліментів може бути пред'явлено до виконання протягом усього періоду, на який присуджені платежі»².

¹ Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів : постанова Пленуму Верховного суду України від 15.05.2006 № 3 База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06#Text>

² Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 30. Ст. 542.

Водночас, ст.194 СК України регламентовано, що «аліменти можуть бути стягнуті згідно з виконавчим листом за минулий час, але не більш як за десять років, що передували пред'явленню виконавчого листа до виконання»¹.

Виконавець розпочинає примусове виконання рішення про стягнення аліментів на підставі виконавчого документа, за заявою стягувача про примусове виконання рішення.

Законодавством встановлено основні вимоги до виконавчого документа, так відповідно до ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження» у виконавчому документі обов'язково має бути зазначено: «назва, дата видачі виконавчого документа, орган який видав виконавчий документ, прізвище та ініціали особи, що видала виконавчий документ; номер рішення, за яким видано документ та дата його прийняття; найменування сторін виконавчого провадження, їх місцезнаходження або місце проживання, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань стягувача та боржника, реєстраційний номер облікової картки платника податків або паспортні дані боржника для осіб, які за релігійними переконаннями відмовилися від прийняття індивідуального податкового номера та мають відповідну відмітку в паспорті громадянина України; дата набрання рішенням законної сили; строк пред'явлення рішення до виконання. Також виконавчий документ містить резолютивну частину, у якій вказуються заходи примусового виконання рішень. Виконавчий документ має бути підписано уповноваженою посадовою особою та скріплено печаткою»².

У випадку, коли виконавчий документ не відповідає вищезазначеним вимогам, стягувач має право звернутися до суду, який видав виконавчий документ, з метою приведення його у відповідність із визначеними законом вимогами.

Не пізніше наступного робочого дня з дня надходження до виконавця виконавчого документа, він виносить постанову про відкриття виконавчого провадження. Особливістю виконання рішень про стяг-

¹ Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. Офіційний вісник України. 2002. № 7. С. 273.

² Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 30. Ст. 542.

нення аліментів є те, що за виконавчими документами цієї категорії справ не стягується виконавчий збір. Однак, необхідно звернути увагу на законодавчі приписи, а саме, відповідно до ч. 4 ст. 27 Закону України «Про виконавче провадження» «за виконавчими документами про стягнення аліментів за наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за дванадцять місяців, державний виконавець нараховує виконавчий збір із заборгованості зі сплати аліментів. У подальшому державний виконавець зобов'язаний нараховувати виконавчий збір щомісяця у розмірі, визначеному частиною другою цієї статті, залежно від розміру простроченого щомісячного аліментного платежу»¹.

Постанова про стягнення виконавчого збору за виконавчими документами про стягнення аліментів вноситься державним виконавцем після погашення заборгованості зі сплати аліментів у повному обсязі або у разі повернення виконавчого документа стягувачу чи закінчення виконавчого провадження на підставі розрахунку про його нарахування.

Також необхідно зазначити, що якщо виконавчі документи про стягнення аліментів знаходяться у провадженні приватного виконавця, то він відповідно до ч. 7 ст. 31 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» не стягує основну винагороду. Однак за наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за дванадцять місяців, приватний виконавець нараховує основну винагороду із заборгованості зі сплати аліментів. У подальшому приватний виконавець зобов'язаний нараховувати основну винагороду щомісяця у розмірі, визначеному ч. 3 ст. 31 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», залежно від розміру простроченого щомісячного аліментного платежу.

Постанова про стягнення основної винагороди за виконавчими документами про стягнення аліментів вноситься приватним виконавцем після погашення заборгованості зі сплати аліментів у повному обсязі або у разі повернення виконавчого документа стягувачу чи закінчення виконавчого провадження на підставі розрахунку про її нарахування.

¹ Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 30. Ст. 542.

Відповідно до законодавства одночасно з винесенням постанови про відкриття виконавчого провадження державний або приватний виконавець вносить відомості про боржника до Єдиного реєстру боржників. Необхідно звернути увагу, що відомості щодо боржників, які не мають заборгованості за виконавчим документом про стягнення періодичних платежів більше трьох місяців, не вносяться до Єдиного реєстру боржників (ч.5 ст. 9 Закону України «Про виконавче провадження»).

Виконавець стягує з боржника аліменти у розмірі, визначеному виконавчим документом, але не менше мінімального гарантованого розміру, передбаченого СК України, а саме «мінімальний гарантований розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку (ч. 2 ст. 182 СК України)»¹. Однак, необхідно звернути увагу, що дане правило застосовується тільки до стягнення аліментів на утримання дитини. Дитина відповідно до сімейного законодавства, це фізична особа, якій не виповнилося 18 років. Отже, щодо стягнення аліментів на утримання повнолітніх осіб, дане положення не застосовується.

Закон України «Про виконавче провадження» регламентує порядок звернення стягнення на дохід платника із заробітної плати, стипендії та інших доходів боржника. При цьому розмір відрахувань із заробітної плати, пенсії, стипендії та інших доходів боржника вираховується із суми, що залишається після утримання податків, зборів та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Із заробітної плати боржника може бути утримано за виконавчими документами до погашення у повному обсязі заборгованості у разі стягнення аліментів – 50 відсотків. Загальний розмір усіх відрахувань під час кожної виплати заробітної плати та інших доходів боржника не може перевищувати 50 відсотків заробітної плати, що має бути виплачена працівнику, у тому числі у разі відрахування за кількома виконавчими документами, але це обмеження не поширюється на відрахування із заробітної плати у разі стягнення аліментів на неповнолітніх дітей, у таких випадках розмір відрахувань із заробітної плати не може перевищувати 70 відсотків (ст.70 Закону України «Про виконавче провадження»).

¹ Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. Офіційний вісник України. 2002. № 7. С. 273.

Водночас, відповідно до внесених змін до ч. 4 ст. 60 КВК, засудженим незалежно від усіх відрахувань належить виплачувати не менш як 75 % загальної суми заробітку, а засудженим, які мають заборгованість за виконавчими документами, – не менш як 50 % загальної суми заробітку. Ця норма вступає в суперечність із наведеними вище положеннями і містить певну дискримінацію. З цього приводу справедливо зазначають науковці, що «...наведені положення слід привести у відповідність між собою»¹.

Відповідно до п. 1 додатку до постанови Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 р. № 146 «Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб» утримання аліментів з працівників провадиться з усіх видів заробітку і додаткової винагороди як за основною роботою, так і за роботою за сумісництвом, в тому числі з: «основної заробітної плати за посадовим окладом, тарифною ставкою, відрядними розцінками тощо; усіх видів доплат і надбавок до заробітної плати; грошових і натуральних премій; оплати за надурочну роботу, за роботу в святкові, неробочі та вихідні дні; заробітної плати, що зберігається під час відпустки, також з одержуваної при звільненні компенсації за невикористану протягом кількох років відпустку; заробітної плати, що зберігається під час виконання державних і громадських обов'язків, та в інших випадках збереження середньої заробітної плати; винагороди за загальні річні підсумки роботи підприємств та організацій; винагороди, що виплачується штатним літературним працівникам газет, журналів, агентств друку, радіо, телебачення із фонду літературного гонорару, а також нештатним літературним працівникам, що підлягають державному соціальному страхуванню; одноразової винагороди (відсоткових надбавок) за вислугу років; допомоги по державному соціальному страхуванню, а також з допомоги по тимчасовій непрацездатності, що встановлені в колективних сільськогосподарських підприємствах; доплат до допомоги по державному соціальному страхуванню, виплачуваних за рахунок підприємств, установ, організацій; сум, виплачуваних для відшкодування збитків у зв'язку з втраченою працездатністю внаслідок каліцтва або іншого пошкодження здо-

¹ Апопій І. Нові аспекти визначення розміру аліментів на дитини та їх стягнення. *Підприємство, господарство і право*. № 9. 2018. С.5-9. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/9/2.pdf>

ров'я, за винятком сум для відшкодування витрат на догляд за ними, на додаткове харчування, санаторно-курортне лікування (включаючи оплату проїзду) і протезування потерпілих; допомоги по безробіттю; одержуваної пенсії, за винятком надбавок до пенсії, що виплачуються інвалідам першої групи на догляд за ними; державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства, призначеної відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»; стипендій, виплачуваних студентам в період навчання у вищих навчальних закладах, учням професійних навчально-виховних закладів та слухачам навчальних закладів підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів; доходів від підприємницької діяльності, селянських (фермерських) господарств, кооперативів, об'єднань громадян, а також доходів, що припадають на частку платника аліментів від присадибної ділянки або підсобного господарства; усіх видів заробітку, одержуваного адвокатами за роботу в юридичних консультаціях; плати, отриманої за передачу в оренду земельної ділянки або земельної частки (паю); інших видів заробітку»¹.

Також, вище зазначений додаток до постанови у п.12 передбачає перелік доходів з яких утримання аліментів не проводиться, а саме : «утримання аліментів не провадиться з: вихідної допомоги при звільненні і сум неоподаткованого розміру матеріальної допомоги; компенсації працівникові за невикористану відпустку, крім випадків, коли особа при звільненні одержує компенсацію за відпустку, не використану протягом кількох років; допомоги на лікування; допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами; компенсаційних виплат при відрядженнях і переведенні на роботу в іншу місцевість; польового забезпечення, надбавок до заробітної плати й інших сум, які виплачуються замість добових і квартирних; компенсаційних сум, які виплачуються за амортизацію інструментів і зношеність одягу; матеріальної допомоги осіб, які втратили право на допомогу по безробіттю; вартості безкоштовного надання квартир та комунальних послуг; одноразової допомоги при народженні дитини; державної допомоги на поховання;

¹ Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 року № 146. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-93-%D0%BF#Text>

допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку; допомоги на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням; допомоги малозабезпеченим сім'ям з дітьми; соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям; державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів, а також надбавки на догляд за інвалідом з дитинства та дитиною-інвалідом, що передбачені Законом України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»; допомоги по тимчасовій непрацездатності по догляду за хворою дитиною віком до 14 років; тимчасової державної допомоги, якщо місце проживання батьків невідоме, або вони ухиляються від сплати аліментів, або не мають можливості утримувати дитину; субсидій готівкою для відшкодування витрат на придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива; щомісячної грошової допомоги у зв'язку з обмеженням споживання продуктів харчування місцевого виробництва та особистого підсобного господарства громадян, які проживають на територіях радіоактивного забруднення; вартості речового, продовольчого забезпечення або його грошової компенсації; дотацій на обіди, вартості путівок до санаторіїв і будинків відпочинку, що надаються за рахунок коштів підприємств та організацій»¹.

Необхідно звернути увагу, що в нашій державі 24 лютого 2022 року був проголошений воєнний стан, однак це не привід для не сплати аліментів.

Однак, з введенням воєнного стану в Україні відбулися певні зміни в законодавстві, зокрема щодо сплати аліментів. Так, 26 березня 2022 року набрав чинності Закон України «Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження». Даним законом встановлюються певні особливості щодо виконання рішень про стягнення аліментів, а саме : «... тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України: припиняється звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржника (крім рішень про стягнення аліментів та рішень, боржниками за якими є громадяни

¹ Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 року № 146. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-93-%D0%BF#Text>

РФ); забороняється відкриття виконавчих проваджень та вжиття заходів примусового виконання рішень на території адміністративно-територіальних одиниць, які тимчасово окуповані внаслідок військової агресії РФ, у період такої окупації; за рішеннями про стягнення аліментів підприємства, установи, організації, фізичні особи, фізичні особи – підприємці, які здійснюють відрахування з заробітної плати, пенсії, стипендії та інших доходів боржника, перераховують стягнуті кошти на визначений у заяві або зверненні стягувача рахунок, а у разі відсутності реквізитів рахунка стягувача – на відповідний рахунок органу державної виконавчої служби, приватного виконавця»¹.

Виконавець закінчує виконавче провадження про стягнення аліментів після закінчення передбаченого законом строку їх стягнення за умови, що відсутня заборгованість та сума аліментів стягнута в повному обсязі.

Відповідно до ч. 7 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження» після закінчення строку, передбаченого законом для стягнення аліментів, за відсутності заборгованості із сплати аліментів підприємство, установа, організація, фізична особа-підприємець, фізична особа, які проводили відрахування, повертають виконавцю постанову про стягнення аліментів із відміткою про перерахування в повному обсязі стягувачу присуджених йому сум аліментів. Якщо відраховані з боржника суми аліментів не були перераховані стягувачу, виконавець письмово повідомляє стягувачу про розмір заборгованості, що утворилася, та роз'яснює йому права на звернення з позовом до підприємства, установи, організації, фізичної особи – підприємця, фізичної особи, які виплачують боржнику відповідно заробітну плату, пенсію, стипендію чи інші доходи, якщо така заборгованість утворилася з їхньої вини.

Щодо порядку стягнення аліментів за кордоном, то необхідно зазначити, що 9 жовтня 2006 року для України набула чинності Конвенція про стягнення аліментів за кордоном від 20 червня 1956 року, яка дозволяє не лише визнати й виконати рішення суду України на територіях указаних держав, а й на підставі наданих документів при-

¹ Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення Закону України «Про виконавче провадження» : Закон України від 15 березня 2022 року № 2129-IX База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2129-20#Text>

йняти рішення про стягнення аліментів у цих державах. Зокрема, у разі, коли відсутнє рішення суду України про стягнення аліментів з відповідача, який проживає за кордоном, до держави через Міністерство юстиції надсилаються документи, необхідні для розгляду справи по суті. Звернення про вирішення питання про стягнення аліментів на підставі вище наведеної Конвенції оформлюється позивачем письмово в довільній формі. До звернення додається заява про стягнення аліментів на підставі Конвенції про стягнення аліментів за кордоном, а також переклад заяви і документів, що до неї додаються, на офіційну мову тієї країни, на території якої пропонується стягнути аліменти, а якщо це неможливо, – на англійську чи французьку мову. Заява надсилається до Міністерства юстиції України через територіальне управління юстиції. Міністерство юстиції надсилає заяву органу країни, де знаходиться відповідач, протягом місяця від дня її надходження. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном надає можливість також виконання рішення українського суду про стягнення аліментів.

На виконання вище наведеної конвенції є рішення ЄСПЛ (*див. справу «К. проти Італії» від 20.07.2004 р., заява № 38805/97*). У справі оскаржуються тривалість процесу по стягненню аліментів з батька дитини заявниці, порушеної в Італії відповідно до Конвенції ООН про стягнення аліментів за кордоном, яка перевищувала «розумний строк» в порушення пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Порядок виконання в Україні Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання, вчиненої 23 листопада 2007 року у м. Гаазі, що набрала чинності для України 01 листопада 2013 року визначає Інструкції про виконання Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання, яка затверджена Наказом Міністерства юстиції № 2904/5 від 15.09.2017 р.

Необхідно звернути увагу, що у разі виїзду боржника на постійне проживання до держави, з якою Україна не уклала договорів про надання правової допомоги, за рішенням суду до виїзду боржника за кордон стягнення аліментів здійснюється за весь період до досягнення дитиною повноліття (ч. 5 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження»).

Порядок стягнення аліментів у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про надання правової допомоги встановлено постановою Кабінету Міністрів України від 19.08.2002 року № 1203 «Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги». Відповідно до вище наведеної постанови, у разі виїзду одного з батьків, який є громадянином України, для постійного проживання в іноземній державі, з якою Україна не має договору про подання правової допомоги, він повинен виконати аліментні зобов'язання з утримання дитини (дітей) до досягнення нею повноліття, які оформляються договором між цією особою та одним з батьків, з яким залишається дитина (діти), або її опікуном, піклувальником, або договором про припинення права на аліменти для дитини (дітей) у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо). Якщо аліментні зобов'язання не були виконані особою, що виїжджає, стягнення аліментів провадиться за рішенням суду. З метою запобігання ухиленню батьків від утримання дітей до їх повноліття шляхом сплати аліментів особа, що виїжджає для постійного проживання за кордоном, разом із заявою про видачу паспорта громадянина України для виїзду за кордон або оформлення відповідної сторінки у паспорті подає до паспортної служби органу внутрішніх справ за місцем постійного проживання в Україні у разі наявності дитини (дітей), що залишається в Україні, договір про виплату аліментів або нотаріально засвідчену заяву про відсутність у одержувача аліментів вимог щодо стягнення аліментних платежів, або копію рішення суду про виплату аліментів. До моменту одержання паспорта зазначена особа повинна подати до відповідного органу внутрішніх справ за місцем постійного проживання в Україні документ, що підтверджує виконання аліментних зобов'язань, – нотаріально засвідчену заяву про відсутність у одержувачів аліментів вимог щодо стягнення аліментних платежів або нотаріально засвідчену копію постанови державного виконавця про закінчення виконавчого провадження (якщо стягнення аліментів проводилося за рішенням суду). У разі невиконання аліментних зобов'язань на момент одержання паспорта до особи, що виїжджає для постійного проживання за кордоном, застосовуються обмеження, передбачені законодавством.

§ 2. Порядок обчислення розміру заборгованості із сплати аліментів та видача довідок про наявність заборгованості зі сплати аліментів

Заборгованість із сплати аліментів може утворитися тільки після набрання законної сили рішення суду про стягнення аліментів або укладення договору між сторонами про сплату аліментів, коли фактично сплата аліментів за вказаними документами не здійснювалася.

Також необхідно відрізнити стягнення заборгованості із сплати аліментів від присудження аліментів за минулий час, передбаченого ч. 2 ст. 191 СК України. Заборгованість, як вже зазначалось вище утворюється у випадках, коли сторони домовились у добровільному порядку про сплату аліментів, або є рішення суду про стягнення аліментів внаслідок чого аліменти повинні були відраховуватись, але не відраховувались. Стягнення аліментів за минулий час, що передбачено ч. 2 ст. 191 СК України, має місце тоді, коли особа мала право на аліменти відповідно до сімейного законодавства України, але сторонами не укладався договір про сплату аліментів, і особа, яка має право на них, не зверталась до суду з позовом (заявою про видачу судового наказу) про стягнення аліментів. Таким чином, «при стягненні заборгованості мова може йти про сплату сум, що належали до сплати на підставі домовленості про сплату аліментів або судового рішення, а при присудженні аліментів за минулий час відповідно до ч. 2 ст. 191 СК України – про виплату сум за період, що передував зверненню до суду»¹. Коментуючи ч. 2 ст. 191 СК України Д. С. Січко зазначає, що «...судова практика демонструє наявність переважно відмов судових інстанцій у реалізації права на стягнення аліментів за минулий період»². Із цього приводу ще раніше М. В. Вербицька зазначала, що така ситуація «...зумовлена тим, що для призначення стягнення аліментів за минулий час позивач повинен подати суду докази того, що він вживав заходи щодо одержання аліментів з відповідача, але не міг їх одер-

¹ Ромовська, З. В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар (із змінами та доповненнями станом на 01.08. 2008 р.). З. В. Ромовська. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2009. С. 349.

² Січко Д. С. Сучасні проблеми правового забезпечення стягнення аліментів. *Південноукраїнський правничий часопис*. №1., 2020. С.89.

жати у зв'язку з ухиленням останнього від їх сплати. Тобто вважається недоцільним обтяжувати відповідача виплатами за минулий період, якщо позивач не вживав заходів щодо одержання аліментів (у тому числі не подавав позов про стягнення аліментів) з особистих мотивів. Припускається, що особа, добровільно беручи на себе повністю тягар з утримання дитини, передбачає пов'язані з цим складнощі й готова їх долати самотійно»¹.

Відповідно до ч. 2 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження» «за наявності заборгованості із сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму платежів за три місяці, стягнення може бути звернено на майно боржника. Звернення стягнення на заробітну плату не перешкоджає зверненню стягнення на майно боржника, якщо існує непогашена заборгованість, сукупний розмір якої перевищує суму платежів за три місяці»².

Визначення суми заборгованості із сплати аліментів, присуджених як частка від заробітку (доходу), визначається виконавцем у порядку, встановленому СК України. Відповідно до ст. 195 СК України, розмір заборгованості за аліментами обчислюється державним виконавцем, приватним виконавцем, а в разі виникнення спору – судом. При цьому, якщо аліменти присуджені у частці від заробітку (доходу), то заборгованість за ними визначається виходячи з фактичного заробітку (доходу), який платник аліментів одержував за час, протягом якого не провадилося їх стягнення, незалежно від того, одержано такий заробіток (дохід) в Україні чи за кордоном.

Відповідно до ч. 2 ст. 195 СК України «заборгованість за аліментами платника аліментів, який не працював на час виникнення заборгованості або є фізичною особою – підприємцем і перебуває на спрощеній системі оподаткування, або є громадянином України, який одержує заробіток (дохід) у державі, з якою Україна не має договору про правову допомогу, визначається виходячи із середньої заробітної плати працівника для даної місцевості. У разі встановлення джерела і розміру заробітку (доходу) платника аліментів, який він одержав

¹ Вербіцька М. В. Актуальні проблеми стягнення аліментів на неповнолітніх дітей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер. Право. Ужгород, 2012. Т. 2. Вип. 20. Ч. 1. С. 32–36.

² Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 30. Ст. 542.

за кордоном, за заявою одержувача аліментів державний виконавець, приватний виконавець здійснює перерахунок заборгованості»¹.

Згідно з ч.4 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження» «виконавець зобов'язаний обчислювати розмір заборгованості із сплати аліментів щомісяця, а також проводити індексацію розміру аліментів відповідно до ч.1 ст. 71 даного закону. Виконавець зобов'язаний повідомити про розрахунок заборгованості стягувачу й боржнику у разі:

- «1) надходження виконавчого документа на виконання від стягувача;
- 2) подання заяви стягувачем або боржником;
- 3) надіслання постанови на підприємство, в установу, організацію, до фізичної особи – підприємця, фізичної особи, які виплачують боржнику відповідно заробітну плату, пенсію, стипендію чи інші доходи;
- 4) надіслання виконавчого документа за належністю до іншого органу державної виконавчої служби;
- 5) закінчення виконавчого провадження»².

С. В. Карпюк звертає увагу, що «розрахунок заборгованості обчислюється в автоматизованій системі виконавчого провадження на підставі відомостей, отриманих із: – звіту про здійснені відрахування та виплати; квитанцій (або їх копій) про перерахування аліментів, наданих стягувачем чи боржником; заяв та (або) розписок стягувача; інформації про середню заробітну плату працівника для цієї місцевості; інших документів, що відображають отримання боржником доходу або сплату ним аліментів»³.

Спори щодо розміру заборгованості із сплати аліментів вирішуються судом за заявою заінтересованої особи у порядку, встановленому законом (ч.8 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження»).

За несвоєчасне виконання обов'язку щодо сплати аліментів за кожен день прострочення нараховується неустойка. Відповідно до ч. 1

¹ Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. Офіційний вісник України. 2002. № 7. С. 273.

² Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 30. Ст. 542.

³ Карпюк С. В. Адміністративно – правовий аналіз порядку стягнення гарантованого розміру аліментів. *Principautés de Monaco*. 3 avril 2020. С. 59.

ст. 196 СК України розмір неустойки (пені) становить «...один відсоток від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення від дня прострочення сплати аліментів до дня їх повного погашення або до дня ухвалення судом рішення про стягнення пені, але не більше 100 відсотків заборгованості»¹. З цього приводу Л. В. Красицька зазначає, що «...що сума несвоечасно виконаного аліментного зобов'язання визначається відповідно на 1 число місяця, який слідує за місяцем, коли необхідно було сплатити аліменти. Тобто така сума ж заборгованості й помножується на один відсоток (розмір пені) та на кількість днів, які пройшли до погашення заборгованості платником аліментів або до пред'явлення позову одержувачем аліментів»².

Цікавою є позиція Верховного Суду, а саме 05 вересня 2019 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за скаргою ОСОБА_1 на дії старшого державного виконавця Печерського районного відділу державної виконавчої служби м. Києва головного територіального управління юстиції у м. Києві, заінтересована особа – ОСОБА_2. Скаржник просив суд скасувати складену державним виконавцем довідку-розрахунок заборгованості за аліментами, відповідно до якої визначена його заборгованість за аліментами у розмірі 40 % від доходів у вигляді процентів, отриманих ним у 2016 році за банківськими вкладами. За результатами розгляду Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив наступне «...ухвалою районного суду у задоволенні скарги скаржнику відмовлено, суд першої інстанції керувався тим, що відсутні підстави для задоволення скарги заявника, оскільки державний виконавець діяв відповідно до вимог СК України та Закону України «Про виконавче провадження». *Постановою Апеляційного суду м. Києва апеляційну скаргу скаржника задоволено частково, ухвалу районного суду скасовано та прийнято нову постанову, якою скаргу скаржника задоволено частково,*

¹ Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст.135.

² Красицька Л. В. Стягнення неустойки як спосіб захисту права дитини на утримання. *Право та управління: електронне наукове видання*. Національний університет державної податкової служби України / гол. ред.: П. В. Мельник. 2012. № 1. С. 325.

визнано неправомірними дії старшого державного виконавця, які полягали у нарахуванні аліментів з процентів за депозитними вкладами боржника. Положення статті 81 СК України та частини третьої статті 181 СК України вказують на необхідність визначення розміру аліментів від частки доходу платника, а не його заробітку. Звуження ж змісту норм закону за допомогою положень підзаконних нормативно-правових актів є неприпустимим. При цьому зміст положень Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб, включає до поняття «заробітку» також і виплати, які заробітною платою не є, зокрема доходи від підприємницької діяльності, кооперативів, тощо, що свідчить про більш широке тлумачення змісту поняття «заробіток», ніж виплати, які виплачуються в межах трудових правовідносин. Крім того, у пункті 13 Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб, зазначено, 9 Справи щодо призначення, зміни, стягнення аліментів Огляд судової практики ВС що утримання аліментів провадиться з суми заробітку (доходу), що належить особі, яка сплачує аліменти, після утримання з цього заробітку (доходу) податків. Вживання терміна «дохід» у дужках після поняття «заробіток» може розумітися, як визнання цих понять синонімами в контексті приписів цього Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб. Отже, Перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів, не є вичерпним. З урахуванням системного способу тлумачення зазначений вище Перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб, є підзаконним нормативно-правовим актом, а тому тлумачення його положень має здійснюватися з урахуванням дійсного змісту норм закону, на розвиток та виконання якого він прийнятий. Тому відсутні підстави для задоволення скарги заявника, оскільки державний виконавець при нарахуванні аліментів з отриманих доходів, у тому числі з процентів за розміщення коштів на депозитних рахунках, діяв відповідно до вимог СК України та Закону України «Про виконавче провадження». Постановою Верховного Суду від 05 вересня 2019 року постанову Апеляційного суду м. Києва від 05 вересня 2018 року скасовано, ухва-

лу Солом'янського районного суду м. Києва від 29 березня 2018 року залишено в силі»¹.

Також необхідно звернути увагу, що у зв'язку з викладеним Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду вважає за необхідне відступити від висновку, викладеного у постанові від 07 травня 2018 року у справі № 640/537/14-ц (провадження № 61-15685св18), ухваленої Верховним Судом у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду, згідно з яким Перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб, є вичерпним².

Аналізуючи дану постанову Верховного Суду необхідно зазначити, що згідно зі ст. 180 СК України батьки зобов'язанні утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Відповідно до положень ч. 2 ст. 182 СК України встановлено, що розмір аліментів має бути необхідним та достатнім для забезпечення гармонійного розвитку дитини. Мінімальний гарантований розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Мінімальний рекомендований розмір аліментів на одну дитину становить розмір прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку і може бути присуджений судом у разі достатності заробітку (доходу) платника аліментів.

Частиною першою статті 183 СК України передбачено, що частка заробітку (доходу) матері, батька, яка буде стягуватися як аліменти на дитину, визначається судом.

Вбачається, що в своїх положеннях СК України дійсно ототожнює поняття «заробітку» та «доходу», передбачаючи можливість стягнення на користь дитини мінімального рекомендованого розміру аліментів з обох джерел отримання грошових коштів. Аналогічна ситуація відображається і в положеннях ЦК України, який також ототожнює поняття «заробітку» та «доходу», зокрема у відносинах щодо відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або

¹ Постанова Верховного Суду від 05 вересня 2019 року у справі № 760/4569/18-ц (провадження № 61-45100сво18) URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84182492>.

² Постанова Верховного Суду від 05 вересня 2019 року у справі № 760/4569/18-ц (провадження № 61-45100сво18) URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84182492>.

смертю. Таким чином, законодавець гарантував можливість захисту прав та фактичного задоволення інтересів найменш захищених категорій осіб.

Крім того, сімейне законодавство передбачає у ч.4 ст. 187 СК України, що «особа, на користь якої присуджено аліменти на дитину, може самостійно подати заяву з виконавчим листом про відрахування аліментів із заробітної плати, пенсії, стипендії або іншого доходу платника аліментів безпосередньо за місцем виплати платникові аліментів заробітної плати, пенсії, стипендії або іншого доходу. На підставі заяви такої особи аліменти відраховуються із заробітної плати, пенсії, стипендії або іншого доходу платника аліментів у розмірі, зазначеному у виконавчому листі, та в строки, визначені частиною другою цієї статті, і перераховуються особі, на користь якої присуджені аліменти, за її адресою або на рахунок, зазначений у заяві»¹.

Якщо звернутися до постанови Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 року № 146, в яких затверджено Перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб. Відповідно до п. 1 цього Переліку утримання аліментів з працівників проводиться з усіх видів заробітку і додатково винагороди, як за основною роботою, так і за сумісництвом. Звертаємо увагу, що в назві вищенаведеної постанови передбачається «Перелік видів доходів...», отже в положеннях цієї Постанови законодавець також ототожнює поняття «дохід» та «заробіток». Крім того п. 1 постанови Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 року № 146, в яких затверджено «Перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб» не є вичерпним. З цих підстав, вважаємо, що п. п. 19 п.1 цього Переліку, який регламентує можливість утримання аліментів також і з інших видів заробітку, перелік котрих не був зазначений в Постанові, передбачає можливість утримання аліментів і з інших видів заробітку (доходів), зокрема з отриманих доходів з процентів за розміщення коштів на депозитних рахунках.

Не менш цікавим є *позиція Верховного Суду, який у своїй постанові приходить до висновку, що заборгованість аліментів та пеня на них повинні бути сплачені в тій валюті, в якій була виплачена*

¹ Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21-22. Ст.135.

заробітна плата боржнику. Так, 18 вересня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення заборгованості зі сплати аліментів та пені та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про зменшення розміру аліментів. За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив, що «...судами встановлено, що з 2002 року по 2004 рік сторони перебували у зареєстрованому шлюбі. Перебуваючи у шлюбі у них народилась донька. У 2004 році між позивачем та відповідачем було укладено договір про сплату аліментів на дитину, який був посвідчений нотаріально. Відповідно до умов цього договору, відповідач (за первісним позовом) зобов'язався сплачувати аліменти на утримання доньки у розмірі 50% від своєї заробітної плати, але не менш ніж 500 грн. щомісячно, до досягнення дитиною повноліття. У разі несвоечасного виконання умов договору і виникнення заборгованості зі сплати аліментів з вини відповідача (за первісним позовом) він повинен буде сплачувати на користь позивача пеню у розмірі 1 % від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення. Згідно з частиною першою статті 189 СК України батьки мають право укласти договір про сплату аліментів на дитину, в якому визначити розмір та строки виплати. Умови договору не можуть порушувати права дитини, які встановлені цим Кодексом. У частині першій статті 9 СК України передбачено, що регулювання сімейних відносин за домовленістю (договором) сторін подружжя, батьки дитини, батьки та діти, інші члени сім'ї та родичі, відносини між якими регулює цей Кодекс, можуть врегулювати свої відносини за домовленістю (договором), якщо це не суперечить вимогам цього Кодексу, інших законів та моральним засадам суспільства. Суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку про наявність підстав для стягнення з відповідача заборгованості за аліментами та пені, однак вийшли за межі позовних вимог, стягнувши заборгованість та розрахувавши пеню також і за місяці, за які позивач не просила їх стягувати. Заборгованість та пеня повинні бути сплачені в тій валюті, в якій була виплачена заробітна плата відповідачу, оскільки останній отримував заробітну плату в валюті, той й заборгова-

ність за аліментами належить стягнути саме в тій валюті, в якій була виплачена заробітна плата. Вирішуючи спір, суди, належним чином дослідивши та надавши оцінку поданим сторонами доказам, дійшли правильного висновку про те, що з вини відповідача, який зобов'язаний сплачувати аліменти, виникла заборгованість зі сплати аліментів, однак провели неправильний розрахунок заборгованості та пені за аліментами. Отже, колегія суддів вважає за необхідне в цій частині змінити рішення судів першої та апеляційної інстанцій. За змістом частини третьої статті 551 ЦК України у разі, якщо розмір неустойки перевищує розмір збитків, та за наявності інших обставин, які мають істотне значення, суд може його зменшити. Верховний Суд вважає за необхідне зменшити розмір пені, змінивши оскаржені судові рішення першої та апеляційної інстанцій у частині стягнення заборгованості за аліментами та пені, оскільки судові рішення в цій частині ухвалені без дотримання норм матеріального та процесуального права, що є підставою для їх зміни. Постановою Верховного Суду від 18 вересня 2019 року рішення Приморського районного суду м. Одеси від 27 грудня 2016 року та ухвалу Апеляційного суду Одеської області від 12 липня 2017 року в частині стягнення заборгованості за аліментами та пені змінено, стягнуто з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 заборгованість за аліментами у розмірі 5 200 дол. США. та 5 261,52 євро, пеню у розмірі 2 000 дол. США. та 2 000 євро, вирішено питання по судовому збору»¹.

Заслуговує також схваленню зміни до законодавства щодо «... необхідності подачі заяви про відсутність заборгованості зі сплати аліментів на термін більше 6 місяців для тих, хто має намір увійти до складу Кабінету Міністрів України, обійняти посаду заступника міністра, стати державним службовцем категорій «А» і «Б»»². Таке правило поширюється й на майбутніх працівників Національного ан-

¹ Постанова Верховного Суду від 18 вересня 2019 року у справі № 522/4045/13-ц (провадження № 61-27716св18) URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83387530>.

² Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 4. Ст. 43; Про Кабінет Міністрів: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 13. Ст. 222.

тикорупційного бюро, прокурорів і працівників Національного агентства з протидії корупції¹.

Щодо видачі довідок про наявність заборгованості зі сплати аліментів то відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів» від 07.12.2017 р. № 2234-VIII внесено зміни до ст. 157 СК України та доповнено її частиною п'ятою, відповідно до якої той із батьків, з ким за рішенням суду проживає дитина, самостійно вирішує питання щодо тимчасового виїзду дитини за межі України з метою лікування, навчання дитини за кордоном, відпочинку, за наявності довідки, виданої органом державної виконавчої служби, про наявність заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців.

Відповідно до ч.13 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження», довідка про наявність заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання, видається органом державної виконавчої служби на вимогу стягувача протягом десяти днів. Така довідка дійсна протягом одного місяця з дня її видачі.

З метою встановлення єдиного підходу до видачі довідок про наявність заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців, відповідно до листа Міністерства юстиції України «Щодо виконання рішень про стягнення аліментів» від 09.02.2018 р. № 69/20.5.1/ін-18² рекомендовано зазначати в них таку інформацію:

- найменування органу державної виконавчої служби, на виконанні у якому знаходиться виконавче провадження;

¹ Плетньова А. Є. Адміністративна відповідальність за невиконання або неналежне виконання обов'язку сплати аліментів: сучасний аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1. 2019. С. 139.

² Щодо виконання рішень про стягнення аліментів : лист Міністерства юстиції України від 09.02.2018 р. № 69/20.5.1/ін-18 URL: https://vk24.ua/regulations_and_jurisprudence/listi/okremi-kategorii-pracivnikov/list-ministerstva-usticii-ukraini-sodo-vikonanna-risen-pro-stagnenna-alimentiv

- відомості про виконавче провадження (найменування, дата, номер виконавчого документа, на підставі якого відкрито виконавче провадження, орган (посадова особа), який (яка) видав (ла) виконавчий документ, резолютивна частина рішення, номер виконавчого провадження в автоматизованій системі виконавчого провадження;
- прізвище, ім'я та по батькові стягувача, боржника та дитини, на утримання якої стягнуто аліменти;
- відомості про те, що боржник має заборгованість зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання¹.

Довідка виготовляється на бланку органу державної виконавчої служби, підписується його керівником та скріплюється печаткою органу державної виконавчої служби.

§ 3. Тимчасові обмеження прав громадян у разі наявності заборгованості із сплати аліментів

Виконання рішення про стягнення аліментів було і залишається однією з важливих проблем в Україні. 5 лютого 2018 р. Мін'юст запустив Єдиний онлайн-реєстр боржників. Кількість записів у Єдиному реєстрі боржників із заборгованості за аліментами на сьогоднішній день становить 181360². Така кількість боржників із заборгованості по аліментам свідчить про те, що дані особи не виконують зобов'язання щодо виплати аліментів, у зв'язку з чим виникає необхідність стягнення не тільки аліментів, а й заборгованості з аліментів. Для посилення відповідальності осіб щодо заборгованості зі сплати аліментів було прийнято низку законів, які передбачають нові засоби примусового виконання рішень до боржника, який не сплачує аліменти. Од-

¹ Щодо виконання рішень про стягнення аліментів : лист Міністерства юстиції України від 09.02.2018 р. № 69/20.5.1/ін-18 URL: https://vk24.ua/regulations_and_jurisprudence/listi/okremi-kategorii-pracivnikiv/list-ministerstva-usticii-ukraini-sodo-vikonanna-risen-pro-stagnenna-alimentiv

² Єдиний реєстр боржників. Міністерство Юстиції України. URL:<https://erb.minjust.gov.ua/#/search-debtors>

ним із ефективних засобів, спрямованим на спонукання боржника до виплат заборгованості щодо слати аліментів є тимчасове обмеження боржника в його правах.

Справедливо було б зазначити, що є й інша точка зору науковців, які зазначають, що «...зв'язок між заборгованістю за аліментами й обмеженням права на полювання, користування зброєю чи керуванням транспортним засобом неочевидний. Навряд чи такі засоби відповідальності забезпечать реалізацію її превентивної функції. І тим більше не забезпечать реалізацію право поновлювальної (компенсаційної). Крім того, варто погодитися з позицією, що дані норми є дещо дискримінаційними за гендерною ознакою, оскільки в частині використання зброї і полювання стосуються переважно чоловіків»¹.

Засоби забезпечення виконання рішення про стягнення аліментів як тимчасове обмеження боржника в його правах, тривалий час вже застосовуються в інших країнах світу. Так, наприклад, в Англії існують засоби примусового виконання у вигляді обмеження спеціальних прав боржників: заборона на видачу боржнику паспорта, закордонного паспорта або інших проїзних документів, позбавлення права мати або отримувати водійські права. Також Агентство по стягненню коштів на утримання дітей в Англії має право просити суд видати наказ про введення обмежень на покидання житла, відповідно до якого особа, щодо якої такий наказ видано, зобов'язаний залишатися в запропонованому місці в певний період часу (наказ діє протягом шести місяців). Як крайній захід в Англії передбачається ув'язнення. Так, Агентство по стягненню коштів на утримання дітей має право просити суд видати ордер про ув'язнення особи, яка не виконує зобов'язання з утримання дитини, строком до шести тижнів (1,5 місяця). Як правило, боржник буде відправлений у в'язницю тільки в тому випадку, якщо мировий суддя прийде до висновку, що він швидше «не бажає платити», ніж «не може платити»².

На окрему увагу заслуговують засоби примусового виконання рішень про стягнення аліментів в Німеччині. Так, в Німеччині ефектив-

¹ Апопій І. Посилення відповідальності за ухилення від сплати аліментів. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. № 894, випуск 18. С. 64.

² Виконавче провадження : підручник / за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2020. С. 339.

но реалізуються в рамках примусового виконання такі інститути, як «запевнення, яке замінює присягу» (публічне повідомлення судовому виконавцю боржником про наявність у нього майна) або можливість взяття під варту, термін якого не може перевищувати шести місяців.

Основний засіб, застосовуваний при стягненні аліментів у Франції, це накладення стягнення на заробітну плату. Як крайній засіб у Франції передбачається покарання як позбавлення волі. Так, наприклад, Кримінальним кодексом Франції (ст. 227-15) передбачено міру покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 7 років та штрафом до 700 000 франків у разі несплати аліментів¹.

У Білорусі з 2012 року застосовується тимчасове обмеження права на керування транспортним засобом боржника, який ухиляється від сплати аліментів.

Законодавством України передбачені засоби примусового виконання рішень до боржника, який не сплачує аліменти відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів» від 07 грудня 2017 р. № 2234-VIII та Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» від 03.07.2018 р. №2475-VIII.

Згідно з вищенаведеними законами були внесені відповідні зміни до Закону України «Про виконавче провадження», в якому в ч. 9 ст. 71 зазначається, що за наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за чотири місяці, державний виконавець виносить вмотивовані постанови:

1) *про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві виїзду за межі України – до погашення заборгованості зі сплати аліментів у повному обсязі;*

Необхідно зазначити, що Загальна декларація прав людини у ст. 13 проголошує: «кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави. Кожна людина має

¹ Уголовный кодекс Франции. Первая часть. Книга вторая. Раздел II. Глава VII. Отдел V. Ст. 227-15 URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243018&subID=100104265,100104266,100104298,100105410,100105417,100105422,100105427#text> (дата обращения: 14.03.2018).

право покинути будь-яку країну, включаючи власну, і повертатися у свою країну».

За українським цивільним законодавством, право на свободу пересування належить до особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи (Глава 22 Книги другої ЦК України). Значення цих прав для людини не можна переоцінити та не варто недооцінювати. На загальнотеоретичному рівні особисті права і свободи людини – це основоположні, невідчужувані, невід’ємні та природні можливості, які належать кожній людині від моменту народження і стосуються забезпечення її фізичної і морально-психологічної індивідуальності¹.

З урахуванням вищезазначеного варто зазначити, що лише законом України визначаються підстави тимчасового обмеження у праві виїзду за кордон і однією із таких підстав є заборгованість щодо сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за чотири місяці.

Щодо обмеження виїзду особи за кордон, І Апопій зауважує, що «...воно видається виправданим з метою недопущення втечі недобросовісного боржника. Однак вважаємо, що це питання все ж таки мав би вирішувати суд, а не державний виконавець. Оскільки в умовах поширеної трудової міграції українців, боржник, який не має доходу для сплати аліментів, може виїхати за кордон на роботу з метою заробити гроші, зокрема щоб погасити заборгованість. Тобто, накладаючи таку заборону, необхідно дослідити усі обставини справи»².

2) про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві керування транспортними засобами – до погашення заборгованості зі сплати аліментів у повному обсязі;

Законодавство також передбачає випадки коли *тимчасове обмеження боржника у праві керувати транспортними засобами не може бути застосовано*, а саме відповідно до ч. 10 ст.71 Закону України «Про виконавче провадження» такі засоби не можуть бути застосовані у разі : «1) якщо встановлення такого обмеження позбавляє борж-

¹ Кожан В. В. Особисті права та свободи людини: загальнотеоретичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів. 2016. 229 с.

² Апопій І. Посилення відповідальності за ухилення від сплати аліментів. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: Юридичні науки. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. № 894, випуск 18. С. 64.

ника основного законного джерела засобів для існування; 2) використання боржником транспортного засобу у зв'язку з інвалідністю чи перебуванням на утриманні боржника особи з інвалідністю I, II групи, визнаної в установленому порядку, або дитини з інвалідністю; 3) проходження боржником строкової військової служби, військової служби за призовом осіб офіцерського складу, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період або якщо боржник проходить військову службу та виконує бойові завдання військової служби у бойовій обстановці чи в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях; 4) розстрочення або відстрочення сплати заборгованості за аліментами у порядку, встановленому законом»¹.

3) про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві користування вогнепальною мисливською, пневматичною та охолощеною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії,- до погашення заборгованості зі сплати аліментів у повному обсязі;

4) про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві полювання – до погашення заборгованості зі сплати аліментів у повному обсязі.

Якщо аліменти сплачуються на утримання дитини з інвалідністю, дитини, яка хворіє на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісне орфанне захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, або на утримання дитини, яка отримала тяжкі травми, потребує трансплантації органа, потребує паліативної допомоги, постанови, зазначені у п.п. 1-4 ч. 9 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження», виносяться державним виконавцем за наявності заборгованості зі

¹ Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 30. Ст. 542.

сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за три місяці.

У листі Міністерства юстиції України «Щодо виконання рішень про стягнення аліментів» від 09.02.2018 р. № 69/20.5.1/ін-18 наголошується, що винесення постанов встановлення тимчасового обмеження боржника у праві, у разі наявності у боржника заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців, є обов'язком державного виконавця.

Здійснивши аналіз норм законодавства, встановлено, що виносити постанови щодо вищезазначених обмежень можуть лише державні виконавці. Необхідно звернутись до деяких змін до Закону України «Про виконавче провадження». Так, законом № 2475–VIII від 3 липня 2018 р. були внесені зміни до ч. 5 ст. 8 Закону України «Про виконавче провадження», відповідно до яких автоматизована система виконавчого провадження забезпечує автоматизований арешт коштів боржника за виконавчими провадженнями про стягнення аліментів у порядку, визначеному Міністерством юстиції України за погодженням з Національним банком України. Дана норма поширюється як на державних виконавців, так й на приватних виконавців. Відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження» законодавець не встановлює жодних заборон щодо примусового виконання рішень про стягнення аліментів приватними виконавцями. З цього приводу, слушною є думка Д. Ю. Іщенко який зазначає, що «з огляду на це створено ситуацію, згідно з якою щодо приватних виконавців наявна дискримінація у виконанні рішень про стягнення аліментів. Штучно створено такі умови, за яких стягувачу вигідніше звертатися до державних виконавців задля виконання рішення про стягнення аліментів, оскільки лише вони мають повний інструментарій дій у таких провадженнях»¹. Вважаємо що це є упущенням законодавця, оскільки приватні виконавці також уповноважені виконувати рішення про стягнення аліментів та мають право на використання всіх наявних законодавством засобів примусового виконання рішень про стягнення аліментів.

¹ Іщенко Д. Ю. Дискримінація приватних виконавців у провадженнях зі стягнення аліментів в контексті законодавчих змін щодо посилення захисту права дитини на належне утримання. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : зб. наук. пр. / за ред. Ю. В. Білоусова. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2019. С. 197.

Приймаючи рішення про винесення постанов, передбачених ч.9 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження», державний виконавець має враховувати, що відповідно до ч.4 ст. 11 Закону України «Про виконавче провадження», «строк обчислення заборгованості зі сплати аліментів для застосування до боржника тимчасових обмежень обчислюється з наступного робочого дня після винесення постанови про відкриття виконавчого провадження»¹.

Щодо порядку винесення постанови про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві, то необхідно зазначити, що вимоги до складання відповідних постанов визначені п. 7 розділу I Інструкції з організації примусового виконання рішень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 02.04.2012 № 512/5, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 02.04.2012 за № 489/20802 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 29.09.2016 № 2832/5).

Відповідно до пункту 4 розділу IV Положення про автоматизовану систему виконавчого провадження, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 05.08.2016 № 2432/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 12.08.2016 за № 1126/29256, виготовляються за допомогою автоматизованої системи виконавчого провадження, підписуються державним виконавцем та скріплюються печаткою органу державної виконавчої служби. Вони підлягають направленню сторонам виконавчого провадження не пізніше наступного робочого дня з дня їх винесення. У разі оскарження рішення, дії виконавця, постанови, якщо їх не скасовано, підлягають виконанню відповідними органами після розгляду справи відповідним судом.

У разі погашення заборгованості зі сплати аліментів у повному обсязі, скасування тимчасового обмеження у праві виїзду особи з України здійснюється на підставі постанови державного виконавця. Тимчасові обмеження боржника у праві керування транспортними засобами та користуванні зброєю припиняються так само на підставі відповідної постанови державного виконавця.

Також необхідно зауважити, що внесені відповідні зміни до виконавчого законодавства щодо засобів примусового виконання рішень

¹ Щодо виконання рішень про стягнення аліментів : лист Міністерства юстиції України від 09.02.2018 р. № 69/20.5.1/ін-18 URL: https://vk24.ua/regulations_and_jurisprudence/listi/okremi-kategorii-pracivnikov/list-ministerstva-usticii-ukraini-sodo-vikonanna-risen-pro-stagnenna-alimentiv

про стягнення аліментів мають позитивні наслідки на практиці. Так, наприклад, на виконанні у Оболонському районному відділі державної виконавчої служби і перебуває виконавче провадження з виконання рішення Деснянського районного суду м.Києва про стягнення аліментів на утримання дитини 20.10.2000 року народження, аліменти в розмірі Інформація_1 частини заробітку, щомісячно до досягнення дитиною повноліття, починаючи з 01.02.2006 року. Дане виконавче провадження перебуває на виконанні з 12.04.2012 року. Під час виконання державним виконавцем вчинено всі дії передбачені ст.71 Закону України «Про виконавче провадження», в тому числі винесено постанову про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві виїзду за межі України, постанови про встановлення тимчасового обмеження у праві полювання, у праві керування транспортними засобами, у праві керування вогнепальною зброєю.

Згідно довідки-розрахунку заборгованість по аліментам становила 116795,25 грн. Завдяки вчиненим державним виконавцем дій, боржником сплачено на депозитний рахунок відділу повністю суму заборгованості за весь період, яка в подальшому перерахована стягувачці¹.

Про позитивні наслідки також зазначив Міністр юстиції, а саме, що «...стягнення заборгованості зі сплати аліментів – один з ключових напрямків роботи міністерства. Законодавчі ініціативи #ЧужихДітейНеБуває, які були реалізовані у 2018 році, суттєво посилили відповідальність неплатників аліментів і продемонстрували вражаючий результат. Лише за минулий рік працівникам Державної виконавчої служби вдалося стягнути понад 4,6 млрд. грн. аліментів на користь 555 тисяч дітей. З початку 2019 року виконавці стягнули з боржників додатково більше 600 млн. грн. аліментів. Таким чином досягли показника у майже 5,2 млрд. грн., які були повернені дітям»². На офіційному сайті Міністерства юстиції зазначається, що «органи державної виконавчої служби Міністерства юстиції з початку 2020 року стягну-

¹ Головне територіальне управління юстиції у місті Києві. URL: <http://www.justicekyiv.gov.ua/023510.html>

² Павло Петренко: 5,2 млрд. грн. боргів з аліментів повернено дітям з моменту запуску ініціативи #чужихдітейнебуває. Новини Міністерства юстиції від 04.03.2019 р. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/pavlo-petrenko-52-mlrd-grn-borgiv-z-alimentiv-poverneno-dityam-z-momentu-zapusku-initsiativi-hujihditeynebuvae>

ли 5,9 млрд. грн. аліментів. З них 1,4 млрд. грн. стягнуто державними виконавцями завдяки застосуванню до боржників встановлених Законом обмежень¹. Органи державної виконавчої служби Міністерства юстиції з початку 2021 року стягнули 6,8 млрд. грн. аліментних платежів».²

Отже, відповідно до внесених змін до законодавства щодо підвищення відповідальності за ухилення від сплати аліментів державні виконавці наділені правом самостійно приймати рішення у вигляді вмотивованої постанови про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві до погашення ним заборгованості зі сплати аліментів у повному обсязі.

§ 4. Притягнення боржників до адміністративної, кримінальної відповідальності та застосування до боржників додаткових штрафних санкцій за невиконання рішень про стягнення аліментів

Види відповідальності за невиконання аліментного зобов'язання регулюються різними галузями права. З цього приводу існують різні точки зору науковців. Так Н. М. Гресь зазначає, «...що відповідальність за порушення аліментних зобов'язань має міжгалузевий, комплексний характер. Це заходи цивільно-правової, адміністративно-правової та кримінальної відповідальності»³.

Деякі автори стверджують про необхідність виділення сімейної відповідальності в окремий вид юридичної відповідальності⁴. Підтримуючи таку позицію Є. Д. Ханович до видів сімейно-правової відповідальності відносить: «позбавлення батьківських прав, самостійне вирішення питання виїзду за межі України тим із батьків, хто прожи-

¹ Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/borjnik-splativ-borg-z-alimentiv-pislya-poperedjennya-derjavnogo-vikonavtsya>

² Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/obmejjennya-organiv-dvs-zmusili-borjnika-splatiti-zaborgovanist-po-alimentah>

³ Гресь Н. М. Окремі аспекти відповідальності за невиконання батьками аліментних зобов'язань. Приватне та публічне право. 2017. № 1. С. 10.

⁴ Мироненко В. П. Відповідальність батьків за неналежне виховання дітей за сімейним та цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2001. С. 8. 19 с.

ває з дитиною, обмеження права одного із батьків в управлінні майном дитини, звільнення дочки, сина від обов'язку утримувати матір, батька»¹.

Однак з такою точкою зору не можна погодитись в повному обсязі, оскільки ст. 164 СК України передбачає виключні підстави щодо позбавлення батьківських прав, яка не містить такої підстави як невиконання рішень зі сплати аліментів. З цього приводу слушною є постановою колегії суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01 листопада 2017 року у справі № 299/3019/16- ц про позбавлення батьківських прав погодилася з висновками апеляційного суду про те, що «неналежність сплати батьком аліментів сама по собі не може бути підставою для позбавлення його батьківських прав із урахуванням обставин прояву батьком ініціативи та бажання спілкуватися з сином, піклуватися про нього і брати участь у його вихованні»².

Крайнім заходом впливу на боржника є кримінальна відповідальність за не сплату аліментів. Охорона інтересів сім'ї в Україні проголошена на конституційному рівні як одне з найважливіших прав людини і громадянина. Серед злочинів, вчинених у сфері сімейних відносин, особливе місце займає несплата аліментів на утримання дітей. Свідоме ухилення батьків від обов'язку по наданню матеріальної допомоги своїм дітям тягне істотне зниження їх рівня життя, призводить до неможливості задоволення природних соціальних потреб дитини, робить негативний вплив на стан його здоров'я, якість дозвілля і навчання³.

¹ Ханович Є. Д. Правове регулювання аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей. : дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2019. С. 180.

² Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі № 299/3019/16-ц від 01 лист. 2017 р. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70098492>

³ Волкова Н. В. Притягнення боржників до кримінальної відповідальності за невиконання рішень про стягнення аліментів на утримання дитини. Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 54.

Відповідно до ч. 11 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження» за наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за три місяці, виконавець роз'яснює стягувачу право на звернення до органів досудового розслідування із заявою (повідомленням) про вчинене кримінальне правопорушення боржником, що полягає в ухиленні від сплати аліментів.

Під ухиленням від сплати аліментів у юридичній науці розуміють як «пряму відмову від надання утримання, так і різні дії (бездіяльність) зобов'язаної особи, спрямовані на повне чи часткове ухилення від сплати аліментів: приховання особою дійсного розміру свого заробітку (доходу), майна; зміну роботи чи місця проживання з метою запобігання сплаті аліментів; приховання свого місцеперебування; інші дії, що свідчать про намір особи ухилитися від виконання обов'язків щодо утримання. Ухилення від сплати аліментів завжди припускає винні навмисні дії (бездіяльність)»¹.

Кримінальне законодавство передбачає, що в випадках злісного ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), а також злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні, – карається громадськими роботами на строк від вісімдесяти до ста двадцяти годин або арештом на строк до трьох місяців, або обмеженням волі на строк до двох років. Якщо таке саме діяння, вчинене особою, раніше судимою за злочин, передбачений ст. 164 КК України, – карається громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин або арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк від двох до трьох років (ст. 164 КК України)².

М. Д. Ждан та І. А. Кузнецов справедливо звертають увагу на те, що «відповідальність за ухилення від сплати аліментів, яка закріплена у статті 164 КК України, стосується лише їх несплати за рішенням

¹ Сімейне право України : підручник. Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. 2-е вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2009. С.185.

² Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3411>.

суду, а не за домовленістю між батьками (аліментним договором). І це знижує рівень примусового впливу на платника аліментів у випадку, коли він злісно ухиляється від виконання свого аліментного обов'язку. Тому науковці пропонують передбачити кримінальну відповідальність за ухилення від сплати аліментів за договором»¹.

Відповідно до Закону України № 2677-VI від 04.11.2010 р. були внесені зміни та доповнено ст. 164 КК України приміткою відповідно до якої «під злісним ухиленням від сплати коштів на утримання дітей (аліментів) або на утримання непрацездатних батьків слід розуміти будь-які діяння боржника, спрямовані на невиконання рішення суду (приховування доходів, зміну місця проживання чи місця роботи без повідомлення державного виконавця, приватного виконавця тощо), які призвели до виникнення заборгованості із сплати таких коштів у розмірі, що сукупно складають суму виплат за три місяці відповідних платежів».

Отже, відповідно до кримінального законодавства ухилення від сплати аліментів утворює склад злочину лише у випадку, коли воно є злісним.

Згідно з тлумачним словником «злісний» означає: сповнений зла, недоброзичливості, злий; який виражає злість; свідомо несумлінний, упертий; який завдає шкоди, шкідливий, небезпечний².

В юридичній літературі, як зазначають науковці поняття «злісності» відносять до оціночних категорій. З цього приводу І. В. Семеногов зауважив, що «тривалий час у диспозиції ст. 164 КК України ознака «злісність» була оціночною (адже її зміст не встановлювався кримінальним законом, а зазначався у кожному конкретному випадку правосвідомістю особи, яка застосовує відповідну кримінально-правову норму). Далі автор посилається на висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України з приводу доповнення ст. 164. КК України (такі доповнення сприятимуть правильній кваліфікації даного злочину та здійсненню право-

¹ Ждан М. Д., Кузнецов І. А. Прогалини у законодавстві України щодо виконання батьками обов'язку по утриманню дитини. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». 2011. № 17. С. 44.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови. 250 000. Автор проекту та голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь : Перун, 2005. С. 463.

суддю. Адже... питання про визнання ухилення від сплати злісним має вирішуватись у кожному конкретному випадку окремо з урахуванням усіх обставин справи. При цьому повинні враховуватись, зокрема і тривалість, способи ухилення, вплив на матеріальний стан дитини, його мотиви, сімейний та матеріальний стан особи, яка ухиляється) та приходиться до висновку, що введення примітки до ст. 164 КК України сприяло усуненню з опису підстави кримінальної відповідальності за ухилення від сплати аліментів оціночної ознаки «злісність»¹.

З такою позицією автора не погоджуються Д. П. Євтєєва, та зазначає, що «цією приміткою не до кінця були вирішені проблеми, пов'язані з тлумаченням оціночного поняття, адже в ній ідеться лише про ухилення від сплати аліментів. На сьогодні злісність як ознака ухилення батьків від утримання дітей так і залишилася оціночним поняттям»².

А. В. Столітній зазначає, що «визнання судом ухилення злісним повинно бути належним чином вмотивовано у вироку та, відповідно, доведено на досудовому слідстві. Про злісний характер ухилення можуть свідчити тривалість ухилення, продовження ухилення після попередження з боку судді чи державного виконавця про необхідність виконання свого обов'язку та можливість притягнення до кримінальної відповідальності, неодноразові звернення потерпілого чи інших осіб до винної особи із цього приводу, відмова від пошуку роботи (не реєстрація в центрі зайнятості) тощо»³.

Щодо тривалості ухилення боржника від сплати аліментів, то дане питання регламентовано Законом України «Про виконавче провадження», а саме, якщо боржник має заборгованість зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів

¹ Семенов І. В. Об'єктивна сторона ухилення від сплати аліментів на утримання дітей: деякі проблеми законодавчої регламентації та теоретичної інтерпретації. *Митна справа* №2 (92). Ч.2. Книга.2, 2014. С.159.

² Євтєєва Д. П., Сташиса В. В. Про деякі питання застосування норми щодо ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України). *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2017, № 1(8) URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/07/06_Evteeva.pdf

³ Столітній А. В. Особливості початку досудового розслідування за ухилення від сплати аліментів на підставі подань (повідомлень) державної виконавчої служби. *Актуальні проблеми держави і права*, 2015.С. 176.

за три місяці, то стягувач має право звернутися до органів досудового розслідування із відповідною заявою (ч.11 ст.71).

М. І. Мельник вважає, що «не може визнаватися злісним ухилення від сплати аліментів чи злісним ухилення від утримання дітей, яке хоча й тривало значний проміжок часу чи мало систематичний характер, але було вимушеним із боку особи, на яку такий обов'язок покладено законом чи рішенням суду. До таких випадків слід відносити несплату аліментів особою через неможливість знайти роботу внаслідок хвороби тощо»¹.

Відповідальність за ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків передбачена ст. 165 КК України. Відповідно до якої «злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання непрацездатних батьків – карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від вісімдесяти до ста двадцяти годин або виправними роботами на строк до одного року, або обмеженням волі на строк до двох років.

Те саме діяння, вчинене особою, раніше судимою за кримінальне правопорушення, передбачене цією статтею, – карається громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк від двох до трьох років»².

З аналізу норм КК України вбачається, що кримінальна відповідальність настає у випадках ухилення від сплати аліментів на утримання дітей та непрацездатних батьків. Отже, у випадках ухилення від сплати аліментів на утримання одного із подружжя та інших членів сім'ї КК України не передбачає відповідальності, що є певним упущенням законодавця.

Порядок притягнення до кримінальної відповідальності боржників регламентується статтею 477 КПК України, згідно положень якої порушення кримінального провадження за злісне ухи-

¹ Мельник М. І. Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей або від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків. URL: <http://www.zakony.com.ua/juridical.html?catid=45938>.

² Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3411>.

лення від сплати аліментів відповідно до ч. 1 ст. 164 КК України, відноситься до кримінального провадження приватного обвинувачення, яке в даному випадку може бути розпочате слідчим або прокурором лише на підставі заяви особи, яка виховує та утримує дитину.

Щодо адміністративної відповідальності, то необхідно зазначити, що відповідно до ч. 12 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження» у разі наявності в діях боржника ознак адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 183-1 КпАП, державний виконавець складає протокол про адміністративне правопорушення та надсилає його для розгляду до суду за місцезнаходженням органу державної виконавчої служби.

Як вже зазначалось вище, адміністративна відповідальність за несплату аліментів передбачена статтею 183-1 КпАП, відповідно до якої «... несплата аліментів на утримання дитини, одного з подружжя, батьків або інших членів сім'ї, що призвела до виникнення заборгованості, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання, тягне за собою виконання суспільно корисних робіт на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин. Аналізуючи дану норму необхідно зазначити, що законодавець передбачає адміністративну відповідальність у разі несплати аліментів у вигляді суспільно корисних робіт»¹.

Відповідно до законодавства «суспільно корисні роботи – це вид адміністративного стягнення, що полягає у виконанні особою, яка вчинила адміністративне правопорушення, оплачуваних робіт, вид яких і перелік об'єктів, на яких порушники повинні виконувати ці роботи, визначає відповідний орган місцевого самоврядування»².

Також необхідно зазначити, що суспільно корисні роботи на відміну від громадських робіт, є платними, що в свою чергу надає можливість боржникові поступово сплачувати аліменти.

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 року. № 8073-Х. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

² Плетньова А. Є. Адміністративна відповідальність за невиконання або неналежне виконання обов'язку сплати аліментів: сучасний аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1. 2019. С. 139.

Несплата аліментів на утримання дитини з інвалідністю, дитини, яка хворіє на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісне орфанне захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, або на утримання дитини, яка отримала тяжкі травми, потребує трансплантації органа, потребує паліативної допомоги, що призвела до виникнення заборгованості, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за три місяці з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання, – тягне за собою виконання суспільно корисних робіт на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин.

Повторне протягом року вчинення правопорушення, передбаченого ч. 1 або 2 ст. 183-1 КпАП, – тягне за собою виконання суспільно корисних робіт на строк від двохсот сорока до трьохсот шістдесяти годин.

У примітці до даної статті зазначається, що під повторним вчиненням правопорушення у ст. 183-1 КпАП слід розуміти невжиття особою заходів щодо сплати аліментів протягом двох місяців з дня відбуття адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт, призначеного з підстав, передбачених цією статтею.

У разі ухилення особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт – тягне за собою адміністративний арешт строком до десяти діб.

Під ухиленням особи від відбування адміністративного стягнення у вигляді суспільно корисних робіт слід розуміти неприбуття порушника до місця виконання суспільно корисних робіт (підприємства, установи, організації) протягом двох днів з дати, визначеної у направленні уповноваженою посадовою особою органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, без поважних причин, невихід на суспільно корисні роботи або відмова від виконання роботи, вид якої визначений підприємством, установою, організацією, більше двох разів протягом місяця без поважних причин, а також поява на робочому місці у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння.

Поважними причинами є хвороба особи та інші документально підтверджені обставини, що фактично позбавляють можливості по-

рушника прибути для відпрацювання суспільно корисних робіт (ст. 183-2 КпАП).

Крім кримінальної та адміністративної відповідальності за заборгованість щодо сплати аліментів, законодавством передбачається також застосування до боржників додаткових штрафних санкцій за невиконання рішень про стягнення аліментів. Так, відповідно до ч. 14 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження» за наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за один рік, виконавець виносить постанову про накладення на боржника штрафу у розмірі 20 відсотків суми заборгованості зі сплати аліментів.

У випадках, якщо заборгованість зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за два роки, виконавець виносить постанову про накладення на боржника штрафу у розмірі 30 відсотків суми заборгованості зі сплати аліментів, якщо сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за три роки, виконавець виносить постанову про накладення на боржника штрафу у розмірі 50 відсотків суми заборгованості зі сплати аліментів.

У подальшому постанову про накладення штрафу у розмірі, визначеному абз. 1 ч.14 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження» виноситься виконавцем у разі збільшення розміру заборгованості боржника на суму, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за один рік.

Суми штрафів, передбачених вище наведеною нормою, стягуються з боржника у порядку, передбаченому Законом України «Про виконавче провадження», і перераховуються стягувачу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bürgerliches Gesetzbuch. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>
2. European Judicial Systems. Edition 2014 (data 2012): Efficiency and Quality of Justice, Council of Europe, 2014. Available at: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Rapport_2014_en.pdf
3. Андронов І. В. Судові рішення в цивільному процесі України : дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2018. 435 с.
4. Апопій І. Нові аспекти визначення розміру аліментів на дитини та їх стягнення. *Підприємство, господарство і право*. № 9. 2018. С.5-9. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/9/2.pdf>
5. Апопій І. Посилення відповідальності за ухилення від сплати аліментів. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: Юридичні науки. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. № 894, випуск 18. С.60–67.
6. Афанасьєва Л. В. Аліментні зобов’язання інших членів сім’ї та родичів. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України*. 2002. № 1. С.33-40
7. Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2003. 15 с.
8. Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні : монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. 224 с.
9. Балацька О. Р., Мартинюк Т. О. Новели сімейного законодавства щодо захисту прав дитини на належне утримання. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2020. № 1. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2020/n1/20bornnu.pdf>
10. Бережна Т. Процесуальне хуліганство та адвокатська творчість: де межа? *Юридична газета*. 2018. № 32–33 (634–635). С. 20.
11. Бобрик В. І. Процесуальна оптимізація процедур судового контролю за виконанням рішень судів цивільної та господарської юрисдикції як заключної стадії цивільного процесу. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. Вип. 1(1). 2015. С.39-46.
12. Бобрик В. Спрошення судового розгляду справ з невеликою ціною позову: європейський досвід і перспективи в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. Вип.2016. 12. С.4-9.
13. Бондаренко Н. Л. Завдання стадії підготовки цивільних справ до судового розгляду. *Вісник Київського національного університету*. 2004. № 60-62. С. 34-36.

14. Бонтлаб В. В. право на звернення до суду за захистом цивільних прав та інтересів: проблеми й перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 30. Т. 1. С. 110-113.
15. Великий тлумачний словник сучасної української мови. 250 000. Автор проекту та голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь : Перун, 2005.
16. Вербіцька М. В. Актуальні проблеми стягнення аліментів на неповнолітніх дітей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 2. С. 32-36.
17. Вербіцька М. В. Наказне провадження у цивільному процесі України : дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2011. 231 с.
18. Виконавче провадження : підручник / за ред. Н. Ю. Голубєвої. Одеса : Фенікс, 2020. 460 с.
19. Волкова Н. В. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин у справах щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 5. С. 66-70.
20. Волкова Н. В. Щодо визначення позивача та відповідача у справах про визнання батьківства у судовому порядку. *Актуальні проблеми цивільного права та процесу: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 13 грудня 2013 р.)*. Одеса : Фенікс, 2014. С. 27-31.
21. Волкова Н. В. Щодо обов'язку суду приймати рішення про стягнення аліментів на утримання дитини у справах про позбавлення батьківських прав. *Особливості розгляду сімейних спорів : матеріали круглого столу (м. Одеса, 17 жовтня 2016 р.)*. Одеса : Юридична література, 2016. С. 18-20.
22. Волкова Н. В. Притягнення боржників до кримінальної відповідальності за невиконання рішень про стягнення аліментів на утримання дитини. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С.542-544.
23. Гаврилова С. Ю. Судопроизводство по делам об оспаривании отцовства (материнства) : автореф. дисс... канд. юрид. наук : 12.00.15. Саратов, 2001. 34 с.
24. Глазова-Конашук А. В. Порядок стягнення аліментів з іноземців. URL: http://just.cg.gov.ua/web_docs/2950/2017/12/docs/%D0%A1%D1%82%D0_%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%20%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0_%BC.pdf.

25. Головне територіальне управління юстиції у місті Києві. URL: <http://www.justicekyiv.gov.ua/023510.html>
26. Голубєва Н. Ю. Зобов'язання у цивільному праві України : методологічні засади правового регулювання : монографія. Одеса : Фенікс, 2013. 642 с.
27. Грабовська О. Специфіка формування предмета доказування в цивільному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С.15-20.
28. Гражданский процесс : учебник / под ред. проф. В. В. Комарова. Харьков : Одиссей, 2001. 704 с.
29. Гресь Н. М. Окремі аспекти відповідальності за невиконання батьками аліментних зобов'язань. *Приватне та публічне право*. 2017. № 1. С. 9–13.
30. Гресь Н. Н. Договорное регулирование алиментных обязательств по содержанию родителями своих детей. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2105. № 3. С. 49-52. URL: <http://repo.snau.edu.ua/handle/123456789/2707>
31. Губанова О. В. Щодо правового регулювання стягнення аліментів на утримання дитини за судовим наказом. *Форум права*. 2019. 56(3). С. 13–20. URL: http://forumprava.pp.ua/files/013-020-2019-3-FP-Hubanova_4.pdf
32. Гузь Л. Є. Захист прав та інтересів дітей (правовий аспект). Харків : Фактор, 2011. 464 с.
33. Гузь Л. Є., Гузь А. В. Судово-практичний коментар до Сімейного кодексу України. Харків : Видавничий будинок «ФАКТОР», 2011. 576 с. URL: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/sku/87- sku/3374-180.html>.
34. Дайджест правових позицій Верховного Суду у сімейних спорах за І півріччя 2019 року / виконавці: Сандулєєва В., Куриленко Р., Нечипорук І. НААУ Секція з сімейного права. 2019. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/files/Daydjest%20pravovih%20pozitsiy%20VS_Ukr%20_SimeynihSporiv.pdf
35. Дерій О. О. Поняття аліментного зобов'язання. *Держава і право. Сер. Юридичні і політичні науки* : зб. наук. праць*. 2013. № 59. С. 282-287.
36. Дяченко С. В. Судова практика врегулювання спорів за участю судді в цивільному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 75-77. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2020/18.pdf
37. Євтеєва Д. П., Сташиса В. В. Про деякі питання застосування норми щодо ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України). *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2017, № 1(8) URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/07/06_Evtееva.pdf
38. Єдиний реєстр боржників. Міністерство Юстиції України. URL: <https://erb.minjust.gov.ua/#/search-debtors>
39. Єрошенко О. Б. Проблеми розгляду вимог щодо стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати, в порядку наказ-

- ного провадження. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. № 2 (21). С. 59-64.
40. Єфременко В. В. Сторони у справах про стягнення аліментів на дітей. *Форум права*. 2007. № 3. С.97-103. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-3/07evvand.pdf>
41. Ждан М. Д., Кузнецов І. А. Прогаляни у законодавстві України щодо виконання батьками обов'язку по утриманню дитини. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». 2011. № 17. С. 40–45.
42. Журавська В. Аліментні зобов'язання. *Юридичний радник*. 2005. № 3. С. 44-46.
43. Заварза Т. В., Бєрвєно С. М., Новікова Л. В., Тоцька К. М Порівняльний цивільний процес : навч.-метод. посібник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 156 с.
44. Зілковська Л. М. Поняття сім'ї і закономірності розвитку сімейного законодавства про державну охорону сім'ї. *Сучасні проблеми приватного права: Зб.наук.праць, присвяч.80-ій річниці з Дня народження Я. М. Шевченко / Відп.ред.Н. С. Кузнецова, Р. О. Стефанчук. К.: ВГО «Асоціація цивілістів України», Кам'янець-Подільський, ТОВ «Друкарня «Рута», 2012. С.59-64.*
45. Зілковська Л. М., Черненко В. А. Проблемні питання застосування законодавства про стягнення аліментів з батьків, діти яких були усиновлені. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. №1. С. 109–119.
46. Зуб О. Ю. Спрощене провадження як модель цивільного судочинства. *Проблеми законності : зб. наук. пр.* 2015. Вип. 131. С. 62-70.
47. Ізарова І. О. Реформа цивільного процесу в Україні : новели позовного провадження. *Право України*. 2017. № 8. С. 33-44.
48. Ізарова І. О. Реформи цивільного процесуального законодавства в незалежній Україні: 1991–2017. *Україна на шляху до Європи : реформа цивільного процесуального законодавства : Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 липня 2017 р.) : зб. наук. праць*. Київ : ВД Дакор, 2017. С. 18–35.
49. Ізарова І. О., Притика Ю. Д. Спрощене позовне провадження цивільного судочинства України: виклики першого року застосування в судовій практиці. *Проблеми законності : зб. наук. пр.* 2019. № 145. С. 51-67.
50. Іщенко Д. Ю. Виконання судових рішень про стягнення аліментів в Україні: аналіз актуальних питань. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Том 3. С. 63-64.
51. Іщенко Д. Ю. Дискримінація приватних виконавців у провадженнях зі стягнення аліментів в контексті законодавчих змін щодо посилення захисту права дитини на належне утримання. *Проблеми теорії і практики*

- виконання рішень судів та інших органів : зб. наук. пр. / за ред. Ю. В. Білоусова. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2019. С. 195- 199.
52. Карпюк С. В. Адміністративно – правовий аналіз порядку Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 року. № 8073-Х. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
 53. Кодекс про шлюб та сім'ю : Закон України від 20.06.1969 № 2006-VII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2006-07#Text>
 54. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984р. № 80731-Х. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
 55. Кожан В. В. Особисті права та свободи людини: загальнотеоретичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів. 2016. 229 с.
 56. Конвенція ООН про права дитини. Ратифікована Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91 року. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
 57. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року. *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. Ст. 2371.
 58. Кондрат'єва Л. А. Деякі процесуальні особливості розгляду справ про стягнення аліментів на утримання неповнолітніх осіб. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2005. Вип. 286: Правознавство. С. 76-80.
 59. Кондрат'єва Л. А. Судовий захист неповнолітніх осіб у цивільному процесі України : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2006. 199 с.
 60. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
 61. Коцюруба А. Примирні процедури в цивільному судочинстві України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. № 2(113). С. 28-32.
 62. Кравчук В. М., О. І. Угриновська. Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Фактор, 2010. 800 с.
 63. Красицька Л. В. Стягнення неустойки як спосіб захисту права дитини на утримання. *Право та управління*: електронне наукове видання. Національний університет державної податкової служби України / гол. ред.: П. В. Мельник. 2012. № 1. С. 325.
 64. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3411>.
 65. Кройтор В. А. Особливості порядку стягнення аліментів на неповнолітніх дітей. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1 (45). С. 86–93.

66. Лакей І. А., Чеховська І. В. Аліментне зобов'язання на утримання дитини як вид сімейного правовідношення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 89. С. 88-91.
67. Луспеник Д. Д. Застосування новел ЦК і ЦПК України в судовій практиці. Харків : Харків юридичний, 2005. 432 с. Серія «Судова практика».
68. Луспеник Д. Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції. Харків : Харків юридичний, 2006. С. 22.
69. Луспеник Д. Д. Роль суду в цивільному змагальному процесі. *Юридичний журнал*. 2004. № 5. С. 116-120.
70. Луспеник Д. Д. Співні питання судової практики щодо розгляду судами заяв у порядку наказного провадження. *Актуальні питання цивільного та господарського права*. 2008. № 1. С. 57-63.
71. Мельник М. І. Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей або від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків. URL: <http://www.zakony.com.ua/juridical.html?catid=45938>.
72. Мироненко В. П. Відповідальність батьків за неналежне виховання дітей за сімейним та цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2001. С. 8. 19 с.
73. Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/obmejjennya-organiv-dvs-zmusili-borjnika-splatiti-zaborgovanist-popolimentah>
74. Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/borjnik-splativ-borg-z-alimentiv-pislya-poperedjennya-derjavnogovikonavtsya>
75. Наказне провадження в цивільному процесі : монографія / за заг. ред. В. І. Бобрика. Київ : НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України, 2011. 203 с.
76. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України : пер. з рос., переробл. і доповн. / за ред. Ю. С. Червоного. Київ; Одеса : Юрінком Інтер, 2008. 504 с.
77. Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 840 с.
78. Павло Петренко: 5,2 млрд. грн. боргів з аліментів повернено дітям з моменту запуску ініціативи #чужихдітейнебуває. Новини Міністерства юстиції від 04.03.2019 р. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/pavlo-petrenko-52-mlrd-grn-borgiv-z-alimentiv-poverneno-dityam-z-momentu-zapusku-initsiativi-hujihditeynebuvae>
79. Плетньова А. Є. Адміністративна відповідальність за невиконання або неналежне виконання обов'язку сплати аліментів: сучасний аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1. 2019. С.138-139.

80. Полюк Ю. І. Деякі зміни цивільного процесуального законодавства щодо реалізації права на звернення до суду за захистом: порівняльно-правовий аспект. *Форум права*. 2018. № 2. С. 98-108.
81. Полюк Ю. І. Право на звернення до суду за захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав за цивільним процесуальним законодавством України : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2019. 239 с.
82. Попов О. І. Інстанційна система судів цивільної юрисдикції. *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2012. № 3. С. 145-151.
83. Порєва Л. Способи оплати аліментів на дітей. *Вісник прокуратури*. 2006. №3. С. 110-115.
84. Постанова Верховного Суду від 05 вересня 2019 року у справі № 760/4569/18-ц (провадження № 61-45100сво18) URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84182492>.
85. Постанова Верховного Суду від 05 вересня 2019 року у справі № 212/1055/18-ц; провадження № 61-2386сво19. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84182574>.
86. Постанова Верховного Суду від 05 грудня 2018 року у справі № 628/8821/13-ц; провадження № 61-17538св18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78528804>
87. Постанова Верховного Суду від 11 вересня 2020 р. у справі №725/2910/19. ЛІГА:ЗАКОН : інформаційно-правова система. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/91466347>
88. Постанова Верховного Суду від 16 жовтня 2018 року у справі № 295/4474/15-ц; провадження № 61-29205 св 18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77684730>
89. Постанова Верховного Суду від 16 жовтня 2019 року у справі № 554/325/16-ц; провадження № 61-20049св19. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <http://od.reyestr.court.gov.ua/files/43/e0d59d5a45f9a0240b90ce761c563714.rtf>
90. Постанова Верховного Суду від 17 квітня 2019 року у справі № 644/3610/16-ц; провадження № 61-12782св18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81796155>.
91. Постанова Верховного Суду від 18 вересня 2019 року у справі № 522/4045/13-ц (провадження № 61-27716св18) URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83387530>.

92. Постанова Верховного Суду від 23.01.2019 у справі № 346/103/17. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79516702>.
93. Постанова Верховного Суду від 25.04.2018 року у справі № 295/5011/15-ц; провадження № 61-1125св17. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73727554>
94. Постанова Верховного Суду від 26.06.2018 року у справі № 363/3637/13-ц; провадження № 61-8871св18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. Протокол: юридичний інтернет ресурс. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_26_06_2018_roku_u_spravi_363_3637_13_ts/
95. Постанова Верховного Суду від 28 лютого 2018 року у справі № 130/2233/15-ц; провадження № 61-4364 св 18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72561101>
96. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». База даних «Законопроекти» / ВР України. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415
97. Притуляк В. М. Утримання чоловіком дружини, з якою проживає дитина: підстави та порядок надання допомоги. *Особливості розгляду сімейних спорів : матеріали круглого столу* (м. Одеса, 17 жовтня 2016 р.). Одеса : Юридична література, 2016. С. 84-86.
98. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 30. Ст. 542.
99. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів : Закон України від 17.05.2017 р. № 2037-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2037-19>.
100. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання : Закон України від 03.07.2018 р. № 2475-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2475-19>.
101. Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо обов'язку осіб, позбавлених батьківських прав, утримувати дитину : Закон України від 17.05.2016 № 1370-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1370-19>.

102. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 4. Ст. 43;
103. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 року № 1058-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
104. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції : постанова Пленуму Верховного Суду України № 14 від 18.12.2009 р. *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 8. С. 9.
105. Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів : постанова Пленуму Верховного суду України від 15.05.2006 № 3 База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06#Text>
106. Про застосування цивільного процесуального законодавства при перегляді судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 березня 2012 року № 4. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-12#Text>
107. Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 року № 1203. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1203-2002-%D0%BF>
108. Про індексацію грошових доходів населення : Закон України від 03.07.1991 р. № 1282-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 42. ст. 551.
109. Про Кабінет Міністрів: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014.
110. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422.
111. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
112. Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 року № 146. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-93-%D0%BF#Text>

113. Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23.12.2011 року № 14. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0014740-11>.
114. Про прожитковий мінімум : Закону України від 15.07.1999 року № 966-XIV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14>.
115. Про судові рішення у цивільній справі: постанова Пленуму Верховного Суду України від 18.12.2009 року № 14. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 1. С. 4.
116. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674 – VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>
117. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 року № 2453-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 41-42, № 43, № 44-45. Ст.529.
118. Про третейські суди : Закон України від 11.05.2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 35. Ст. 6.
119. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / за заг. ред. В. В. Комарова. Харків : Харків юридичний, 2008. 928 с.
120. Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 28 березня 2018 року. Справа № 753/698/18; провадження № 8/753/10/18 Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73053239>
121. Рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 12 квітня 2019 року. Справа № 344/7978/18; провадження № 8/344/4/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81329632>
122. Рішення Корюківського районного суду Чернігівської області від 20 квітня 2018 р. Справа № 736/460/18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73558410>.
123. Рішення Полтавського районного суду Полтавської області від 17 вересня 2020 року. Справа № 545/1241/20; провадження № 2/545/707/20 Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91740277>
124. Розгляд окремих категорій цивільних справ у судах : навч. посіб. / за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 480 с.
125. Розгон О. В. Примусове стягнення аліментів на користь непрацевдатних та нужденних батьків. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2010. № 5. С. 84–93.

126. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України : наук.-практ. коментар. 3-є вид., перероб. і доп. Київ : Правова єдність, 2009. 432 с.
127. Ромовська З. В. Права та обов'язки батьків і дітей. Львів : Вища школа, 1975. 146 с.
128. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2003. 532 с.
129. Сімейне право України : підручник / за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 288 с.
130. Сакара Н. Ю. Право на касаційне оскарження судових рішень у малозначних справах: проблеми законодавчого регулювання. *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення : зб. наук. пр. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23-24 листопада 2018 р.)* / за заг. ред. І. Ізарової, Р. Флейшара, Р. Ханік-Посполітак. Київ : Дакор, 2018. С. 161-171.
131. Сакара Н. Ю. Спрощене позовне провадження як новела цивільного процесуального права. *Проблеми цивільного права та процесу*. Харків, 2018. URL: http://univd.edu.ua/General/publishing/Konf/25_05_2018/pdf/62.pdf.
132. Самілик Л. О., Кіраль Г. Ю. Особливості стягнення аліментів на дитину в порядку наказного провадження. *Держава та регіони*. 2019. № 3. С. 73-78.
133. Сапейко Л. В. Особливості судового розгляду справ про стягнення аліментів на дітей. *Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 42. С. 233-239.
134. Сапейко Л. В. Правове регулювання аліментних обов'язків батьків та дітей : дис.... канд. юрид. наук :12.00.03. Харків, 2003. 187 с.
135. Сапейко Л. В., Кройтов В. А. Аліменти дітям та батькам : монографія. Харків : Ескада, 2008. 160 с.
136. Свистун Л. Я. Правове регулювання стягнення аліментів на дітей. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 88–94. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/1_2018/part_1/18.pdf
137. Семейное право Украины : учебник / под. ред. Ю. С. Червоного. Київ : Правова єдність, 2009. 640 с.
138. Семейное право Украины : учебник / под. ред. Ю. С. Червоного. Харьков : Одиссей, 2005. 520 с.
139. Семенов І. В. Об'єктивна сторона ухилення від сплати аліментів на утримання дітей: деякі проблеми законодавчої регламентації та теоретичної інтерпретації. *Митна справа №2 (92)*. Ч.2. Книга.2, 2014. С.159.
140. Сімейне право України : підручник / за заг. ред. В. П. Мироненко. Київ : Правова єдність, 2008. 477 с.

141. Сімейне право України : підручник / за ред. В. С. Гопанчука. Київ : Істина, 2002. 304 с.
142. Сімейне право. Нотаріат. Адвокатура. Суд: наук.-практ. посіб. : у 2 кн. / за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С. Я., 2005. 896 с.
143. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилінкової, 2008. 855 с.
144. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст.135.
145. Січко Д. С. Сучасні проблеми правового забезпечення стягнення аліментів. *Південноукраїнський правничий часопис*. №1., 2020. С. 86-91.
146. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 3-тє видання. Київ : Алерта; ЦУП, 2011. 524 с.
147. Сокол О. О. Історико-правовий аналіз розвитку протидії ухилення від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2015. № 4 (50). С. 88-94.
148. Співак В. М., Гопанчук В. С. Законодавство України про шлюб та сім'ю. Київ : Наукова думка, 1998. 164 с.
149. Столітній А. В. Особливості початку досудового розслідування за ухилення від сплати аліментів на підставі подань (повідомлень) державної виконавчої служби. *Актуальні проблеми держави і права*, 2015.С. 176.
150. Стоянова Т. А., Іліопол І. М. Науково-практичний аналіз цивільної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій у світлі прийняття нового цивільного процесуального кодексу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія: Право*. 2017. Вип. 47. Т. 2. С. 13-16.
151. Студенніков С. Врегулювання спору за участю судді: які проблеми показала практика. *Судово-юридична газета : веб-сайт*. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/141171-vregulyuvannya-sporu-za-uchastyu-suddi-yaki-problemi-pokazala-praktika>
152. Стягнення гарантованого розміру аліментів. *Principautij de Monaco*. 3 avril 2020. С.56-61.
153. Тertiшніков В. І. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар. Харків : Видавець Вокарчук Н. М., 2007. 628 с.
154. Ткачук О. Упрощенное производство – новелла гражданского процесса: правовая природа, признаки, процедура. *Право України*. 2017. № 8. С. 45-56.
155. Ткачук О. С. Реалізація судової влади в цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2016. 547 с.
156. Тріпунський Г. Я. Процесуальні особливості розгляду спорів, які зв'язані з виникненням, здійсненням та зміною особистих немайнових пра-

- вовідносин між батьками та дітьми : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2008. 316 с.
157. Труба В. І. Аліментні правовідносини: види та правова природа. Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Серія : Правознавство. 2014. Т. 19. Вип. 3 (24). С. 44–48.
 158. Труба В. І. Питання здійснення права на захист сімейних прав та інтересів в судовому порядку. *Правова держава*. 2014. № 18. С. 76-79.
 159. Труфанова Ю., Голова В. Наказне провадження як спрощена форма розгляду цивільних справ. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. Вип. 2. С. 119-124.
 160. Уголовный кодекс Франции. Первая часть. Книга вторая. Раздел II. Глава VII. Отдел V. Ст. 227-15. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243018&subID=100104265,100104266,100104298,100105410,100105417,100105422,100105427#text>
 161. Ухвала Березівського районного суду Одеської області від 22.08.2019 року. Справа № 494/852/19; провадження № 2/494/493/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84146536>
 162. Ухвала Верховного Суду від 12 березня 2018 року. Справа № 280/236/17; провадження № 61-11667ск18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72727701>
 163. Ухвала Верховного Суду від 14 березня 2018 року. Справа № 127/22669/17; Провадження № 61-12455ск18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72727714>
 164. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі № 299/3019/16-ц від 01 лист. 2017 р. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70098492>
 165. Ухвала Дрогобиоцького міськрайонного суду Львівської області від 30 вересня 2019 року. Справа № 442/6548/19; провадження № 2/442/1698/2019. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93722355>
 166. Ухвала Катеринопільського районного суду Черкаської області від 18 березня 2021 року. Справа № 698/99/21; Провадження № 2/698/222/21) Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95632873>
 167. Ухвала Козівського районного суду Тернопільської області від від 12 лютого 2020 року. Справа № 600/784/19; Провадження № 2/951/121/2020. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87541625>

168. Ухвала Новоайдарського районного суду Луганської області від 01.09.2020 року. Справа № 419/1000/20; Провадження № 8/419/2/2020 Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
169. Ухвала Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 05 листопада 2018 року. Справа № 214/5773/18; Провадження 2-н/214/753/18. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79046060>
170. Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 12.01.2021 року. Справа № 2/759/1487/21; Провадження №759/15631/20. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94106974>
171. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Новітня концепція спрощеного провадження в цивільному процесі. *Цивілістична процесуальна думка*. 2017. № 1. С. 46–50.
172. Ханович Є. Д. Правове регулювання аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей. : дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2019. 229 с.
173. Харьковская цивилистическая школа: антология семейного права: монография / под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2013. 240 с.
174. Цивільний процес України : академічний курс / за ред.. С. Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2009. 848 с.
175. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (В редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 48, ст.436). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
176. Цивільний процесуальний кодекс України : наук. практ. комент. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. Акад наук вищ. шк. України М. М. Ясинка. Київ : Правова єдність: Алерта, 2018. 602 с.
177. Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар : станом на 1 січня 2011 р. / за ред.: Є. О. Харитонova, О. І. Харитоновой, В. В. Васильченка [та ін.]; ОНЮА. 2-ге вид., переробл. та доповн. Харків : Одиссей, 2011. 1016 с.
178. Цивільний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар / за ред. В. В. Комарова. Харків, 2001. – 816 с.
179. Цивільний процесуальний кодекс УРСР : Закон від 18.07.1963 / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1501-06>.
180. Червоний Ю. С., Волосатый Г. С., Ермолаева В. О. и др. Гражданский процессуальный кодекс Украины : Научно-практический комментарий. Харьков : Одиссей, 2008. 792 с.

181. Чістякова І. М. Особливості розгляду судових справ щодо стягнення аліментів на дитину за участю іноземних громадян. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 1. С. 70-73.
182. Чернооченко С. І. Цивільний процес : навч. посіб. 2-ге вид, перероб. та доп. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 472 с.
183. Чурпіта Г. В. Концептуальні засади захисту сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства : дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. 479 с.
184. Шабалін А. В. Судочинство у справах наказного провадження: дис.... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. 213 с.
185. Шершньова О. А. Правове регулювання відносин утримання (алементування): термінологічна проблема. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 114 (Ч. II), С. 67-72.
186. Шершньова, О. А. Розвиток інституту аліментів в Україні: від дореволюційних часів до сьогодення. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Київ : Ін-т міжнар. відносин, 2010. Вип. 90, (ч. 1). С. 172-174.
187. Шкорупеев Д. А. Процесуальний порядок розгляду справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві : Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021. 199 с.
188. Шкорупеев Д. А. Юрисдикція та підсудність справ про стягнення аліментів на утримання дитини. *Jurnalul Juridic National: teorie si practica*. 2018. № 1 (29). С. 112-115.
189. Щодо виконання рішень про стягнення аліментів : лист Міністерства юстиції України від 09.02.2018 р. № 69/20.5.1/ін-18 URL: https://vk24.ua/regulations_and_jurisprudence/listi/okremi-kategoriiracivnikiv/list-ministerstva-usticii-ukraini-sodo-vikonanna-risen-pro-stagnenna-alimentiv
190. *Юридична енциклопедія*: В 6 т./ редкол.: Ю. С. Шемишченко (відп. ред.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 1: А – Г. 672 с.
191. Ярошенко І. Малозначні спори: окремі аспекти тлумачення поняття. *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення : збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23-24 листопада 2018 р.)*. Київ : Дакор, 2018. С. 217–221.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

*Наталія Василівна ВОЛКОВА
Дмитро Анатолійович ШКОРУПЕЄВ*

**СУДОВИЙ РОЗГЛЯД І ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ
У СПРАВАХ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ**

Монографія

Підписано до друку 15.07.2022.
Формат 60х84/16. Ум-друк. арк. 24,36.
Наклад 100 прим. Зам. № 2207-10.

Видано і віддруковано в ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
Тел. +38 050 7775901 +38 048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com